

KOMITEANMIETINTÖ

N:o 12 — 1952

SAAMELAISASIAIN KOMITEAN
MIETINTÖ

HELSINKI 1952

SAAMELAISASIAIN KOMITEAN
MIETINTÖ

HELSINKI 1952

VALTIONEUVOSTOLLE

saamelaisasiain komitealta.

Valtioneuvosto asetti helmikuun 3 päivänä 1949 komitean suunnittelemaan valtion toimenpiteitä lappalaisten tulevaisuuden turvaamiseksi taloudellisella ja sivistyksellisellä alalla. Komitean puheenjohtajaksi Valtioneuvosto kutsui tuomiokapitulin sihteerin, varatuomari L. I. Itkosen sekä jäseniksi poro-

mies Oula Aikion, kauppias J. E. Jomppasen, kanslisti Jussi Lainiorannan, katekeetta Laura Lehtolan, filosofian kandidaatti K. Nikulin ja opettaja Antti Outakosken.

Komitea kokoontui ensimmäisen kerran 7. 3. 1949 Oulussa ja otti nimekseen „saamelaisasiain komitea” ja sihteerikseen jäsenensä

K. Nickulin. Komitealla on ollut 7 istuntokautta, nimittäin v. 1949 2 Oulussa ja 1 Inarissa, v. 1950 3 ja v. 1951 1 Oulussa. Sitä paitsi on puheenjohtajan ja sihteerin muodostama työjaosto kokoontunut Oulussa 2—12. 3. 1951. Istunnoissa ovat komitean kaikki jäsenet yleensä olleet saapuvilla, paitsi opettaja Outakoski, joka sairastui 5:n istuntokauden alussa ja kuoli 18. 4. 1950. Puheenjohtaja oli sairaalassa olon vuoksi estynyt olemasta eräissä 4:n ja 5:n istuntokauden istunnoissa ja poromies Aikio ei yllättävän keväätulon vuoksi voinut osallistua 5:nteen istuntokauteen.

Komitea on asianomaisten kirkkoherrojen antaman aineiston perusteella laatinut tilaston maamme saamelaisesta väestöstä vuodenvaihteessa 1948—1949. Saamelaisten asuma-alueen paliskunnat ovat antaneet poronhoitoa koskevia tietoja ja opiskelija Samuli Porsanger on komitean toimeksiannosta laatinut tilastoa v:n 1948 kunnallistaksoituksesta Enontekiöllä, Inarissa ja Utsjoella. Inarissa pidetyn istuntokauden yhteydessä komitea teki matkan Näätämön koltta-alueelle pitäen Sevettijärvellä neuvottelukokouksen väestön kanssa. Samalla istuntokaudella oli myös neuvottelutilaisuus väestön kanssa Inarin kirkonkylässä ja komitea teki retken Muddusniemen koetilalle. Useat saamelaiset ovat sitä paitsi kirjeellisesti esittäneet asiansa komitealle. Komitea tai sen jäsenet ovat myös neuvotelleet eri alojen asiantuntijoiden kanssa, joista tässä mainittakoon vain metsänhoitaja S. U. Linko, kunnansihteeri E. Saarelainen, toiminnanjohtaja T. A. Salakivi ja maisteri Yrjö Wuorentaus.

Komitean työnsä aikana tekemistä esityksistä ja antamista lausunnoista mainittakoon seuraavat:

12. 3. 1949 esitys maatalousministeriölle ja sen asutusasiainosaston ylijohtajalle maanhankintalain soveltamisen väliaikaisesta keskeyttämisestä Enontekiöllä, Inarissa ja Utsjoella;

Oulussa toukokuun 5 päivänä 1951.

L. I. Itkonen.
Oula Aikio.
J. E. Jomppanen.

12. 3. 1949 lausunto puolustusvoimain pääesikunnalle saamelaisten poronhoitajain lomauttamisesta;

12. 3. 1949 puoltolause 5 milj. mk:n korottoman lainan myöntämisestä Saamelaisten Kristilliselle Kansanopistolle;

6. 5. 1949 esitys maatalousministeriölle porojen esteaidan rakentamisesta Norjan vastaiselle rajalle;

20. 7. 1949 lausunto maatalousministeriölle maankäyttölainsäädäntökomitean mietinnöstä;

26. 8. 1949 esitys valtioneuvostolle pohjoisten kuntien rajakauppaoikeuden palauttamisesta entiselleen;

26. 8. 1949 esitys valtioneuvostolle rahtiavustuksista;

5. 5. 1951 esitys maatalousministeriölle eräiden entisen Petsamon kunnan siirtoväkeen kuuluvien henkilöiden asuttamisesta 14. 11. 1950 annetun lain muuttamisesta.

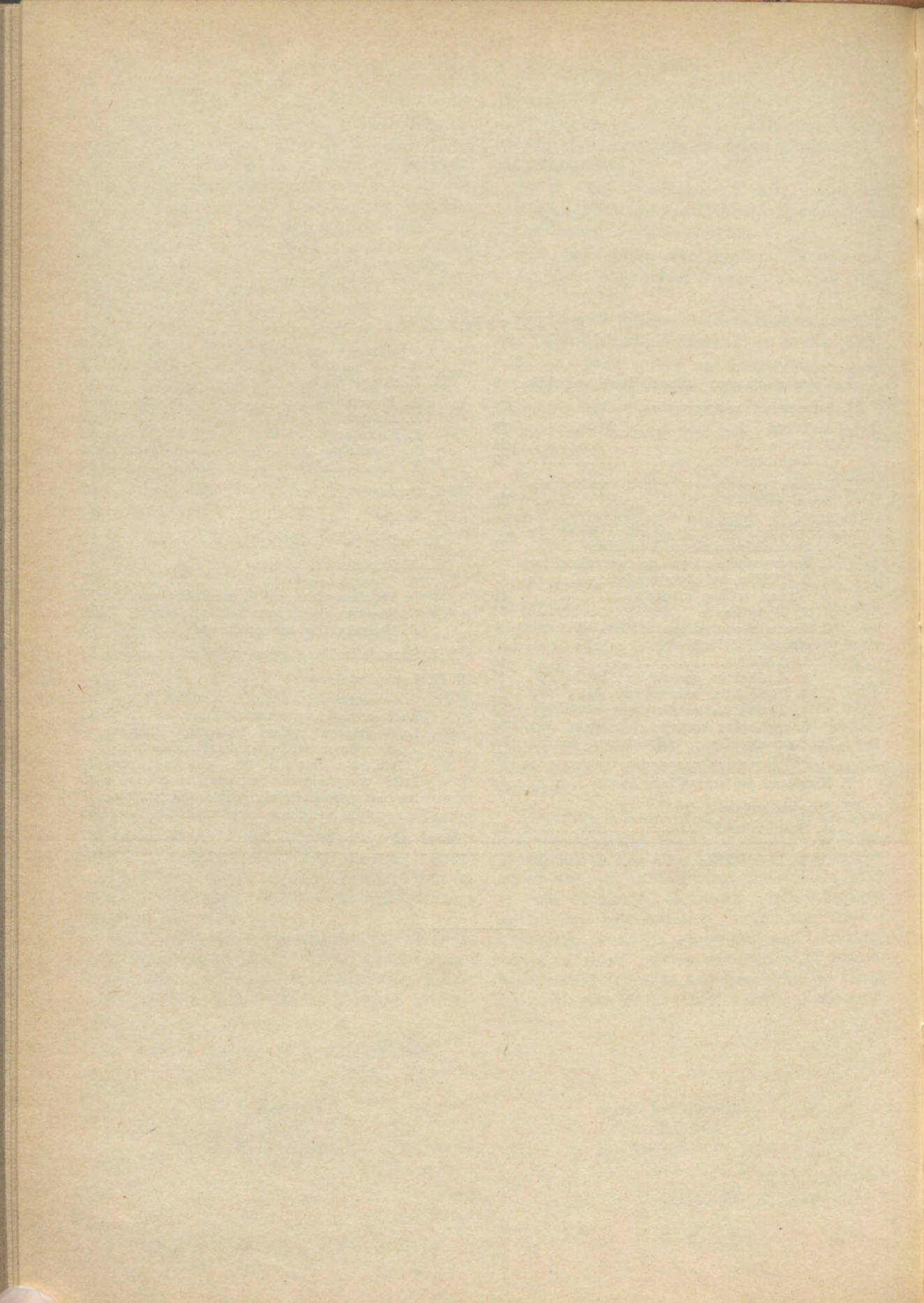
Komitea on mietinnössään johdonmukaisesti nimittänyt aikaisemmin virallisessa kielenkäytössä lappalaiseksi sanottua kansanosaa saamelaiseksi. Samoin on käytetty nimityksiä saami ja saamen kieli entisten lapin ja lapin kielen sijasta. Komitea on täten pyrkinyt vakiinnuttamaan meillä saamelaisten itsestään ja kielestään käyttämiin nimityksiin lähemmin liittyvää sanontaa. Samanlainen suuntaus on nykyään havaittavissa myös kaikissa muissa maissa, joissa saamelaisia asuu.

Komitean työ on venynyt pitemmäksi, kuin sen alkuvaiheessa saattoi edellyttää eikä komitea kuitenkaan ole voinut kaikilta aloilta tehdä niin yksityiskohtaisia ehdotuksia, kuin se olisi halunnut, olennaisesti viivyttämättä mietinnön valmistumista. Komitea katsoo kuitenkin jo näillä ehdotuksillaan viitoittavansa suunnan valtion toimenpiteille saamelaisten tulevaisuuden turvaamiseksi ja täten kunnioittaen jättää mietintönsä Valtioneuvostolle.

Jussi Lainioranta.
Laura Lehtola.
K. Nickul.

Sisällysluettelo.

	Sivu		Sivu
I. Katsaus Suomen saamelaiden vaiheisiin	9	VII. Elinkeinoelämä	
II. Saamelaiset naapurimaissa		A. Poronhoito	64
A. Ruotsi	18	B. Maatalous	65
B. Norja	24	C. Kalastus	66
C. Neuvostoliitto	27	D. Metsästys	66
III. Suomen saamelainen väestö vuodenvaihtuksessa 1948—1949	30	E. Muut elinkeinot	66
IV. Takalapin asutus- ja elinkeino-oloista		VIII. Opetusolot	67
A. Suomalaisasutuksen leviäminen	38	IX. Koltat	72
B. Suomalaisasutuksen toimeentulosuhteet		X. Kulku- ja viestiyhteydet	75
1. Niiden kehittyminen viimeisten sadan vuoden aikana	40	XI. Ehdotuksia eri aloilta	
2. Nykytilanne	43	A. Terveystenhoito	77
C. Suomalaisasutus saamelaisen elinkeinoelämän häiriönä		B. Rajakauppa-oikeus ja rahtiaavustukset ..	77
1. Yleistä	44	C. Saamen kielen huomioon ottaminen ..	78
2. Epäkohtia poronhoidon alalla	45	D. Saamelaiden asevelvollisuus	78
3. Epäkohtia kalastuksen alalla	51	XII. Saamelaisasiain hoidon rahoitus	80
4. Epäkohtia metsästyksen alalla	54	XIII. Lakiehdotuksia	
5. Epäkohta maatalouden alalla	54	Saamelaislaki	81
D. Suomalaisväestö epäsuhteessa tulolähteisiin	55	Laki saamelaisrahastosta	84
V. Komitean periaatteellinen kanta	58	Laki eräiden entisen Petsamon kunnan siirtoväkeen kuuluvien henkilöiden asuttamisesta annetun lain muuttamisesta ..	84
VI. Saamelaisasiain hoito		Laki poronhoitolain muuttamisesta	85
A. Saamelaisalue	60	Asetus poronhoitolain täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta	86
B. Saamelaisasiain hoito saamelaisalueella ..	62	Eriävä mielipide I	87
C. Saamelaisasiain hoito valtioneuvostossa ..	62	Eriävä mielipide II	88

Luettelo mietinnössä olevista taulukoista.

Taulukko	Sivu	Taulukko	Sivu
I Saamelaisten ja suomalaisten lukumäärät v:ina 1750—1948 Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa	16	VII Takalapin paliskuntain ynnä Sodankylän Lapin paliskunnan poronomistajat ja poromäärät v. 1933	46
II Suomen saamelaiset kunnittain ja kieli-ryhmittäin	31	VIII Takalapin paliskuntain ynnä Sodankylän Lapin paliskunnan saamelaiset ja suomalaiset poronomistajat ja poromäärät v:ina 1933, 1939 ja 1948	46—47
III Saamelaisalueen saamelaiset siviilisäädyn mukaan kunnittain	34	IX Saamelaisten ja suomalaisten poromäärät kunnittain v:ina 1900, 1933 ja 1939	48
IV Avioliitot, joissa molemmat puoliset olivat elossa v. 1948	36	X Heinävahingot ja niiden korvaukset Takalapin paliskunnissa sekä Sodankylän Lapin paliskunnassa poronhoitovuosina 1945—1949	50
V Enontekiön ja Inarin suomalaisten asukkaiden ja kuntien kaikkien tilojen ja lehmien lukumäärät v:ina 1870—1948 sekä lehmäluku tilaa ja suomalaista asukasta kohti	42	XI Kunnallistaksoituksessa hyväksytyt bruttotulot v. 1948	56
VI Porokanta v. 1900 Takalapin ynnä Sodankylän, Kittilän ja Muonion kunnissa. Sen jakautuminen saamelaisen ja suomalaisen asukasmäärän kesken	46	XII V:ina 1941—1948 syntyneet saamelaiset kieliryhmittäin ja kunnittain	70

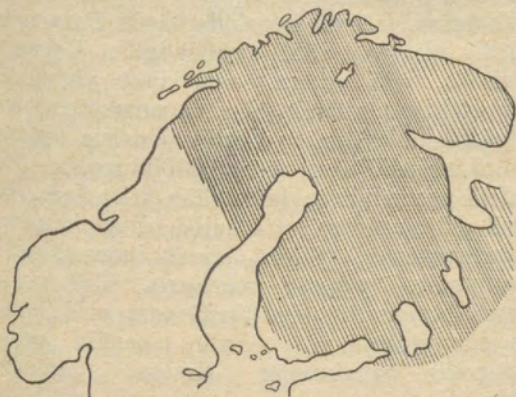
I. Katsaus Suomen saamelaisten vaiheisiin

Maamme saamelaisten varhaisemmista vaiheista ei ole täsmällistä tietoa, mutta kun suomalaiset tulivat tähän maahan, maan lounaisosaan, ajanlaskumme alun vaiheilla, lie-nee saamelaisasutus kalan- ja metsänriistanpyyntiä harjoittaen ollut levinneenä hajal-lisena yli miltei koko Suomenniemen. Arkeo-logisten löytöjen perusteella ei voida luoda selvää kuvaa saamelaisen asutuksen alueesta ensimmäisellä vuosituhannella eikä paikanni-mien tulkinta myöskään voi antaa varmaa vastausta tähän kysymykseen. Kirjallisissa lähteissä Lappi esiintyy ensi kerran vasta 1100-luvun lopulla. Niihin aikoihin saamelai-silla luultavasti jo oli pieniä porokarjoja.

Tiedetään, että saamelaiset tungettiin pois Länsi- ja Etelä-Suomesta varemmin kuin muualta. Veroluettelot 1500- ja 1600-luvuilla tietävät kiertelevistä saamelaisista etelässä Rantasalmea myöten. Verot suoritettiin ta-vallisesti kapahaukina, mutta myös nahkoina. Tuntuu luonnolliselta, että saamelaiset ver-raten myöhään luopuivat Sisä-Suomen metsä-seutujen runsaista kalajärvistä, missä luonto

suosi alkeellisin keinoin harjoitettua riistan-pyyntiä. Myös poronhoidolle nuo seudut sa-moin kuin maamme itäpuoli niistä pohjoiseen aina Kemijärveä myöten tarjosivat erikoisia edellytyksiä: pieniä karjoja saattoi vähällä vaivalla pitää koossa järvien saarissa, nie-missä ja kannaksilla. Saamelaisia oli kuiten-kin vielä 1600-luvulla Etelä-Pohjanmaallakin. Kaarle IX käski v. 1608 muutamien saame-laisten asettua Ilmajoen erämaihin poroja hoitamaan. Kaarle XII:n aikana ammuttiin Lappajärvellä, Kuortaneella ja Ilmajoella porot, jotta saamelaisista tulisi talonpoikia.

Suomalaiset olivat ottaneet haltuunsa Poh-janlahden rannikot jo 1200-luvulla ja sieltä käsin he ulottivat eräretkensä ja verotus- ja kauppamatkansa sisämaan saamelaisseuduille. V. 1277 Ruotsin kuningas virallisesti vahvisti pirkkalaisten lapinkaupan ja veronkannon, jonka nämä hoitivat omaan laskuunsa. Pirk-kalaispäällikön eli voudin veronkantajat luo-vuttivat osan saaliistaan voudille ja tämä taasen osan kuninkaalle. Tällainen järjes-telmä oli luonnollisesti hyvin tuhoisa saame-

Saamelaisen asutuksen oletettu levinneisyys noin 2,000 vuotta sitten.

Saamelaisen asutuksen nykyinen levinneisyys (Col-linderin mukaan, Suomen kohdalta täsmennetty).

laisille, varsinkin kun he joutuivat ei vain pirkkalaisten, vaan myös norjalaisten ja Novgorodin nimissä kulkevain vienankarjalaisten verottajain uhreiksi. Kun maata ei sen tuoton ja asutuksen epämääräisyyden vuoksi voitu verottaa, oli saamelaisten verotus nimittäin alussa henkilöllistä laatua. „Joka pirkkalaisella oli omat, hänelle verovelvolliset lappalaisensa siten, että nämä kulkivat perintönä hänen suvussaan. Tällaisen perinnön jakoperusteena oli niiden veronahkojen lukumäärä, jotka perinnönjättäjä suoritti kruunulle menevänä pirkkalaisverona. Perintö näyttää kulkeneen isältä pojalle tai myös apelta väylle, mutta lapinkäyntioikeus voitiin hankkia ostollakin. Kaikkien pirkkalaisten etuoikeudet Lapissa eivät olleet yhtä suuret, sillä toisilla oli „suurempi osuus”, toisilla pienempi; koetettiin kuitenkin estää osuuksia jakautumasta kovin vähäisiksi. Laamanninkäräjillä Torniossa v. 1429 valittiin, että Hämeen miehet, jotka omistivat varsin vähän Lappia ja lappalaisia, kulkivat lapinmarkkinoilla, ja nyt kiellettiin kaikkia, joilla ei ollut oikeutta saada veronaan ainakin yhtä oravannahkaa lappalaisilta, matkustamasta Lappiin. Pirkkalaiset pitivät myös lappalaisten pyyntimaita ja kalavesiä ominaan sekä saattoivat niitä ottaa itselleen. Vuotuisen voitoksensa he jakoivat keskenään arvalla, mikä edellyttää, että osuudet koetettiin tehdä yhtä suuriksi, jos kyseessä olivat samanarvoiset lapinkävijät. Oikeudenkäyttö näyttää tapahtuneen siten, että, jos jonkun pirkkalaisen lappalaisilla oli riitajuttu keskenään, ratkaisuvältä kuului isännälle; jos taas oli kysymys kahden eri pirkkalaisen alaisista, niin isännät yhdessä ratkaisivat asian. Pirkkalaisilla näyttää alkuaan olleen oma lainkäyttönsä, koskapa Kaarle IX määräsi, että Lapin käräjillä oli noudatettava Ruotsin lakia.” (T. I. Itkonen.)

Saamelaisten liikkuma-alojen vähitellen supistuessa alettiin verottaa lapinkyliä ja niiden pyyntimaita. Esimerkiksi Pudasjärvi ja Kuusamo olivat Iin, Paltamo oli Limingan lapinmaata. Näin verotus vahvisti valtakuntain alueellista valtaa ja vähitellen Lappi, jota oli pidetty pohjoisten valtakuntien suurena yhteisalueena, yhä selvemmin jakautui eri valtakuntien kesken. Saamelaissilla, alueen varsinaisilla asukkailla, oli tässä kehityksessä pelkän verotuskohteen osa. Saamelaisten väistyminen suomalaisen asutuksen tieltä

on ymmärrettävissä, kun ottaa huomioon, etteivät saamelaiset nähneet maan varsinaisessa omistamisessa mitään tavoiteltavaa, vaan heille riitti, kun saivat rauhassa harjoittaa pyyntiä ja poronhoitoa laajoilla alueilla. Näiden kaventuminen, kun se tapahtui vähitellen, ei kiihoittanut heitä mihinkään jyrkkään vastatoimintaan, vaikkakin se koski heidän perinteelliseen nautintaansa. Tosin kerrotaan saamelaisten ja tulokkaiden välisistä taisteluistakin, mutta niitä lienee ollut hyvin harvoin, ja kansantarut ovat hyvinkin voineet suurennella niitä. Minkälainen mieli tulokkailta saattoi olla, kuvastuu esimerkiksi sananparresta: „Jo loppui lappaminen ja lappalaisten tappaminen”. Tuntien heikkommuutensa hyökkääjiä vastaan saamelaisten turvautuivat varovaisuuteen ja oveluuteen, myös taikuuteen. Jo elintavoistaan johtuen olisi saamelaisten käytännössä ollut hyvin vaikeata järjestää yhteistä väkivaltakeinoihin nojautuvaa puolustustoimintaa. Toisaalta saamelaisten luonne, sekin ehkä seuraus heidän elinkeinoistaan, on rauhaa rakastava, ja heidän väistymisensä on suurelta osalta voinut yksinkertaisesti johtua riidan välttämishalusta.

Alueiden valtaus on osaksi myös tapahtunut tuloksena kanta-asukkaiden sulautumisesta valtaajiin. Tulokkaiden mielestä saamelaisten arvattavasti olivat verrattavissa viljeihin, joiden alueiden valtaaminen ei ollut tuomittavaa, vaan paremminkin ansiokasta. Tulokkaat olivat oman aikansa lapsia. He eivät kyenneet näkemään saamelaisten kiertelevässä elämässä mitään järjestyneen yhteiskunnan piirteitä, mutta on syytä olettaa, että saamelaissilla jo noina aikoina on ollut omat siidansa, „lapinkylänsä”, samantapaisia yhteiskunnallisia muodostelmia, kuin Petsamon koltilla oli vielä tällä vuosisadalla. Voimme kuvitella, että siidan saamelaisten yhteisillä talvisijoillaan pitivät yhteisiä neuvottelujaan jo näihin aikoihin, vaikka varsinaisia tietoja „kotakäräjistä” on vasta 1700-luvulta. Ei tiedetä saamelaisten keskenään taistelleen, ja tämä viittaa siihen, että heillä oli sopimuksia pyyntimaistaan. Siidat olivat luonnollisesti olosuhteiden pakosta verraten höllyä muodostelmia eivätkä siis tarjonneet erikoisempia edellytyksiä yhtenäiselle ulospäin suuntautuvalla toiminnalla. Niiden „ulkopoliittikka” koski varmaan alussa vain suhteita naapurisiidoihin.

Mutta myöhemmin saamelaiset vieraiden tunkeutuessa heidän mailleen usein valittivat Ruotsin kuninkaalle tai hänen käskyläisilleen tulokkaiden tuottamaa haittaa. Vanhin tätä koskeva asiakirja on Juhana III:n Suontavaaran kylän saamelaisille antama vakuutuskirje, mikä tähän otetaan saamelaisten oikeuksia koskevana prejudikaattina: „Me Juhana kolmas Jumalan armosta Ruotsin, Götan ja Wenden kuningas, Suomen, Karjalan, Woloskiperin ja Inkerinmaan suuriruhtinas ja Liivinmaalla olevain eestien herttua ym. ym. Teemme tiettäväksi että alamaisemme saamelaiset Suontavaaran kylässä Tornionlapissa ovat alamaisesti valittaen antaneet tietää, että alamaisemme Tornion pitäjän talonpojat ja muut tekevät heille vahinkoa heidän tiluksillaan, jotka sijaitsevat heidän Sonkamuoikkaksi kutsutun rajansa sisäpuolella Lapinmaassa, ja nöyrästi anoneet, että he saisivat mainitut tiluksensa, vanhana ja ylimuistoisena nautintanaan, esteettömästi ja kaikkien häiritsemättä nauttia, käyttää ja pitää, niin olemme me oikeuden tähden armollisesti suoneet ja myöntäneet, kuten me nytkin täten suomme ja armollisesti myönämme, että mainitut Suontavaaran kylässä asuvat saamelaiset, eivätkä kutkaan muut, saakoot nauttia, käyttää ja hallita niitä tiluksia, jotka sijaitsevat edelläviitatuun Sonkamuoikkaran rajan sisäpuolella Lapinmaassa niinkuin edellä on sanottu: Sentähden täten kiellämme alamaisiamme Tornion pitäjässä ja kaikkia muita ketä hyvänsä he lienevätkin tekemästä edelläsanotuille Suontavaaran kylän asukkaille tätä vastoin vahinkoa ja haittaa epäsuosiomme ja ankarimman rangaistuksen uhalla. Varmemmaksi vakuudeksi olemme tämän vahvistuttaneet kunink. sine tillämme kaupungissamme Eneköpingissä heinäkuun 10 päivänä 1584 hallituksemme kundredenatoista.”

„Niinikään sen johdosta, että Keminlapin lappalaiset, erittäinkin Kittilän, Sodankylän, Peltojärven, Kittijärven ja Maanselän, olivat valittaneet, että pirkkalaiset ja jotkut talonpojat olivat tehneet heille vääryyttä, tunkeutumalla heidän järvilleen ja kalavesilleen, Kaarle IX 14. 6. 1602 antoi heille suojeluskirjeen, ottaen heidät kaikki väkineen, asumuksineen, tavaroineen ja tiluksineen suojelukseensa, niin että jos jollakin oli heiltä jotakin vaatimista, sen tuli tapahtua laillisesti eikä muutoin. Nämä kaksi kuninkaal-

lista kirjettä merkitsivät lappalaisilla lappeihinsa olevien vanhojen oikeuksien täydellistä tunnustamista. Tästä huolimatta suomalaisten tunkeutuminen lappalaisten alueelle jatkui.” (Molemmat lainaukset mietinnöstä 1929: 8.)

Edelleen saamelaiset esim. v. 1642 katkerasti valittivat maaherralle, kuinka „monet rikkaat talonpojat, joilla on lihavat ja hyvät maansa Savossa ja Oulun läänissä, tunkeutuvat rajain yli meidän alueillemme ja valtaavat kalavetemme varsinkin Kemijärvellä ja muissa erämaissa, houkuttelevat nuorta väkeämme palvelukseensa, ajaen heidät sitten, kun he ovat vanhoja ja iällisiä, pois mailtaan kerjäämään ja nälkään kuolemaan sekä tekevät heille kaikenlaista vääryyttä ja väkivaltaa”. (Tresk-Ahnlund.)

Tiedetään myös Suonikylän ja Nuortijärven lapinkylien koltista, että he 1600-luvulla yhteisesti ja menestyksellisesti valittivat tsaarille Petsamon luostarin ja Kuollansuun talonpoikien riistävän heidän kalastus- ja majavanpyyntioikeuksiaan. Toisaalta tiedetään, että saamelaiset myös sallivat vieraitten asettua alueilleen ja ottivat näitä siidan jäseniksi. Tällainen sulautuminen, saamelaistuminen, oli luonnollisesti mahdollinen vain silloin, kun tulokkaita oli vähän kerrallaan.

Etelästä saadut kosketukset olivat muissakin suhteissa saamelaisille epäedullisia. Saadakseen olla rauhassa joutuivat hajallaan tai pienissä ryhmissä elävät saamelaiset tekemään kaikenlaisia myönnytyksiä tunkeilijoille. Turvan ja muiden etujen nimessä he olivat valmiit suorittamaan veroja ja kestitystä riippumatta siitä, kuka niitä vaati. Käräjäpöytäkirjoista näkyy mm., että pirkkalaisilla, jotka pitivät saamelaisia melkein orjinaan, oli jalkavaimoja lapinkylissä. Nämä ja heidän lapsensa tavallaan valvoivat pirkkalaisten etuja saamelaisten keskuudessa. Näin nämä virallisilla valtuuksilla liikkuvat verottajat turmelivat saamelaisten moraalin ja lamauttivat heidän vastustuskykynsä. Saamelaisia on paljon moitittu ylettömiksi alkoholin käyttäjiksi, mutta on muistettava, että viinankuljettajina ja -kauppiaina näyttävät toimineen miltei yksinomaan verottajat, kauppiat ja uudisasukkaat.

Pirkkalaisvaltainen asutus oli jo 1400-luvun lopulla vallannut Pohjanlahden perukkaan laskevien jokien alajuoksut ja levisi näitä jokia ylöspäin seuraavina vuosisatoina.

Tämä asutus tapahtui välittömän valtauksen merkeissä ilman valtion nimenomaisia toimenpiteitä, joskin se oli Ruotsin valtapyyteiden mukaista. Varsinainen lakisääteinen uudisasutus sai Suomen Lapissa alkunsa Kaarle XI:n plakaateilla 1673 ja 1695, joissa luvattiin uudisasukkaille kaikiksi ajoiksi vapautus sotaväenotosta ja täydellinen verovapaus 15 vuodeksi, minkä jälkeen heidän tuli suorittaa sama vero kuin saamelaistenkin. Kiinteän asutuksen mukana olot tulivat säännöllisemmiksi, mm. ryöstöveroitus heikkeni. Jo Kustaa Vaasa oli kiinnittänyt huomiota pirkkalaisten omavaltaisuuksiin, ja veronkanto järjestettiin uudestaan. Olojen vakiintumiseen vaikutti myös useiden kaupunkien perustaminen Pohjanlahden-perukkaan. Koska uudisasutus kiinteänä asumismuotona edisti valtakunnan laajentumista ja vahvistumista, valtiolta suosi sitä yksipuolisesti saamelaisten kustannuksella. Saamelaisten sortamiseen syyllistyivät usein myös virkamiehet pyrkien taloudellisesti heistä hyötymään. Saamelaisten merkitys valtiolle laajojen erämaiden hyväksikäyttäjänä oli kuitenkin ilmeinen ja valtion oli suhteissaan heihin otettava huomioon, että he helposti saattoivat siirtyä toiseen valtakuntaan. Pohjanlahden pohjoisimpien kauppapaikkojen kauppa perustui olennaisesti saamelaisten tuotteisiin, joista etelään myytäessä saatiin rahaa. Tämä koitui uudisasutuksenkin hyödyksi, sillä se voi siten usein sattuvina katovuosina saada kauppiailta luottoa veronmaksuihinsa. Vaikka valtiolta vähitellen rupesi suojelemaan saamelaisia uudisasukkaiden mielivaltaalta — sitä tarkoitti mm. v. 1695 plakaattiin sisältyvä kaskeamiskielto —, ulottui tunnollisenkin virkamiehistön käsi vain harvoin saamelaisten oikeuksia puoltamaan, ja uudisasukkaat osasivat antaa vaatimuksilleen lain ja oikeuden leiman. Jos saamelaiset oikeudenkäynnillä yrittivät valvoa perinteellisiä etujaan ja jos he joskus voittivatkin tällaiset jutut, niin käytännöllisenä seurauksena kuitenkin vain oli välien entisestään kiristyminen.

Saamelaisia oli kastettu kristinuskoon jo aikaisemmillaakin vuosisadoilla, mutta varsinainen käännytystyö tapahtui 1600-luvulla. Se oli tietenkin hyvin muodollista ja nähtävästi aika rajua: seitojen ja noitarumpujen hävittämistä. Suomen museoissa ei ole yhtään noitarumpua. Kun pappi Tuderus oli uhannut saamelaisia vitsoilla, jolleivät luo-

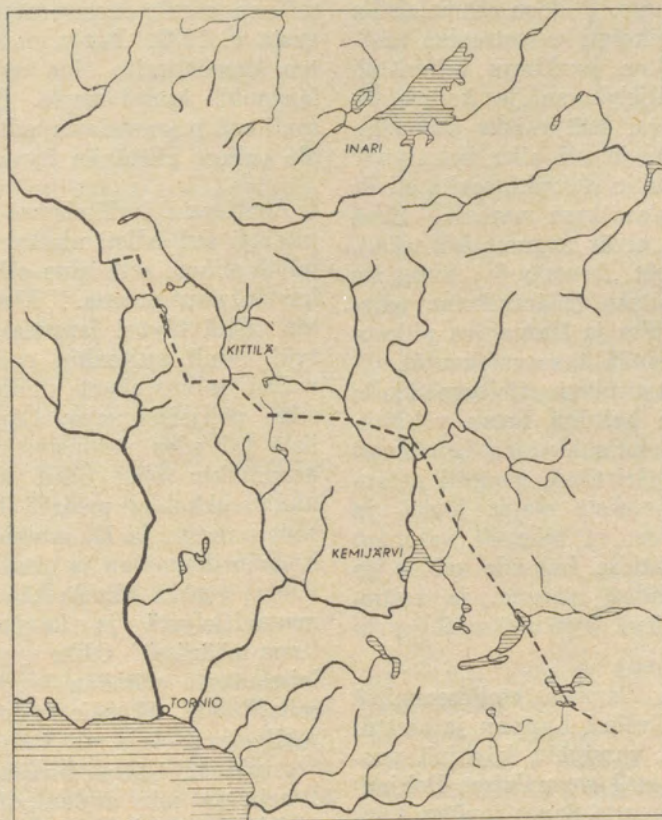
pui noitarummuistaan, tuomiokapituli kehotti häntä tarkoin varomaan pelottamasta saamelaisia maasta pois, ja kohteilemaan heitä säädyllisesti. Noitarummun käytöstä oli kuolemanrangaistus voimassa vuoteen 1779. Koltat joutuivat noin v. 1550 perustetun Petsamon kreikkalaiskatolisen luostarin vaikutuksen piiriin. Nykyiseen Suomen Lappiin rakennettiin 1600-luvulla muutamia kirkkoja, joissa pappi kuitenkin vain harvoin kävi. 1700-luvulla asetettiin muutamia katekeettoja ja perustettiin erityinen Lapin kirkollisasiain johtokunta, mikä koetti edistää saamelaisten omakielistä opetusta, mutta kompastui siinä esiintyviin vaikeuksiin. Saamen kieltä taitamattoman papiston sivistystyötä ei yleensä voida arvioida kovin tehokkaaksi. Tapahtui niinkin, että he kielsivät saamelaisia kotioloissaan puhumasta äidinkieltään. Kirkonmiehistä, jotka ovat tehneet merkittävän työn saamen kielen kirjallisen käytön alalla, on myöhemmältä ajalta mainittava Utsjoen kirkkoherrat Jacob Fellman (1819—1832), Anders Andelin (1853—1859) ja Aukusti Hakkarainen (1900—1905) sekä Inarin kirkkoherrat Lauri Itkonen (1899—1914) ja Tuomo Itkonen (1923—1942).

Ruotsi—Suomen saamelaisille oli Stettiin rauhassa v. 1570 vahvistettu heidän jo aikaisemmin nauttimansa oikeus kalastaa Tanska—Norjalle kuuluvalla Jäämeren rannikolla. V. 1653 Tanskan hallitus määräsi, että Ruotsin saamelaiset saivat käydä Norjassa kaupaa vain markkinoilla ja että laiduntamislupaa oli vain markkina- ja pyyntiretkien yhteydessä. Strömstadin rauhassa v. 1751 päätettiin, että Norjan saamelaiset saivat talvella laiduntaa porojaan Ruotsi-Suomen metsäalueella sekä Ruotsi-Suomen saamelaiset viedä porotokkansa kesäksi Norjan tuntureille ja rannikolle, missä he myös saivat kalastaa kotitarpeikseen. Suomen Lapin pohjoisraja Norjaa vastaan käytiin v. 1764—1766 lännestä Polmakjärven kaakkoispuolella olevaan Kolmisoaviin saakka, mutta alue siitä kaakkoon oli edelleen valtakuntien yhteismana vuoteen 1826 asti, jolloin rajaa, ottamatta huomioon Suomen saamelaisten oikeuksia merenrantaan, jatkettiin Paatsjoelle saakka ja Norjan ja Venäjän raja vedettiin pääasiallisesti Paatsjokea myöten. Lappi oli siten paloiteltu lopullisesti eri valtakuntien kesken.

1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuoliskolla Suomen pohjoisen rajan saamelaiset yleisesti

kesäisin jutivat Jäämeren rannikolle. Köyhemmät kalastelivat, porokkaammat laidunsiivat karjojaan tunturissa. Norjassa Suomen saamelaiset olivat jokseenkin turvaa vailla. Talokkaat ampuivat heidän porojaan kymmenittäin ja sadoittain ilman että saamelaiset pystyivät saamaan korvausta. V:n 1809

rauhanteossa ei ollenkaan kajottu saamelaisten liikkumiseen Suomen ja Ruotsin välillä. V. 1852 pantiin toimeen rajansulku Suomen ja Norjan välillä. Suomen poronhoidon kannalta se oli edullista, sillä siten säästyivät laitumet omille poroillemme ja syntyivät edellytykset järjestyneelle poronhoidolle,

Lapinraja pääasiallisesti käräjäpöytäkirjojen mukaan v:ilta 1678, 1687 ja 1732 (Isak Fellman).

mutta rajansulku supisti huomattavasti maamme saamelaisten perinnäistä liikkumaa pohjoisessa. Voidakseen edelleen käyttää Suomen laidunmaita siirtyi Koutokeinon saamelaisia Ruotsin puolelle, josta käsin he sikäläisten saamelaisten mukana vielä v:een 1889 laidunsiivat suuria porokarjoja Enontekiöllä, v. 1887 arviolta 20,000 poroa, mikä suuresti kulutti jäkälämaita ja piti Suomen saamelaisten porolukua alhaisena. Päästäkseen väljemmille laitumille muutti Enontekiön ja Kouto-

keinon saamelaisia 1880- ja 1890-luvuilla Sodankylän kunnan alueelle, missä seudun kanta-asukkaita, Sompion saamelaisia, silloin enää oli vain harvoja jälellä.

Palataksemme saamelaisten ja uudisasukkaiden suhteisiin 1700-luvulla on valtion toimenpiteistä saamelaisten suojelemiseksi mainittava v:n 1749 ohjesäännön määräys, että uudisasukkaat eivät saisi metsästä kauempana kuin $\frac{1}{2}$ peninkulman päässä asunnoistaan. Ruotsissa määrättiin noihin

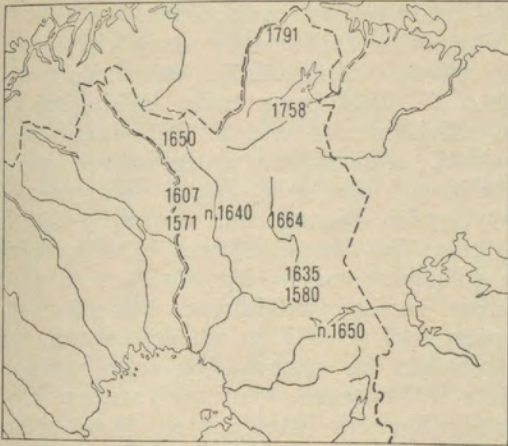
aikoihin erityinen lapinraja, jonka yläpuoliset maat katsottiin saamelaisten kiistattomaksi alueeksi. Suomessa ei lapinrajaa liene maastossa käyty, mutta se oli yleisesti tunnettu ainakin jo edellisellä vuosisadalla. V. 1760 määrättiin lapinvoudin ohjesäännössä, ettei ketään saamelaista saa karkoittaa siltä jäkälkankaalta, porolaitumelta tai vuorelta, josta on hyötyä vain hänen poroilleen, mutta ei uudisasukkaan eläimille. Näiden saamelaisille edullisten, mutta vaikeasti valvottavien määräysten takaa kuultaa pyrkimys kiinnittää uudisasutus maanviljelykseen ja karjanhoitoon. On huomattava, että vaikka saamelaisilla näihin aikoihin jo oli aika kehittynyt poronhoito, he kuitenkin suurelta osalta elivät metsästyksen ja kalastuksen varassa. Siitä huolimatta, että he eivät asuneet kiinteästi, heillä oli vakiintuneet „kenttensä”, jonne he vuotuisilla kierroksillaan määräaikoina palasivat. Nämä asumisesta ja lampaiden pidosta tavallisesti hyvää heinää kasvavat kentät olivat haluttuja uudisasutuksen sijoituspaikkoja ja usein ne otettiin haltuun ilman vähintäkään korvausta. Uudisasukkaiden heinämaat olivat hajallaan ympäristössä, monesti peninkulmien päässä asunnoista olevia jänkä- ja jokivarsiniittyjä. Porojen tekemät vahingot kasvavalle ja suovatulle heinälle olivat jo silloin alituisena riidan aiheena, ja valtiollan asenne oli tässä kysymyksessä hyvin horjuva.

Isonvihan aikana Suomen eteläisemmistä osista pakeni paljon väkeä Lappiin ja asettui sinne. 1800-luvulla, varsinkin köyhinä vuosina, oli tavallista, että suomalaiset Pohjanmaalta ja Keski-Suomesta Savoja myöten tekivät kalastusmatkoja Ruijaan, ja monet näistä asettuivat Lappiin, varsinkin Inariin ja Sodankylään. Saamelaisten väistymisessä ei voida osoittaa tarkkaa rintamaa, mutta tähän painetuissa tohtori T. I. Itkosen tutkimuksiin perustuvissa kartoissa on kuitenkin koetettu antaa havainnollinen kuva tapahtumain kula. Maanviljelysseuduilta tulleena uusi asutus rakensi itselleen kotiseutunsa tyyliset asunnot paikoille, joissa sen oli mahdollista tulla toimeen totuttuun tapaansa. Metsästyksen ja kalastuksen olivat kuitenkin uudisasukaille tärkeitä elinkeinoja ja vähitellen he, mukautuessaan seudun vaatimuksiin, myös hankkivat poroja. Osittain nämä pidettiin saame-

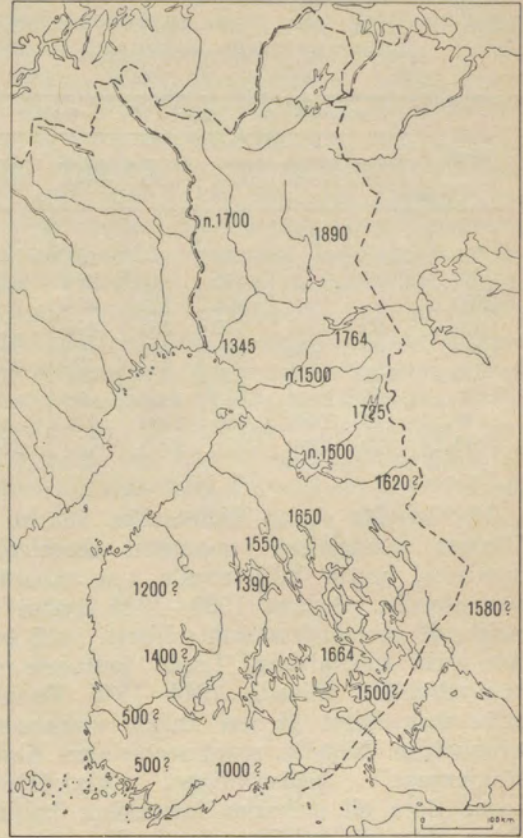
laisten hoidossa. Poronhoito muodostui kiinteästi asuvilla toisenlaiseksi, alueeltaan suppeammaksi kuin paimentolaista perää oleva saamelaisten poronhoito. Siitä kehittyi aikaa myöten paliskuntajärjestys, ja saamelaiset joutuivat sopeuttamaan poronhoitonsa siihen. Senaatin kirjeessä v:ltä 1898 määrättiin paliskuntain muodostaminen ehdoksi syöttöoikeuden saamiseen kruununmailla. Ensimmäinen varsinainen poronhoitolaki säädettiin vasta v. 1932. Poronhoidon alalla saamelaisten ammattitaito aina on herättänyt suomalaistenkin kunnioitusta. Poronhoidon organisaatiossa saamelaisten edut kuitenkin eivät ole tulleet riittävän hyvin valvotuiksi.

Asutuksen leviämässä ja valtion toimenpiteissä sen edistämiseksi ei kiinnitetty huomiota siihen, että alue oli vanhastaan saamelaisten nautinnassa. „Maanviljelysharrastuksen tieltä täytyi lappalaisten oikeuden väistyä! Sopii kuitenkin epäillä, ovatko valtiollan toimenpiteet uudisasutuksen lisäämiseksi pohjoisimmassa Lapissa olleet hyödyllisiä tai edes puolustettavissa. Eiköhän pikemminkin olisi ollut koetettava rajoittaa uudisasukkaiden määrää Jukkasjärvellä, Kaarresuvannossa ja Enontekiöllä, joissa kussakin kylmän ilmanalan ja maan laadun huonouden vuoksi tuskin nimeksikään voitiin harjoittaa maanviljelystä ja karjanhoitoakin rajoitussa määrässä? Oliko syytä kasvattaa suurta loisatutusta elämään lappalaisten kustannuksella?” (M. E. Miettinen pohjoisen Torniojokilaakson oloja silmälläpitäen.) Sama epäily voidaan ulottaa koskemaan myös Utsjoen, Inarin ja osin Sodankylän kuntia. „Maanviljelykseen ja karjanhoitoon perustuva uudisasutus kehittyi riittävien heinämaiden puutteessa moniaalla Lapissa suorastaan kielteiseksi tekijäksi seudun elinkeinoelämässä.” (Ilmari Hustich.)

Uudisasutuksen levittämistä Lappiin pidettiin niin itsestään selvänä, ettei se kaivannut mitään perusteluja. Esimerkiksi poronhoidon taloudelliseen kannattavuuteen ei kiinnitetty riittävä huomiota, vaan valtiollan toimenpiteet näyttävät perustuneen käsitykseen, että poronhoito maanviljelyksen rinnalla oli alkeellinen elinkeino, jonka vaatimusten joka paikassa oli väistytävä jälkimäisen tieltä. Vaikka maanviljelyksen mah-

Oikeanpuoliseen karttaan merkityt vuosiluvut ilmoittavat saamelaisia silloin vielä asuneen kyseessä olevissa paikoissa. Yläpuolella olevan kartan vuosiluvut ilmoittavat suomalaisten silloin jo asettuneen kyseessä oleviin paikkoihin.

dollisuuksien rajoitukset tunnustettiin, katsottiin kuitenkin valtion asiaksi edistää sitä pohjoisimmissakin kunnissa. Vielä Lapin neuvottelukomitea (mietintö 1908: 5) piti maanviljelystä tärkeämpänä elinkeinona kuin poronhoitoa kaikkialla poronhoitoalueella.

Uudistalojen perustamisen edistämiseksi annettiin keisarillinen kuulutus v. 1858 ja niiden sekä kruununortoppien perustamisesta julistus v. 1877 sekä kruununmaan antamisesta viljelykseen ja uudistalojen perustamisesta asetus v. 1892. Saamelaisten asumalla alueella perustettiin joukko väliaikaisia uudistaloja, joista myöhemmin suurin osa lunastettiin perintötiloiksi. 1800-luvun jälkipuoliskolla saamelaiset muualla paitsi Enontekiöllä yhä yleisemmin luopuivat kotaelämästä ja rupesivat, saadakseen itselleen vakinaisen asunnon, joko uudistalollisiksi tai kruununmetsätorppareiksi, johon viimeksi mainittuun asutusmuotoon senaatin määräyk-

set v:ilta 1872 ja 1874 loivat edellytykset. Suomalaista asutusta työntyi yhä enemmän Lappiin. Puutavaran ulkomaisen kysynnän lisääntyessä ja metsien arvon noustessa valtion kiinnostus Lapin metsiin kasvoi. Metsätöiden mukana lisääntyi tilaton väestö, ja talouselämä alkoi vähitellen siirtyä rahatalouden pohjalle. Taloudellisen elämän ripeä kehitys itsenäisyysaikana, tieverkon laajeneminen Lappiin, Petsamon liittäminen maahan — kaiken tämän mukana suomalainen väestö miltei huomaamatta saattoi yhteiskunnallisesti valmentumattomat saamelaiset entistä ahtaammalle. Asutus, joka aikaisemmin ryhmittyi jokien ja järvien varsille, tunkee nyt teiden mukana syvälle saamelaisten asuinsijoille. Vaikka saamelaisten lukumäärä on kasvanut, niin suomalaisilla nyttemmin on enemmistö kaikissa kunnissa paitsi Utsjoella. Kehitys saamelaisten pääasiallisilla asuma-alueilla ilmenee seuraavista luvuista:

Taulukko I. Saamelaisten ja suomalaisten lukumäärät v:ina 1750—1948 Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa.

Vuosi	Enontekiö		Inari		Utsjoki	
	saame- laisia	suoma- laisia	saame- laisia	suoma- laisia	saame- laisia	suoma- laisia
1750..			323	—	191	—
1800..			445	18	254	3
1850..			458	179	325	4
1900..	95	831	799	585	475	13
1910..	109	833	999	976	459	35
1920..	174	881	806	930	491	37
1930..	163	1018	840	1256	608	10
1940..	141	1386	820	1907	734	47
1948..	249	1880	1261	2778	750	274

1920-luvulla olivat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen saamelaiset vapautetut asevelvollisuudesta, mutta 1930-luvulla tuo vapautus peruutettiin. Sodissa 1939—1945 kaatui ainakin 48 saamelaista, suhteellisesti yhtä paljon kuin suomalaisia. Lapin joutuessa sotänäyttämöksi talvella 1944—1945 Enontekiön saamelaiset ja osa Inarin saamelaisia evakuoitiin Ruotsiin, muut saamelaiset Keski-Pohjanmaalle, pääasiallisesti Kalajokilaaksoon. Sota oli erikoisen kohtalokas koltille, jotka oltuaan neljännesvuosisadan Suomen kansalaisina menettivät ylimuistosen asuma-alueensa ja porokarjansa Petsamon tultua luovutetuksi Neuvostoliitolle. Uusien asuin-sijojen osoittaminen heille tuotti valtiolle suuria vaikeuksia. Syksyllä 1947 Lapin Maatalousseuran asutustoimikunnan laatima suunnitelma kolttien sijoittamiseksi Inarin kunnan koillis- ja itäosiin valmistui, ja sitä on sen jälkeen ripeästi toteutettu. Muitten saamelaisten asunnot sota suurelta osalta tuhosi, mutta ne on tähän mennessä jälleenrakennettu. Yhteiskunnallisessa suhteessa laiminlyötyinä eivät saamelaiset Lapin sodanjälkeisessä kehityksessäkään ole kyenneet riittävästi valvomaan etujaan. Niinpä suomalaista siirtoväkeä on siroiteltu saamelaisasutuksen väliin seuduilla, joissa saamelaiset itse olisivat tarvinneet koko alueen. Inarin kunnassa on suomalainen enemmistö aikaansaanut, että jälleenrakennuksessa kunnan ja seurakunnan elimet on siirretty kirkonkylästä Ivaloon, mikä huomattavasti huonontaa kunnan saamelaisen väestön mahdollisuuksia hoitaa joustavasti asioitaan. Voimistuvaa suomalaisvai-

kutusta kuulee Inarissa nykyään leimattavan jopa „uuspirkkalaisuudeksikin”.

Vasta viime aikoina on saamelaiskysymykseen ruvettu kiinnittämään vakavampaa huomiota. V. 1932 perustettiin Helsingissä Lapin Sivistysseura edistämään saamelaisten henkistä ja aineellista vaurastumista omaperäisellä pohjalla sekä Lapin entisyyden ja nykyisyyden tuntemusta. Seura, jossa nyt on noin 750 jäsentä, joista 1/8 saamelaisia, on julkaissut sarjan kirjasia, mm. saamenkielisen aapisen, virsikirjan, terveydenhoitopöytäkirjan sekä novelli- ja runokokoelman. Osa julkaisuista on saamelaisten omia tuotteita. V:sta 1934 seura toimittaa saamenkielistä lehteä *Sabmelaš* (saamelainen), jota opetusministeriö on avustanut taloudellisesti. V:sta 1951 lehti on seuran ja Samii Litto-nimisen yhdistyksen yhteinen äänenkannattaja. Sodan jälkeen on seuran huomio yhä enemmän kiintynyt yhteiskunnallisiin kysymyksiin, ja seura on ulkomailta saanut varoja kolttien auttamiseksi. Työn alaisena on laaja saamelaisia käsittävä väestötilastollinen tutkimus. Ivaloon on rakennettu saamelaisten majoitustalouksia. V:sta 1950 on eduskunta myöntänyt seuralle valtionavun, joka v. 1951 on 195,000 markkaa. — V. 1945 perustivat saamelaiset, jotka silloin olivat Alavieskassa evakkoina, saamelaisten keskinäisen yhdistyksen, Samii Litto, jonka tarkoituksena on tukea ja edistää saamelaisten omaa kansalliskulttuuria ja taloudellista hyvinvointia. Yhdistyksen aloitteesta on aikaansaatu saamenkielinen kertaviikkoinen uutislähetys sekä kerran kuukaudessa saamenkielinen radiojuttu- ja palvelus Oulun radioasemalta. Yhdistys on vuosittain Marianpäivänä järjestänyt porolla-ajo- ja suopunginheittokilpailuja Inarissa sekä toimittanut pari saamenkielistä julkaisua ja Tunturisanomat-nimistä lehteä v. 1950. Yhdistys nauttii v:sta 1948 vakinaista valtionapua, mikä v. 1951 on 234,000 markkaa. — V. 1947 kävi saamelaisten lähetystö Helsingissä esittämässä valtion korkeimmille elimille huolestumisensa heimon tulevaisuudesta.

Suomen saamelaisia koskeva tieteellinen tutkimus on erityisesti kohdistunut kieleen ja kansatieteeseen. Myös antropologia ja sosiologia tutkimuksia on suoritettu, mutta taloudellisen elämän alalta on vain muutamia virallisia selvityksiä. Arvokkaimmat Lappia ja saamelaisia koskevat lähdekirjat ovat Isak

Fellmanin toimittamat Jacob Fellmanin muistiinpanot ja hänen itsensä keräämä laaja asiakirjakokoelma sekä tohtori T. I. Itkosen hiljakkoin ilmestynyt tietoteos „Suomen lapalaiset”.

Yleisvaikutelmaksi Suomen saamelaisten kohtaloista kautta vuosisatojen jää kuva suomalaisen paineen tieltä hitaasti väistyvästä, pääväestön laiminlyönnästä heimosta. Saamelaisten hiljainen vetäytyminen yhä pohjoisemmas on tapahtunut vanhan erämaakulttuurin perijäin arvokkuudella, mikä ei ole voinut olla vaikuttamatta myös suomalaisen katsomukseen. Traagillisista piirteistään huolimatta väistymisprosessi on ollut saamelaisien pelastus, sillä väkivaltainen vastarinta ylivoimaa vastaan olisi arvattavasti johtanut heimon tuhoon. Saamelaisten säilyminen on

tulos heidän joustavasta mukautumisestaan oleviin oloihin ja siitä, että heidän elinkeinonsa niin hyvin ovat perustuneet heidän asumansa alueen edellytyksiin. Niiden alalla he myös ovat hedelmöittävästi vaikuttaneet päälle tunkevan kulttuurimuodon luonteseen. Vuosisatojen aikana ensin suomalaisten omavaltaisen, myöhemmin lakisääteisen levittäytymisen tiellä olleina saamelaisissa on kasvanut epäluuloisuutta suomalaisia kohtaan. Yhteiskunnallisen moraalin kehityksen mukana pitäisi pääväestön suhtautumisen saamelaisiin ilmetä teoissa, jotka hälventävät tätä epäluuloa ja tykkänään poistavat aiheen siihen. Merkkejä tällaisesta käänteestä on jo todettavissa. Saataneenkin olettaa ajan nyt kypsyneen aktiiviseen saamelaisen alkuausituksen tulevaisuutta turvaavaan politiikkaan.

II. Saamelaiset naapurimaissa

A. Ruotsi.

Ruotsissa saamelaisia on asunut maan pohjoisosissa jo esihistoriallisella ajalla. Skandinavian niemimaan maantieteelliset olosuhteet vaikuttivat, että luonnonvaraisesti elävät saamelaiset vaeltelivat verraten kapeilla luoteiskaakkois-suuntaisilla vyöhykkeillä — aikaisemmin riistan, varsinkin peurojen perässä, myöhemmin, peurakannan vähetessä, kasvavia porokarjoja paimentaen — kesäksi Kölin tuntureille ja valtameren äärelle, talveksi Pohjanlahden puolella oleville metsäalueille. Valtiovallan suhtautuminen saamelaisiin oli periaatteessa samanlaista kuin mitä se oli Suomessa Ruotsin vallan aikana, mutta hallintokeskuksia lähempänä olevina saamelaiset Ruotsissa joutuivat kiinteämmän huomion kohteiksi. Jo ennen 1600-luvun loppupuolella annettuja Kaarle XI:n plakaatteja oli kuningatar Kristiinan päätöksellä v. 1648 yritetty innostaa ulkopuolisia asettumaan Piitimen Lappiin. Vähän aikaisemmin oli siellä tehty malmilöytöjä, joiden hyväksikäyttö kaipasi asutusta. Saamelaiset veloitettiin poroillaan suorittamaan raskaita malmikuljetuksia ja kaivospäälliköt kohtelivat heitä usein karkeasti valtiovallan kykenemättä sitä estämään. Kaivostoiminta lakkasi kuitenkin pian ja pääsi uudestaan vauhtiin vasta 1700-luvun lopulla. Tällä välin Lapin asuttaminen muualta muuttaneilla, ruotsalaisilla ja pohjoisessa suomalaisilla, sujui verraten hitaasti.

Valtiovallan pyrkimyksenä oli, että uudisasukkaat keskittyisivät raivaukseen ja jättäisivät maanviljelykseen soveltumattomat erämaat saamelaisten riistamaiksi ja porolaitumiksi. Edellä (s. 13) on mainittu tätä tarkoittava v:n 1749 ohjesääntö ja lapinraja, joka erotti ns. lapit (lappmarkerna) valtakunnan muusta alueesta. Uudisasutus alkoi

voimakkaammin lisääntyä 1800-luvulla, johon taasen huomattavasti vaikutti kaivostoiminnan vilkastuminen. Uudisasutusta muodostui myös ylemmille havumetsäalueille ja valtiovallan täytyi ryhtyä sen tarkempaan järjestelyyn. V. 1867 määrättiin saamelaisten ja uudisasukkaiden molemminpuolisten oikeuksien turvaamiseksi ja riitaisuuksien välttämiseksi lapinrajan yläpuolelle ns. viljelysraja, jonka yläpuolelle ei sallittu perustaa uudistiloja. Toimenpide tuli kuitenkin myöhään eikä sen periaatetta ole aivan johdonmukaisesti noudatettu. Viljelysrajan yläpuolelle syntyi laittomia asumuksia (noin 170), jotka valtiolta sittemmin on laillistanut. Poronhoidon edellytyksiä ovat edelleen supistaneet suuret kaivosyhdyskunnat, joista mainittavimmat ovat Kiiruna ja Jällivaara, sekä voimalaitokset ja rautatiet. Suurten työläisyhdyskuntien asujamisto tekee varsinkin työttömyyskausina kalastus- ym. retkiä laajalti ympäristöön ja loukkaa saamelaisten perinteellisiä etuja. Erityisesti ovat näiden yhdyskuntien koirat vitsauksena poronhoidolle.

Äsken mainittu viljelysraja ei ole mikään kasvillisuusraja, vaan se on hallinnollisesti määrätty raja maanviljelysseutujen erottamiseksi alueesta, minkä käytön valtio tunnustaa saamelaisten oikeudeksi. Raja, joka on avattu maastossa koko pituudeltaan Karesuvannosta Jämtlantiin, noudattelee Kölin tunturijonoa, kuitenkin useita peninkulmia sen itäpuolella. Lääninhallituksella on oikeus antaa vuokralle maita tällä alueella vain, jos siitä ei koidu mainittavaa haittaa poronhoidolle, ja vuokraajan on itsensä vastattava saamelaisten porojen viljelyksille mahdollisesti tekemästä vahingosta. Saamelainen on korvausvelvollinen ainoastaan, jos häntä voidaan syyttää tahallisesta vahingonteosta. Viljelysrajan yläpuolella on tosin muillakin

kuin saamelaisilla oikeus kaivostoimintaan ja vesivoiman käyttöön sekä valtiolla metsään, jotapaitsi kuningas voi yleisen edun vaatiessa erottaa alueita saamelaisten käytöstä, mutta näistä toimenpiteistä poronhoidolle mahdollisesti koituvat vahingot on korvattava saamelaisille. Poikkeuksen tekee vain valtion oikeus hakata metsää korvauksetta, mutta on alueita, porolaiduntunturit, joilta kaadettujen puiden tuottokin menee valtion lapinrahastoon. Mainittakoon, että useat valmalaitokset Ruotsin pohjoisosissa, myös valtion omistamat, suorittavat lapinrahastoon huomattavia korvausmaksuja vedenjärjestelyjen saamelaisten poronhoidolle ja kalastukselle aiheuttamista vahingoista. Lapinrahaston varat, jotka nousevat moneen miljoonaan kruunuun, käytetään lähinnä poronhoidon tarpeisiin, kuten aitojen, erotuskaarteiden, siltojen, veneiden, venevajojen ja poronhoitaja-asuntojen kustantamiseen. Viime aikoina on rahaston käyttö ulotettu myös poronhoidosta luopuneitten saamelaisten tarpeisiin, mistä tarkemmin jalempänä.

On tunnustettava, että Ruotsin viranomaiset valppaasti ovat seuranneet kehitystä ja että poronhoitoon on kiinnitetty suurta huomiota. Sitä osoittavat erityisesti edellä mainitut pyrkimykset yhtenäisten alueiden säilyttämiseksi poronhoidolle. Poronhoitoalueen läänien lääninhallituksissa on erityiset virkamiehet, lapinvoudit, joiden tehtävänä on valvoa poronhoitoa ja selvittää poronhoitajien ja muun asutuksen välillä syntyviä ristiriitoja, Norrbottenin läänissä 3, Västerbottenin ja Jämtlannin lääneissä kummassakin 1. Näiden apulaisina on katsastusmiehiä, ja kunkin poronhoitoyhteisön, lapinkylän, asiana on jäsentensä keskuudesta valita järjestysmies. Myös järjestysmiehet nauttivat valtion palkkaa. Ensimmäinen poronhoitolaki annettiin Ruotsissa v. 1886. Nykyään voimassa oleva laki on v:lta 1928. Sen mukaan poronhoito on saamelaisten yksinoikeus. Poronhoitoa saa harjoittaa saamelaista lähtöä oleva henkilö, jos hänen isänsä tai äitinsä tai joku näiden vanhemmista on vakinaisena ammattinaan harjoittanut poronhoitoa tai siinä avustanut tai jos maaherra myöntää hänelle siihen oikeuden. Tällaista lupaa ei ole myönnettävä ilman erikoisia syitä. Myös naisella on oikeus poronhoitoon, jos hän on tai on ollut naimisissa poronhoitoon oikeutetun miehen kanssa. Jos poron-

hoitoon oikeutettu nainen menee naimisiin miehen kanssa, jolla ei ole tätä oikeutta, menettää hän sen itsekin. Norrbottenin läänissä voivat toistaiseksi muut kuin saamelaiset omistaa poroja, kuitenkin taloutta kohti vain 20, lukuunottamatta vassoja, tai maaherran luvalla korkeintaan 50. Tällainen oikeus on vain sillä, jolla on kotipaikka läänin lapeissa ja joka siellä omistaa tai viljelee maanviljelyskiinteistöä. Sellaisen omistajan porojen on oltava poroja hoitavan saamelaisen hoidossa. Myös lapinrajan alapuolella voidaan harjoittaa poronhoitoa erityisellä luvalla (ns. konsessioporonhoitoa), mutta tällainen myönnytys annetaan vain poronhoitoon oikeutetuille saamelaisille, jotka täällä melkein kaikki ovat talollisia.

Poronhoitajasaamelaiset kuuluvat lapinkyliin, joilla on määrätty laidunalueet. Laki erottaa kaksi ryhmää: tunturisaamelaiset, jotka liikkuvat Norjan tunturien ja Pohjanlahden rannikkoseutujen välillä, ja metsäsaamelaiset, jotka koko vuoden asuvat metsäseudussa ja joiden muutot tapahtuvat suppeammalla alalla tai jotka ovat talollisia. Tunturisaamelaisten oikeudet ovat paremmin turvatut kuin metsäsaamelaisten. Laiduntamisoikeus ulottuu talvikuukausina kauas sekä viljelysrajan että lapinrajankin alapuolelle. Ruotsin poronhoitolaki on julkaistu ruotsiksi, saameksi ja suomeksi. Sitäpaitsi on siitä Same-Ätnam yhdistyksen toimesta laadittu kansanomainen esitys ruotsiksi. Tätä kirjasta luetaan myös saamelaiskouluissa.

Vaikka poronhoidon harjoittamisen edellytyksistä on koetettu huolehtia — mm. on poronhoitoa häiritseviä hajaniittyjä lunastettu valtiolle — on tämä elinkeino kuitenkin joutunut entistä ahtaammalle. Tähän ovat vaikuttaneet ei vain uudisasutus, teollisuus ja rautatiet, vaan myös ulkopuoliset seikat. Kun Suomen ja Norjan välillä rajansulku tuli voimaan v. 1852, muutti, kuten edellä (s. 13) on mainittu, Norjasta osa Koutokeinon saamelaisia Ruotsiin voidakseen edelleen laiduntaa porojaan Suomen alueella. V. 1889 tämä oikeus kiellettiin ja v. 1919 Pohjois-Ruotsin saamelaisten vanhaa oikeutta laiduntaa porojaan Norjan puolella supistettiin. Samanaikaisesti kuin Ruotsin saamelaisten lukumäärä on kasvanut, ovat porojen laitetu pienentyneet eivätkä kestä nykyisiä olennaisesti suurempia karjoja. On täytynyt toimeenpanna joukkoteurastuksiakin. V. 1940

oli poroluku 164,106, nykyään se on yli 200,000. Kehitys tuo mukanaan yhä suurempien saamelaisryhmien luopumisen poronhoitosta. V:ina 1870—1930 pieneni poronhoitajien luku 42 %:lla, ja kun v:n 1945 lopussa toimitetun väestönlaskennan mukaan Ruotsissa oli 9,886 poronhoitoon oikeutettua henkilöä (tunturisaamelaisia 6,131, metsäsaamelaisia 3,755), niin näistä oli poronhoitajia vain 2,962 eli 30 % (tunturisaamelaisia 37 %, metsäsaamelaisia 19 %).

Aikaisempi saamelaisia koskeva lainsäädäntö valvoi vain poronhoitajien toimeentulomahdollisuuksia välittämättä niistä, joiden oli iän tai sairauden vuoksi pakko luopua paimentolaisuudesta. Tämän vuosisadan alusta tilanne on saanut yleisempää huomiota osakseen. Vanhainkoteja saamelaisille perustettiin ensin yksityisestä aloitteesta, sittemmin yleisillä varoilla. Mitä tuli sellaisiin työkuuntoisiin, jotka eivät voineet saada toimeentuloaan poronhoitosta, esitettiin toisaalta, että heidät oli oikeuksiinsa nähden rinnastettava muihin kansalaisiin, toisaalta, että, koska saamelaiset eivät itse olleet syypäitä siihen, etteivät enää voineet sijoittua poronhoitoon vaan tämä pikemminkin johtui valtiovallan toimenpiteistä ja muille antamista myönnytyksistä, valtion tuli suoda saamelaisille helpotuksia heidän pyrkiessään kiinteiksi asujiksi. Jälkimmäinen kanta tuli valtion asenteeksi. Tästä on annettu asetus v. 1929 ja laki v. 1941. Maanviljelys- ja asuntoiloin järjestetään nyt erittäin edullisin ehdoin sekä valtion että yksityisten maille lapeissa sellaisille poronhoitoon oikeutetuille, joilla ei ole mahdollisuutta harjoittaa tätä elinkeinoa. Anomuksia on kuitenkin tullut odotettua vähemmän. Lapinrahastosta annetaan avustusta asuntotiloille 5,000 kruunua asuntoa kohti. Valtio rakentaa maanviljelystilan ja saattaa viljelyskuntoon niin paljon maata, että tilalla voidaan elättää kaksi lehmää. Saamelainen saa tilan vähäistä vuokraa vastaan 20 vuodeksi kerrallaan, mutta saa vuosittain 150 kruunua apulannan ja siementen oston.

Poronhoito ja saamelaisväestön asuttaminen ovat 1940-luvulla olleet valtion erityisen huolenpidon kohteina. Virallisia selvityksiä on ilmestynyt v:ina 1940, 1942, 1944 ja 1946. Vaikka asuttamisapua annetaan, leimaa Ruotsin saamelaisväestön asuttamispolitiikkaa käsitys, että valtion asiana ei ole innostaa po-

ronhoitajia kiinteään asumiseen. Jos saamelainen, joka on terve ja omistaa poroja, ja poroille on laidunmaita, kuitenkin tahtoo vaihtaa elinkeinoaan, niin hänellä on siihen samat mahdollisuudet kuin muilla kansalaisilla, mutta valtiolla ei ole mitään syytä kannustaa häntä oikeuksiinsa. Jos hän sen sijaan on hädänalaisessa asemassa, katsoo valtio velvollisuudekseen auttaa häntä toimeentuloon. Ruotsissa on paljon pohdittu kysymystä, onko poronhoidon ja maanviljelyksen yhdistäminen suositeltavaa. Sekä saamelaisen väestön että viranomaisten käsitykset hajaantuvat tässä asiassa. Siihen vaikuttavat luonnollisesti poronhoitotavat ja se, kuinka kiinteätä paimennusta porot tarvitsevat. Metsäsaamelaisen poronhoitoon lienee maanviljelys aika helposti yhdistettävissä. Tunturisaamelaisilta, joilla on pitkät muuttomatkinsa, ei tavallisesti liikene työvoimaa poronhoidolta viljelystehtäviin. — Noin $\frac{1}{3}$ Ruotsin saamelaisista on poronhoitajia, $\frac{1}{3}$ on viljelijöitä, noin $\frac{1}{7}$ elää metsätoista, noin $\frac{1}{20}$ kalastuksesta, samoin $\frac{1}{20}$ teollisuudesta ja käsiteollisuudesta sekä loput, $\frac{1}{10}$, muista ammateista.

Samoin kuin Suomessa todetaan Ruotsissakin saamelaisten lukumäärän kasvavan. Rotubiologisen instituutin v. 1932 julkaisema seikkaperäinen väestötilastollinen tutkimus pitää todennäköisenä, että saamelaisten lukumäärä Ruotsissa miespolvea (noin 30 vuotta) kohti kasvaa 15 %:lla. Sama tutkimus on osoittanut, että Ruotsin saamelaiset väestöllisiltä piirteiltään eivät olennaisesti eroa eurooppalaisista kulttuurikansoista. Jos maan pääväestö otetaan vertauskohteeksi, ilmenee, että kuolleisuus saamelaisten joukossa on vähän suurempi alemmissä ikäluokissa ja vähän pienempi ylemmissä ja että suhteellisen paljon äitejä kuolee lapsivuoteeseen. Eri vuosilta ilmoitetut väestön määrät eivät välittömästi ole keskenään verrattavissa, koska laskennoissa on noudatettu erilaisia perusteita. Vuodenvaihteen 1945—1946 väestönlaskenta, johon tässä esitetyt nykyaikaa koskevat väestötiedot perustuvat, on luopunut aikaisemmin sovelletusta, jonkin verran epä-määräisestä heimokäsitteestä ja on sen sijaan tutkinut toisaalta v:n 1928 lain mukaan poronhoitoon oikeutettuja, toisaalta väestön jakautumista kielellisellä perustalla, jolloin on otettu huomioon sekä kieli vanhempien kodissa että omassa perheessä. Tällöin on saamelaisväestön lukumääräksi saatu 10,193 hen-

kilöä, joista 4,971 kuuluu sekä saamelaiseen kieliryhmään että poronhoitoon oikeutettuihin, 4,915 henkilöä yksinomaan poronhoitoon oikeutettuihin (heistä $\frac{7}{10}$ ruotsinkielisiä, $\frac{3}{10}$ suomenkielisiä) ja 307 vain saamelaiseen kieliryhmään. Saamelaiseen kieliryhmään luettiin siis kaikkiaan 5,278 henkilöä. Heistä oli 4,125:llä saamen kieli kotikielenä sekä vanhempien kodissa että omassa perheessä, 1,138:llä saamen kieli kotikielenä vain vanhempien kodissa ja 15:llä vain omassa perheessä.

Saamelaisesta kieliryhmästä asui 3,880 Norrbottenin, 670 Västerbottenin, 667 Jämtlannin ja 61 muissa lääneissä. Saamelainen asutus ulottuu Ruotsin länsirajalla Jyväskylän leveysasteelle. Murre-eroavaisuudet saamelaiden keskuudessa ovat aika huomattavat: pohjoisesta lukien erotetaan ruijan, luulajan, piitimen ja eteläsaamelainen murre. Ruijan murre, jota Norjan saamelaiden valtava enemmistö ja myös Suomen tunturisaaamelaiset puhuvat, on tällä vuosisadalla voitannut yhä enemmän alaa Ruotsissakin. Tämä on seuraus siitä saamelaisesta „kansanvaelluksesta”, mikä Ruotsissa on johtunut edellä mainituista Suomen—Norjan ja Suomen—Ruotsin rajoilla tapahtuneista poronhoitoa koskeneista järjestelyistä. Voidakseen jatkaa elinkeinoaan täytyi osan pohjoisista saamelaisista siirtyä etelämmäs, aina Härjedaleniin saakka. Tämä vaikutti olennaisesti saamelaiden sisäisiin oloihin. Pohjoisesta tulleet heimoveljet olivat monessa suhteessa muukalaisia: he puhuivat toista saamen murretta ja heidän poronhoitonsa erosi huomattavasti eteläsaamelaisesta. Syntyi vaikeita ristiriitoja, joista pohjoiset tavallisesti selvisivät voitokkaina. Pohjoisesta tulleiden saapuessa Arjeplogiin ja Tärnaan heidän porokarjansa olivat noin $\frac{1}{4}$ seudun entisten saamelaiden karjoista, nyt suhde on päinvastainen. Kielellisesti „kansanvaellus” on vaikuttanut sen, että aikaisemmin painetussa sanassa tavallisesti käytetty luulajan murre tulee väistymään ruijan saamen tieltä. Vain etelämurre on niin eroavaa, että sitä varten on käytettävä omaa kirjakieltä, jota kehitettäessä voidaan olla yhteistoiminnassa Norjan kanssa.

Ensimmäinen saamelaiden koulu perustettiin Ruotsissa jo v. 1632 yksityisestä aloitteesta, mutta v. 1723 määrättiin kuninkaallisella asetuksella, että Lapinmaan pääkirkkojen luo oli perustettava saamelaisia kouluja.

Samoihin aikoihin saivat alkunsa myös katekeettakoulut, jotka seurasivat saamelaisia heidän muuttoillaan. Kiinteät koulut, joissa kussakin oli vain 6 oppilasta, eivät vastanneet tarkoitustaan ja 1800-luvun alussa niistä yleensä luovuttiin ja katekeettojen lukumäärää lisättiin. Katekeetat olivat yleensä saamelaisia. 1700-luvulla ilmestyi Ruotsissa useita saamenkielisiä koulukirjoja, miltei kaikki uskonnollisia, koska uskonto oli vallitseva oppiaine. V. 1755 ilmestyi Uusi Testamentti, josta uudet käännökset on julkaistu v. 1811 ja 1903. V. 1876 ilmestyi saamenkielinen laskuoppi, v. 1878 isänmaan historia (uusi käännös 1905), v. 1916 K. B. Wiklundin kääntämä satu- ja kertomuskirja. Kun oli vaikeata saada päteviä katekeettoja saamelaisille, perusti valtio v. 1875 pikkukouluseminaarin, joka ensin toimi 1-vuotisena, 1883—1900 2-vuotisena, sitten 3-vuotisena seminaarin lakkauttamiseen saakka vuoteen 1934. Vuoteen 1918 opetettiin seminaarissa saamea kaikille, sen jälkeen vain saamelaiskoulujen opettajiksi valmistuville.

Merkittävää koulutoimintaa on myös harjoittanut Ruotsin Lähetysseura (Svenska Missionsällskapet), joka perustamisestaan saakka v. 1835 on harrastanut lapinlähetystä ja v:sta 1876 aivan keskittynyt siihen. Paitsi kouluja on seura ylläpitänyt hengellisiä matkapuhujia ja lastenkoteja. Seuran kouluissa, joissa ruotsalaistenkin lapsia kävi, ei saamen kielellä ollut niin huomattavaa sijaa kuin edellä mainituissa kouluissa, mutta niillä on kuitenkin ollut suuri merkitys saamelaiden sivistystyössä. Lähetysseura ylläpiti myös saamelaisia katekeettoja. Vähitellen seuran kiinteät koulut siirtyivät valtiolle ja kunnille. Poronhoitoa harjoittavien saamelaisperheiden lapset koottiin erityisiin saamelaiskouluihin (nomadskola). Tästä elinkeinosta luopuneiden, kiinteästi asuvien perheiden lapset käyvät yleensä ruotsalaisissa kouluissa.

Asetukset saamelaiskouluista annettiin v. 1913 ja 1916. Ne velvoittivat poikkeuksetta kaikkia poronhoitajien lapsia käymään koulua, ensin 3 vuotta (ikäväli 8—10 v.) 15 viikkoa vuosittain kiertävää koulua (visteskola), mikä seurasi perheiden mukana, sitten 3 vuotta 3—4 $\frac{1}{2}$ kuukautta vuosittain kiinteää koulua, mikä oli sijoitettu johonkin suurehkoon kylään. Käydessään tätä koulua lapset asuivat saamelaiskodan tapaan sisus-

tetuissa katkaistun pyramidin muotoisissa asunnoissa, joita oli rivissä koulun vieressä. Tämän koulumuodon suunnittelussa oli määrävänä näkökohtana, että lasten tulisi olla mahdollisimman lähellä saamelaiselämää, jotta he eivät vieraantuisi siitä ja jotta heillä pitkällä lomillaan olisi runsaasti tilaisuutta osallistua peronhoitajaperheen töihin. Pian osoittautui kuitenkin, että koulumuoto ei vastannut tarkoitustaan. Opetus ei ollut tehokasta, lapset eivät saaneet tarvitsemaansa opillista valmennusta elämää varten ja asutokodit olivat epämieluisia sekä terveydenhoidollisesti epätydyttäviä, jota paitsi ne joutuivat muun väestön ja matkailijain epähienon uteliaisuuden kohteiksi.

1940-luvun alussa on siirrytty uudelle linjalle. Kaikille saamelaiskouluille on rakennettu uudet, mitä nykyaikaisimmat suojat: hyvin varustetut koulurakennukset, tilavat koulukodit (4—6 lasta samassa huoneessa) ja viihtyisät opettajain rakennukset. On oivallettu, että saamelaiskoulu asettaa sekä opettajille että oppilaille erikoisia vaatimuksia: koulun on vaalittava sekä saamelaisten että pääväestön kulttuuriperinteitä ja kehitettävä oppilaista pääväestön kanssa yhteiskunnallisesti täysin kilpailukykyisiä kansalaisia. Vain ajanmukaisiin kouluihin voidaan kiinnittää tällaiseen tehtävään pystyviä, etevä opettajia. Opetus järjestetään sen sijaan niin, ettei se vieraannuta kodeista, vaan lujittaa saamelaisten heimoustunnetta. Kouluja koristavat saamelaisten taiteilijain luomukset, lapset ovat kansallispuvuissaan, koulukoodeissa on erityiset nutukoiden ja kenkäheiniä kuivaushuoneet, oppilaat lomautetaan poroerotuksiin jne. Useiden koulujen piha-alueella on saamelaismallisia aittoja, kotia ja pienoisorokaarteita. Varsinkin äidinkielen harrastus on tärkeä tekijä. Opetuskielenä on ruotsi, mutta saamen kieli on opetusaineena, laulutunneilla lauletaan myös saamelaisia lauluja, käsitöissä saamelaisten kotiteollisuus otetaan huomioon, paimentolaistiedon tunneilla käsitellään nimenomaan saamelaisten historiaa ja elinkeinoelämää. Aamurukous suoritetaan saamen kielellä toisissa kouluissa joka päivä, toisissa joka toinen. Saamelaisista oppikirjoista on vielä puute. Laulukirja on tekeillä ja siihen aiotaan ottaa myös Suomen saamelaisten lauluja. Lapin Sivistysseuran toimittamia saamenkielisiä julkaisuja (virsikirja, terveydenhoito-opas) on kou-

luviranomaisten toimesta Suomesta hankittu kouluihin. — Tällaisia saamelaiskouluja on nyt 10, niiden yhteinen oppilasmäärä on 400—500. Kouluista on 6 Norrbottenin, 1 Västerbottenin ja 3 Jämtlannin läänissä. Toistaiseksi on opettajistosta ja koulukotien henkilökunnasta vain noin 1/2 oman heimon jäseniä. Mainittakoon, että usealla (15—20) saamelaisella opettajalla on toimi ruotsalaisessa kansakoulussa. Nykyisistä saamelaiskoulujen opettajista on suuri osa saanut valmennuksensa 2-vuotisilla kursseilla, jotka toimeenpantiin Vittangissa saamelaisopetuksen uudelleen järjestelyn aiheuttaman opettajain tarpeen tyydyttämiseksi. Myöhemmin on saamelaiskouluihin otettu seminaarikoulutuksen saaneita, jolloin on kiinnitetty huomiota saamelaisten olosuhteiden, kielen, elinkeinoelämän ja kulttuurin tuntemukseen. Valtio on myös kustantanut jatkokursseja saamelaisopettajille. Sellaisia on ollut v. 1947 Jokkmokkissa ja v. 1948 Uppsalassa, jolloin saamen kieli ja kulttuuri ovat olleet etualalla opetuksessa. Uppsalan kursseilla professori Paavo Ravila Suomesta oli eräänä tärkeimmistä opettajista. Saamelaiskoulujen opettajat saavat erityisen palkanlisän, 180 kruunua vuodessa.

Kouluissa on 6 luokkaa ja luku-aika on 34 4/7 viikkoa. Lukuvuodesta 1943—1944 toimii saamelaisten jatkokoulu, jonka oppilaat kootaan kolmeen mainituista saamelaiskouluista. Jatkokoulu jakaantuu kahdelle vuodelle ja käsittää yhteensä 360 tuntia. Siitä omistetaan 240 tuntia kotiteollisuudelle, veistolle, laskennolle, kirjanpidolle, taloustöille ym. käytännöllisille aineille, 50 tuntia kansalaistiedolle ja 70 tuntia kirjallisuudelle ja kirjallisille harjoituksille, jolloin myös saamelainen kirjallisuus ja suullisia esitysharjoituksia saameksi on ohjelmassa. Voimisteluun ja urheiluun käytetään 12 tuntia edellä luetelluille aineille varatusta tuntimäärästä.

Saamelaiskoulujen valvominen ja kehittäminen on erityisen virkamiehen (nomadskolinspektör) tehtävänä, joka on kouluhallituksen ja asianomaisten tuomiokapitulien alainen. V:sta 1945 on saamelainen tohtori Israel Ruong saamelaiskoulujen tarkastaja. Paitsi opetuksen ja koulujen talouden valvontaa hänen tehtävänänsä asetuksen mukaan on selvittää saamelaisväestölle koulun merkitystä. Väestöä on voitettava koulua suosi-

maan. Kaikki oppilaita koskevat käytännölliset kysymykset, kuten lukuvuoden alkamisen ja päättämisen ajat sekä loma-ajat, järjestetään saamelaisten kouluvaltuutettujen ja tarkastajan välisissä vuotuisissa neuvotteluissa. Väestön kuulemista pidetään hyvin tärkeänä. Niinpä Lainiovuoman (Karesuvannon kunnassa) ja Saarivuoman (Jukkasjärven kunnassa) lapinkylien toivomuksesta edelleen ylläpidetään 2 vanhanmallista kiertävää koulua. Kun paraikaa kouluhallituksen esityksestä suunnitellaan saamelaiskoulujen jatkamista 7:nnellä ja 8:nnellä luokalla, on tästä asiasta käyty neuvotteluja joka koulupiirissä. Selostettakoon tässä vähän seikkaperäisemmin näiden suunnitelmien kehittämistä, koska se on ominaista Ruotsissa noudatetulle menetelytavalle.

Heti todettiin, ettei ainakaan vielä ole edellytyksiä koulun jatkamiselle kahdella luokalla. 7:nnen lukuvuoden käytäntöön ottamisen kannalla olivat Jämtlannissa kaikki kouluvaltuutetut, Västerbottenissa $\frac{3}{4}$, Jällivaarassa ja Jukkasjärvellä noin $\frac{1}{2}$, Arjeplogissa ja Jokkmokkissa $\frac{1}{4}$ heistä. Viitangissa ja Karesuvannossa kaikki vastustivat. Tämän perusteella katsottiin, että psykologiset edellytykset 7:nnen luokan käytäntöön ottamiselle olivat olemassa eteläisessä piirissä, missä toimenpide toteutetaan lukuvuonna 1950—1951. Kun kokemuksia karttuu, voidaan sama laajennus ehkä toteuttaa pohjoisempana 1953—1954 ja pohjoisimmassa piirissä aikaisintaan 1956—1957. Saamelaiskoulujen tarkastaja ehdottaa, että 7:s luokka, kuten jatkokoulu tähän saakka, avataan vain kolmessa saamelaiskoulussa, jonne oppilaat kootaan lähimmistä kouluista. 7:s luokka korvaisi jatkokoulun. Siinä koulussa, jossa kokeilu tapahtuu, tulisi alkuvuosina olemaan 20 oppilasta 7:nnellä luokalla (kahdesta koulusta). Ottaen huomioon poronhoidon vaatimukset ja 7:nnen luokan oppilaitten osallistumisen poronhoitoon ehdotetaan lukukausiksi ajat 1/7—5/12 ja 7/1—12/5. Opetuksessa, jossa saamen kielellä olisi suurempi sija kuin alaluokilla, annettaisiin paimentolaistiedolle keskeinen asema. Sen yhteydessä opetettaisiin useimmat muutkin aineet, kuten maantieto, luonnontieto, fysiikka, talouselämä. Opetus, johon oppikirjaa jo valmistetaan, rakentuisi seuraavien aiheiden ympärille: 1) poron maasto, joka tutkitaan ilmaston, maaperän, kasvi- ja eläinkunnan

suhteen samalla kiinnittäen erityistä huomiota poronhoidolle tärkeään sääoppiin sekä luonnonsuojeluun; 2) poro, sen anatomia, elintavat, tuotteiden jalostaminen; 3) ihminen ja poro, peuranpyynnistä poronhoitoon, saamelaisten ja muitten arktisten kansojen poronhoito, paimentolaisuus ja poronhoito; 4) saamelaisten muut elinkeinot, metsästys, kalastus, maatalous ja poronhoito, erikoistumisen edut ja varjopuolet; 5) saamelaisten historia; 6) saamelaiset ja yhteiskunta. Aika 1/7—5/8 varataan kenttäopetukselle, mikä tapahtuu porojen laidunmailla. Kokeilumielessä järjestettiin tällainen kenttäopetus heinäkuussa 1950 saamelaiskoulujen tarkastajan johdolla. Mukana seurasi saamelaisopetusta kouluhallituksessa valvova kouluneuvos. Retkikuntaan kuuluivat oppilaiden lisäksi 2 saamelaisopettajaa, alueen erikoistutemuksen omaava saamelainen, elokuvaaja ja emäntä apulaisineen. Pojilla, tytöillä ja keittiöllä oli kullakin eri kotansa.

Saamelaiskoulut muodostavat oman momenttinsa valtion menoarviossa. V:lle 1949 oli kouluja varten varattu 600,000 kruunua, johon lisäksi tuli tarkastajan menoarvio: palkkaan noin 15,000, matkakustannuksiin noin 5,500 kruunua.

Ruotsin Lähetysseura perusti v. 1942 saamelaisen kansanopiston, mikä toimittuaan 3 vuotta Sorselessa siirtyi Jokkmokkiin, missä sen omat rakennukset valmistuivat kevättalvella 1949. Koulu sijaitsee verraten keskellä saamelaisaluetta, lähellä napapiiriä, minkä pohjoispuolella $\frac{2}{3}$ Ruotsin saamelaisista asuu. Koko saamelaisalueen kouluna opistolla on erinäisiä vaikeuksia voitettavana, koska saamelaiset alueen eri osissa ovat hyvin erilaisia kielellisesti, elinkeinojen suhteen (myös poronhoidon alalla) sekä kansallisesti edustaen koko asteikkaa saamelaisen kulttuurin hienostuneiden perinteiden säilyttäjästä sellaisiin ryhmiin, joissa saamelaisuudesta on vain rippeitä jäljellä. Näissä olosuhteissa opisto koettaa löytää yhdistävän ja tulevaisuuteen viittaavan asenteen, se tahtoo auttaa saamelaista nuorisoa tietoon, itsenäiseen ajatteluun, luottamukseen, tahtoon ja taitoon selviytyä nykyajan ongelmista. Saamen kieltä, saamelaisten historiaa ja elinkeinojen kehitystä opiskellaan. Nämä aineet asettavat hyvin suuria vaatimuksia opettajistolle, sillä aineisto on oppikirjojen puutteessa koottava tutkimalla laajaa kirjal-

lisuutta ja olosuhteita. Elinkeinoista poronhoito on etualalla, mutta opetus ei tahdo eristää saamelaisia tuomalla yksipuolisesti esiin vain heidän omia elinkeinojaan, vaan se haluaa antaa niille asiaan kuuluvan aseman talouselämässä. Saamelaisen kotiteollisuuden vaaliminen on erityisesti opiston ohjelmassa. Tytöille opetetaan myös kotitaloutta. Syksystä 1947 kansanopisto on 2-luokkainen. Lukuvuonna 1948—1949 oli oppilaita 27, lukuvuonna 1949—1950 30, joista puolet poikia. Oppilaiden joukossa on viime vuosina myös ollut muutamia Norjasta, 1949—1950 4 Norjan saamelaista poikaa, joista 2 Koutokeinosta saakka. Suomen saamelaisiakin on vierailut opistossa. Opettajista, jotka täyttävät kansanopistoille säädetty vaatimukset, kuitenkin vain yksi täysin hallitsee saamen kieltä. Kansanopiston merkitystä saamelaisten henkisten harrastusten keskuksena voimistavat vuosittain pidettävät saamelaispäivät, joille entisiä oppilaita saapuu ja joilla käsitellään kaikenlaisia yhteiskunnallisia saamelaiskysymyksiä.

Ruotsin saamelaisilla on muutamia yhdistyksiä, joiden tarkoituksena on valvoa yhteisiä etuja ja esittää saamelaisten näkökohtia viranomaisille. Useimmat ovat aatteellisia. Kahdella on taloudellinen ohjelma, nimittäin poronhoidon edistäminen sekä poron tuotteiden jalostaminen ja myynti. Yhdistyksiä on kaikkiaan kymmenkunta, muutamilla on omat kokoushuoneet. Yhdistysten merkitys lienee kuitenkin toistaiseksi ollut verraten vähäinen osaksi riippuen siitä, ettei niillä ole ollut yhteistä toimintaa. Yhteisen järjestön luomista, johon jo olemassa olevat yhdistykset sekä lapinkylät tulisivat jäseniksi, suunniteltiin kauan, ja lokakuussa v. 1950 perustettiin vihdoinkin Jokkmokkissa Svenska Samernas Riksförbund.

Saamelaisten mielipiteiden esilletuojina ovat näihin saakka merkittävää osaa näytelleet koko saamelaisasutusta edustaneet „saamelaisvaltiopäivät”, joita on pidetty v:ina 1918, 1937, 1942 ja 1948 ja joiden järjestämisestä valtio on taloudellisesti tukenut. Nämä valistuneiden saamelaisten johtamat istunnot ovat vastuuntuntoisesti käsitelleet heimon elintärkeitä kysymyksiä, ja valtion elimet ovat yleensä ottaneet esitetyt ehdotukset varten. Saamelaisten äänenkannattajana ilmestyy v:sta 1919 Samefolkets Egen Tidning, jonka toimittajat, kamreeri Torkel Tomasson

(1919—1940, kuoli 1940) ja kirkkoherra Gust. Park (v:sta 1940), ovat Ruotsin saamelaisten ansioituneimpia johtomiehiä.

V. 1945 perustettiin Jokkmokkissa yhdistys Same-Ätnam, Sällskapet Lapska Odlingens Framtid. Yhdistyksellä on julkaisu, kotiteollisuus-, elinkeino- ja valistusjaostot. Jäseniä on noin 200, joista 1/3 on saamelaisia. Julkaisujaosto on saanut aikaan jo mainitun poronhoitolakia esittävän kirjasen. Yhdistyksellä on oma kotiteollisuusneuvoja, joka järjestelmällisesti työskentelee kotiteollisuudessa ilmenevän saamelaisen taiteen tallettamiseksi ja kehittämiseksi. Kotiteollisuuden rohkaisemiseksi toimitaan kurssien, opetuselokuvien ja kilpailujen avulla. Saamelainen kotiteollisuus, sekä sarvi- ja puutyöt että kudonnaiset, on Ruotsissa korkealla tasolla. Elinkeinojaosto on pohtinut poronhoitoa palvelevia viestituskysymyksiä, teurastustapoja, koirarodun kehittämistä ja porojen tapaturmavakuutusta. Yhdistyksen puheenjohtaja on Luulajan piispa Bengt Jonzon.

Ruotsin saamelaisten kulttuuri on joutunut järjestelmällisen tutkimuksen kohteeksi. Saamen kielen alalla on mainittava professorien K. B. Wiklundin ja Björn Collinderin tutkimukset. V:ina 1942—1947 on jälkimmäisen johdolla otettu 500:lle äänilevyllä saamelaista musiikkia, joikuja sekä kansantietoutta. Kansatieteellisellä alalla on Nordiska Museet Tukholmassa intendentti Ernst Mankerin johdolla suorittanut yksityiskohdallisen kulttuuri-inventoinnin koko saamelaisalueella ja museo julkaisee v:sta 1938 tämän alan Acta Lapponica-sarjaa. Mainittakoon, että kun Luulajanjoen voimalaitoksia varten rakennettiin suuria patolaitteita, rantamailla olevat saamelaiskulttuurin jäännökset, kuten vanhat asuntokentät ym., tarkoin kartoitettiin, ennen kuin ne peittyivät veteen. Koska poronhoito Ruotsissa on nimenomaan saamelainen elinkeino, voidaan saamelaisen kulttuurin tutkimukseen myös lukea Jällivaraan viime aikoina perustettu porotalouden tutkimuslaitos.

B. Norja.

Saamelaisten enemmistö, noin 22,000 henkilöä, asuu Norjassa, missä saamelainen asutus ulottuu yhtä kauas etelään kuin Ruot-

sisä. Jos pienemmät murre-eroavaisuudet jätetään huomiotta, voidaan Norjan saamelaiset jakaa kahteen kieliryhmään, pohjois- ja eteläsaamelaiseen. V:n 1930 väestönlaskennan 19,108 saamelaisesta ilmoitti 14,484 puhuvansa kodissaan saamea. Näistä asui 8,928 Finnmarkin fylkessä, 4,117 Tromssan fylkessä ja muut etelämpänä. 96 % saamea puhuvista kuuluu pohjoiseen kieliryhmään.

Saamelaisten asumalla alueella on poronhoito saamelaisten yksinoikeutena. Porokannasta, mikä vuodenvaihteessa 1945—1946 käsitti 101,000 eläintä, on runsaasti $\frac{3}{4}$ saamelaisten omistuksessa. Loput kuuluvat norjalaisten maan eteläosan tunturiseudussa (60 ja 62 leveysasteen välillä) muodostamille yhtiöille, jotka harjoittavat poronhoitoa yksinomaan lihan ja nahkan tuotantoa varten. Kullakin yhtiöllä on oma poromerkkinsä ja osakkeenomistajilla ei henkilökohtaisesti ole poroja. Yhtiöt ovat palkanneet pääasiallisesti saamelaisia poronhoitajiksi.

Saamelaisten suurimmat porokarjat ovat Finnmarkin fylkessä, Ruijassa, nyt noin 65,000 poroa, joista melkein puolet kuuluu Koutokeinon saamelaisille. Paimentolaisuus on vielä tavallista Koutokeinossa ja Karasjoella: talvilaitumet ovat sisämaassa, kesälaitumet rannikolla. Sota ei ole huomattavamin pienentänyt porolukua Ruijassa, mutta se on kuitenkin vain vähän yli puolet siitä mitä se oli 35 vuotta sitten. Tromssan fylkessä on poroluku olennaisesti laskenut sodan johdosta. Siellä ja Nordlannin fylkessä oli vuodenvaihteessa 1945—1946 yhteensä 10,730 norjalaisten poroa, mutta näillä laitumilla voi v:n 1919 sopimuksen mukaan kesäaikaan olla 68,850 ruotsalaisten poroa. Muutamat Norjan saamelaiset laiduntavat porojaan talvella Ruotsin puolella valtakunnan rajaa. Norjan koko poroluku on v:sta 1910 v:een 1945 pienentynyt noin kolmanneksella.

Poronhoito on maatalousministeriön alainen, mutta maaherroilla alaisine lapinvouteneen on tärkeä osa poronhoidon hallinnossa. Ensimmäinen varsinainen laki saamelaisista ja poronhoidosta annettiin v. 1883. Nykyään on voimassa laki v:lta 1933. On alettu vaatia poronhoidon rationalisoimista, ja tässä yhteydessä saamelaiskysymyksen yhteiskunnallinen luonne astuu etualalle. Huomauteaan, että saamelaista kulttuurimuotoa näihin saakka on pidetty lähinnä matkailun houkuttimena, eteläläisten sensaation- ja romantiikan-

kanhalun sekä säälintunteen tyydyttäjänä, mikä kaikki johtaa kulttuurimuodon kehityksen pysähtymiseen ja elinkeinoelämän rappeutumiseen.

Sivistyksellisen työn Norjan saamelaisten keskuudessa pani alulle jo „saamelaisten apostoli” Thomas von Westen (1682—1727). Hän tahtoi järjestää saamelaisten opetuksen norjalaisista erillisiin kouluihin omakielisine opettajineen, joiden valmistamiseksi Trondhjemiin v. 1717 perustettiin Seminarium lapponicum. Tämän välillä seisauksissa olleen laitoksen johtajana toimi v:ina 1752—1774 saamelaisten kielen- ja kansantutkimuksen alalla uraa uurtavaa työtä tehnyt Knud Leem. Hänen jälkeensä äidinkielen viljely opetuslalla sai väistyä Norjassa silloin sivistyskielenä vallinneen tanskan kielen hyväksi, kunnes N. V. Stockfleth v. 1833 sai viranomaiset kannattamaan saamenkielistä opetusta ja saamelaisia oppikirjoja. V. 1848 määrättiin, että pappeja Ruijaan nimitettäessä heidän saamen ja suomen kielen taitoonsa olisi kiinnitettävä huomiota. Stockfleth, joka itse oli pappina Vesisaaressa v:ina 1825—1839 (samoihin aikoihin kuin Jacob Fellman Utsjoella ja Lars Levi Laestadius Karesuvannossa), opetti myöhemmin Kristianian yliopistossa saamea ja suomea papiksi aikoville ja julkaisi saamen kielellä joukon oppi- ja hartauskirjoja, myös Uuden Testamentin. Hänen käyttämänsä saamen kielen ortografiaa ovat kehittäneet edelleen J. A. Friis (1821—1896) ja professori Konrad Nielsen.

Saamen kielen käyttö opetuksessa taantui taas viime vuosisadan jälkipuoliskolla. V. 1880 määräsi Tromssan hiippakuntahallitus, että saamea olisi käytettävä vain apukielenä. Opetusministeriön v. 1898 antama ohjesääntö ei ymmärtäisi norjaa, opettajan kuitenkin on huolehdittava siitä, ettei saamea tai suomea käytetä enempää, kuin mitä on aivan välttämätöntä, ja viimeisinä kouluvuosinaan lapset saisivat käyttää vain norjaa. Tämän norjalaistamispolitiikan mukaisesti koululapset asuntoloissa vieroitettiin kodin kielestä, entisistä oppikirjoista, joissa teksti oli sekä norjaksi että saameksi, ei otettu uusia painoksia, ja Tromssan opettajaseminaarista saamen ja suomen opetus poistettiin lukuvuonna 1905—1906. V:n 1926 koulukomitea ehdotti määrausten lieventämistä mm. sikäli, että saamea

ja suomea voitaisiin käyttää apukielenä ja että Pohjois-Norjassa käytettyihin koulukirjoihin olisi otettava saamelaiden ehtoja kuvaavia kappaleita. Ehdotus otettiin saamen kielen suhteen huomioon maaseudun kansakouluista v. 1936 annetussa laissa.

V. 1948 on eräs valtionkomitea saamelaiden opetuksen suhteen tehnyt ehdotuksia, jotka toteutettuina merkitsisivät valtion asenteen olennaista muuttumista. Jo mainitulle vuodelle oli opetusministeriö varannut määrärahan apurahoiksi sellaisille saamelaiden asuman alueen opettajille, jotka halusivat oppia saamea, mutta komitea menee pitämälle. Se esittää, että Tromssan seminaariin perustettaisiin saamen kielen lehtoriin toimi. Asia on jo kehittynyt niin, että suunnitelma saamen kielen sijoittamisesta opetusohjelmaan on valmistunut. Koska on osoittautunut, että saamelaislapset kansakouluissa norjan kieltä taitamattomina tai heikosti taitavina ja norjalaisia ujomina helposti saavat alemmuustunteen, ehdotetaan saamelaisia varten rinnakkaisluokkia alakouluasteella. Yläkoulu tulisi olemaan yhteinen. Saamelaiden jatkokoulu ehdotetaan perustettavaksi Koutokeinon, ja sen ohjelma noudattaisi Ruotsin esikuvaa. Edelleen ehdotetaan kansanopiston perustamista. Komitea ja sen asiantuntijat ovat yksimielisiä siitä, että opiston oppilaina saa olla vain saamelaisia ja että saamelaiden kielellä, historialla ja elinkeinoelämällä on oltava keskeinen sija ohjelmassa. Mielenkiintoista on, että toiset tahtovat opetuskieleksi pääasiallisesti norjan, toiset saamen. Jälkimmäiset toivovat kuitenkin myös norjan kielen opetusta ja keskusteluharjoituksia norjaksi. Mielenkiintoiset ovat erään komiteajäsenen, saamelaisen opettajan Per Fokstadin ehdotukset, että kansanopiston yhteydessä toimisi porotauteihin erikoistunut eläinlääkäri, että oppikouluun olisi saatava saamelainen linjajako ja että Oslon yliopistoon olisi perustettava saamen kielen dosenttuuri jo olemassa olevan professuurin rinnalle.

Saamelaisen kansanopiston suhteen on Norjassa useita mielipiteitä. Norges Finneisjonssekskap perusti jo v. 1936 Karasjoelle kansanopiston luontoisen nuorisokoulun, mikä tuhoutui sodan aikana, jälleenrakennettiin ja on uudestaan alkanut toimintansa syksyllä 1949. Lukuvuonna 1949—1950 oli opistossa 30 oppilasta, kaikki saamelaisia. Opetus käy

norjaksi. Edellä mainittu komitea tahtoisikin kuitenkin Koutokeinon valtion valvomaa kansanopistoa, mutta suunnitelmat eivät vielä ole kypsyneet. Professori Gutorm Gjesing on ehdottanut sitä yleisskandinaaviseksi saamelaiseksi kansanopistoksi, jossa 25:stä oppilaasta 15 olisi saamelaisia ja muut norjalaisia ja ruotsalaisia, jotka siellä oppisivat arvostamaan saamelaista kulttuuria. Toisaalta on esitetty, ettei saamelainen nuorisotoistaiseksi ole kansallisesti niin vankkaa, että tällainen suunnitelma voisi onnistua. Saamelaiden olisi ensin omassa keskuudessaan saatava selvä historiallinen ja psykologinen näkemys kulttuuristaan ja hankittava riittävä tietomäärä ja rohkeus sen esittämiseen muille. Valtio tukee nykyään Karasjoen koulua, jonka ohjelmaa tämän vuoksi on laajennettu.

Toiminnan vireyttä saamelaiskysymyksen alalla Norjassa tällä hetkellä osoittaa saamen kirjakielen kohdistettu huomio. Stockflethin ja Friisin ajoilta käytännössä olleesta kirjakielistä, jolla oli ehtinyt ilmestyä raamattu (1895), rehtori J. Qvigstadin toimittama aapinen sekä useita pieniä, pääasiallisesti uskonnollista sisältöä olevia kirjasia, on nyttemmin duovuttu ja yhteistoiminnassa Ruotsin kanssa on v. 1947 kehitetty uusi ortografia. Tämä ortografia, mikä lähinnä on syntynyt professori Knut Bergslandin, Oslo, ja tohtori Israel Ruongin, Uppsala, yhteistyöstä, mutta jossa muutkin skandinaaviset saamen kielen tutkijat ovat olleet mukana, tulee tästä lähtien käytettäväksi saamenkielissä julkaisuissa molemmissa maissa. Yhteisellä kirjakielillä on luonnollisesti erittäin suuri yhteiskunnallinen merkitys, myös taloudelliselta kannalta katsoen, esimerkiksi kun on kysymys oppikirjojen painattamisesta. Edellä mainittu komitea ehdottaa, että oppikirjojen alalla valmistettaisiin uusi aapinen, jossa olisi sekä saamea että norjaa. Se saataa painosta v. 1951. Arvellaan myös voitavan julkaista raamatunhistoria, katkismus, luonnontiedon, terveydenhoidon ja paimentolaistiedon oppikirjat saameksi.

Thomas von Westenin ajoilta saakka on Norjassa toiminta saamelaiden hyväksi pääasiallisesti käynyt kristillisen lähetystyön merkeissä. Norges Finneisjonssekskap, joka v. 1947 vietti 60-vuotisjuhlaansa, on tyypillinen kirkollinen lähetysseura, mikä toimii yli koko Norjan levittäytyneiden jäsenyhdistystensä antaman tuen turvin. Näiden harras-

tusta ja uhrivalmiutta ylläpidetään viikko-lehdellä Samenes Venn, mikä lähinnä on hartauslehti. Paitsi laajaa matkapuhujatoimintaa ylläpitää seura vanhain-, lasten-, keuhkotutisten ja vajaakykyisten koteja sekä jo mainittua nuoriso-opistoa. Norjassa toimii myös vapaakirkollinen saamelaislähetys, Frikirkens Finnmarksmisjon, jolla myös on matkapuhujia, mutta jonka huomattavimpana saavutuksena on pidettävä v:sta 1898 ilmestyvää saamenkielistä lehteä Nuorttanaste (idän tähti). Lehti siirtyi v. 1948 uuteen ortografiaan ja kirjoittaa nyt nimensä Nuortanas'ti.

Norjan radio (Vesisaari) lähettää v:sta 1947 myös saamenkielistä ohjelmaa. Paitsi jumalanpalveluksia varsinkin kirkkopyhinä, lähetetään kahdesti viikossa 15 minuuttia kerrallaan uutisia, esitelmiä ja pakinoita.

Yhdistystoiminta Norjan saamelaisten keskuudessa on ollut velttöä, mutta se on viime aikoina huomattavasti tehostunut. Syksyllä 1947 pidettiin Trondheimissa yleinen kokous, missä mm. pohdittiin koulukysymyksiä sekä valtakunnan kaikkia saamelaisia yhdistävän järjestön perustamista. Kesällä 1948 oli samanluontoinen kokous Tromssassa, missä poronhoitajien yhdistys, Norske reindriftsamers landsforening, perustettiin. Tämä piti yleiskokouksen Alattiossa kesällä 1949 ja Mosjoenissä kesällä 1950. Edellisessä kokouksessa esillä olleista asioista on mainittava, että kokous päätti tukea ehdotusta erityisen saamelaisasiain konsulentin toimen perustamisesta ministeriöön Oslossa. Saamelaisasioiden kehitystä on nimittäin suuresti hidastanut se, että eri ministeriöt usein toisistaan tietämättä käsittelevät kukin jotakin yksityiskohtaa ilman yhtenäisyyttä. Toimeen on ehdolla saamelainen Hans Henriksen, professori Nielsenin monivuotinen apulainen. — Oslossa olevat saamelaiset perustivat v. 1948 yhdistyksen Samiid Saervi saamelaisten kulttuuri- ja yhteiskunnallisten intressien valvomiseksi.

Saamen kielen tieteellistä tutkimusta ovat Norjassa erityisesti edistäneet professori Konrad Nielsen ja rehtori J. Qvigstad. Saamelaisiin liittyviä tutkimuksia suorittavista laitoksista on tässä mainittava Oslon yliopiston kansatieteellinen museo, Instituttet for sammenlignende kulturforskning Oslossa sekä Tromsø Museumin saamelais-kansatieteellinen osasto.

C. Neuvostoliitto.

Kuollan niemimaalla saamelaisia on asunut ylimuistoista ajoista. Vaikka venäläisiä ja karjalaisia jo vuosisatoja sitten asetui rannikolle, olivat niemimaan sisä- ja pohjoisosat kuitenkin saamelaisten pyyntialueita. Valtiovalta jätti, ehkä lähinnä välinpitämättömyydestä, saamelaiset suurin piirtein omaan rauhaansa, mistä johtuen siikäläiset siida-yhdyskunnat pysyivät pystyssä vielä silloin, kun Skandinavian ja Suomen lapinkylät jo kauan sitten olivat mukautuneet näiden maiden pääväestön yhteiskunnallisiin muotoihin. Siidat ryhmittäytyivät vesistöjen ympärille. Kesäisin siidan perheet muuttivat Jäämeren rannalle kalastamaan, syksyisin ne kalastivat sisämaan järvillä ja paimensivat porojaan metsäalueella, talvikuukaudet ne asuivat yhteisissä talvikylissä. Niemimaan keskiosissa olevat siidat eivät yleensä muuttaneetkaan rannikolle, vaan harjoittivat vain järvikalastusta. Peurakanta säilyi taloudellisesti merkittävänä riistana Kuollan niemimaalla tämän vuosisadan alulle saakka.

Siirtolaisuus voimistui vasta 1800-luvun loppupuolella. V. 1876 annetun lain nojalla syntyi paitsi venäläisiä, myös suomalaisia, karjalaisia ja norjalaisia siirtokuntia, pääasiallisesti rannikolle. Pohjoiselle rannikolle asettui myös luterilaisia saamelaisia, joita venäläiset sanovat filmaaneiksi. 1880-luvulla oli porokato kohdannut Petshoran lisäjoen, Ishman, ympärillä asuvia syrjäänejä, joista muutamia perheitä ja heidän mukanaan myös samojediperheitä porokarjoineen kiertäen Vienanmeren siirtyi Kuollan niemimaalle asettuen sen keskiosiin. Näistä suurkarjan hoitoon harjaantuneista ns. ishemtseistä ja samojedeistä tuli poronhoidon alalla ankaria kilpailijoita saamelaisille, joiden porokarjat eivät olleet kovin suuria.

V:n 1930 paikkeilla oli poronhoitoa harjoittavia talouksia Kuollan niemimaalla jonkin verran yli 1,300, joista oli venäläisiä 53 %, saamelaisia 26 %, syrjäänejä 8 %, suomalaisia 7 %, samojedeja 2 %, norjalaisia, karjalaisia ja muita yhteensä 4 %, mutta porokannasta oli noin $\frac{2}{3}$ syrjääneillä, $\frac{1}{4}$ saamelaisilla ja vain $\frac{1}{12}$ muilla yhteensä. Poroluvun ilmoitetaan olleen v. 1922 20,000, v. 1930 noin 48,000, v. 1935 59,000 ja v. 1937 67,000. Poronhoidon myöhemmästä kehityksestä ei komitean ole onnistunut saada tie-

toja. Neuvostoliiton aikana poronhoito on järjestetty osuuskunnittain. V. 1930 julkaisussa katsauksessa poronhoidon kannattavuus toteutettiin, että tämä elinkeino satunnaisista tappioista huolimatta seisoo vankalla pohjalla ja että siihen on syytä sijoittaa entistä suurempia varoja.

Kuollan niemimaan saamelaiset puhuvat kahta päämurretta: itäiset kuollan, läntiset koltan kieltä. Vuodenvaihteen 1932—1933 väestönlaskennan mukaan oli Muurmannin piirikunnassa, joka hallinnollisesti kuuluu Leningradin alueeseen ja käsittää koko niemimaan lukuunottamatta Kantalahden perukkaa, noin 93,000 asukasta, joista $\frac{2}{3}$ tuli Murmanskin ja Hibinogorskin (myöhemmin Kirovskin) kaupunkien ja $\frac{1}{3}$ maaseudun osalle. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluivat kaikki saamelaiset, 1,806, kaikki syrjäänit, 795, ja noin $\frac{1}{3}$ samojedeista, joiden koko lukumäärä oli 547. Vaikka saamelaiset prosentuaalisesti ovat niemimaan koko asujamistoon verraten vähentymistään vähentyneet, heidän lukumääränsä ei ole laskenut. Väestönlaskenta vuodenvaihteessa 1933—1934 ilmoittaa saamelaisia olevan 1,920. Neuvostovenäläinen tutkija, V. K. Alymov, sanoo Kuollan saamelaisten syntyväisyyttä ja kuolleisuutta koskevassa tutkimuksessaan (1930), että heimo ei ole heikkenevä tai kuoleva, vaan että saamelaiset ovat elinvoimaisia, mutta että he „vain kehittämällä elinkeinon, nostamalla taloudellista ja sivistyksellistä tasoaan voivat saavuttaa olemassaolon taistelussa välttämättömän lujituksen ja heimonsa kukoistuksen”.

Jo tsaarivallan aikana oli ryhdytty erinäisiin toimenpiteisiin opetuksen alalla. Papisto ja Petsamon luostari lienevät saaneet jotain aikaan, mutta oli myös varsinaisia kouluja talvikylissä. Niinpä Suonikylässä toimi koulu v:sta 1888. Saamenkielinen aapinen ilmestyi 1800-luvulla venäläisiin kirjaimiin, samoin Matteuksen evankeliumi sekä koltaksi että kuollaksi (jälkimmäinen v. 1878 suomalaisen kielentutkijan Arvid Genetzin saamentamana).

Vallankumouksen jälkeen valtion suhtautuminen saamelaisiin muuttui entistä olennaisesti aktiivisemmaksi. Neuvostoliiton asenne on erikoisen mielenkiintoinen siksi, että sitä eivät rasita menneitten aikojen perinteet, vaan se on nykyaikana harkittu yhtenäinen politiikka määrätyn valtiollisen ajattelun

puiteissa. Määrätessään kantansa lukuisiin alueellaan eläviin takapajulle jääneisiin kansallisuuksiin valtion ennakkoluulottomana periaatteena on rotujen tasa-arvoisuus ja toimintaohjelman tunnuksena on: kulttuuri on rakennettava muodoltaan kansalliseksi, sisältöltään sosialistiseksi.

Valtion toimenpiteet ilmenevät lähinnä kouluolojen järjestelyssä. Lukuvuonna 1933—1934 oli saamelaisia oppilaita 260 jakautuneina 17 koululle, joista 5 oli täysin saamelaista. Murmanskin opettajaseminaariin perustettiin 1931 saamelainen osasto, missä opetusta annetaan kaksi vuotta; v. 1933—1934 oli osaston alaluokalla 23, yläluokalla 9 oppilasta. Sitäpaitsi on opettajien kouluttamiseksi järjestetty erikoiskursseja Murmanskissa. Leningradissa toimi 1930-luvulla suuri laitos, Institut narodov severa (Pohjoisten kansojen instituutti), jossa esimerkiksi v. 1936 oli noin 300 oppilasta edustaen 26 kansallisuutta Suomen rajan ja Beringin salmen väliltä, joukossa 11 saamelaista. Instituutin tarkoitus oli kahtalainen: toisaalta sen oppilaat valmistuivat opettajiksi oman kansansa keskuuteen, toisaalta he olivat instituutin kieli- ja kansatieteilijäin käytävissä kielimestareina ja kertojina. Instituutti oli täysihoitola. Se oli aikaisemmin opetusasiain kansankomissariaatin, mutta v:sta 1937 pohjoisen meritien hallinnon alainen. Mainittuun vuoteen mennessä instituutti julkaisi joukon oppikirjoja saamelaisille: v. 1933 aapisen sekä vihkosen „Mitä lokakuun vallankumous on antanut työtekeville saamelaisille”, v. 1934 lukukirjan, 2-osaisen laskuopin sekä vihkosen „Miten ihmiset liikkuvat maalla”, v. 1935 värillisin kuvin „Lämpimien maiden eläimiä”. Nämä kirjat on painettu latalalaisin kirjaimin, mutta v:sta 1937 on ollut määränä julkaista saamen kieltä, kuten myös muita pohjoisia kielii, venäläisiin kirjaimistoin. Muutosta perusteltiin sillä, että kyseessä olevien pienten kansojen omakielinen kirjallisuus joka tapauksessa tulee olemaan pieni, joten niiden opillisesti edistyäkseen on tarpeellista oppia venäjän kieli eikä ole syytä rasittaa niitä kahdenlaisilla kirjaimilla.

Yhteenvedona katsauksesta saamelaisten oloihin naapurimaissamme voidaan todeta, että saamelaisten kohtalot, joista aikaisem-

pina vuosisatoina ei paljoakaan välitetty — esimerkiksi valtioiden rajoista sovittaessa — viime vuosisadalla vähitellen rupesivat askarruttamaan vallanpitäjiä ja että ne viime aikoina ovat joutuneet entistä enemmän myönteisen huomion kohteeksi kaikissa naapurimaissamme. Selvimmin tämä ilmenee opetusolojen järjestämisessä, mitä edellisessä katsauksessa on selostettu verraten yksityiskohtaisesti, koska Suomi tällä alalla on jälessä. Yleensä voitane sanoa, että ennakkoluulon yhteys naapurimaiden saamelaistointaan on hedelmällistä kaikille tällä alalla työskenteleville.

Entistä vastuuntuntoisempaa suhtautumista saamelaiskysymykseen saataneen pitää pääväestön oman kulttuurikehityksen seurauksilmiönä. Samanlaista asenteen tarkistusta takapajulle jääneisiin kansoihin voidaan todeta moniaalla taholla muuallakin tällä vuosisadalla jo edellisen, mutta varsinkin jälkimmäisen maailmansodan jälkeen. Osaksi huomio on kiintynyt tähän näiden kansojen keskuudessa syntyneiden levotto-

muuksien vuoksi, osaksi se on johdonmukainen seuraus kansanvaltaisen ajattelun yleistymisestä. Varsinkin aikaisemmassa kirjallisuudessa runsaasti viljelty alkeellisten olojen romanttinen ihannoiminen, mikä käytännössä oli piittaamaton kansojen tulevaisuudesta, ilmenee nyt oikeudenmukaisuuden vaatimuksia vastaamattomaksi. Sen sijaan oivalletaan yhä yleisemmin, että takapajulle jääneet kansat nopeasti on mukautettava nykyaikaiseen kehitykseen, koska ne muuten joutuvat riiston uhreiksi, niiden oma kulttuuripanos hukkaantuu ja niiden ihmisarvo alenee. Niiden sopeuttaminen nykyaikaiseen elämään, tekemällä samalla oikeutta niiden omalle laadulle, on mitä arkaluontoisin, kulttuurivaltioita velvoittava yhteiskunnallinen tehtävä. Mainittakoon, että tämä uusi asenne on saanut ilmaisuksensa myöskin Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjassa ja järjestön v. 1948 antamassa ihmisoikeuksien julistuksessa ja että Yhdistyneiden Kansakuntien sivistys- ja kulttuurijärjestö UNESCO on ryhtynyt laajakantoiseen toimintaan tässä hengessä.

III. Suomen saamelainen väestö vuodenvaihteessa 1948—1949

Saadakseen täsmällisen käsityksen saamelaisen väestön nykytilanteesta on komitea välittömiä tarpeitaan varten laatinut väestötilaston valiten sitä koskevaksi ajankohdaksi vuodenvaihteen 1948—1949. Tällainen tilasto tosin luo vain heikkoa valoa sellaisiin väestöllisiin ilmiöihin kuin suomalaisten saamelaistumiseen, saamelaisten suomalaistumiseen, syntyvyyteen, kuolleisuuteen ja lasten kuolleisuuteen, joiden tunteminen luonnollisesti olisi hyvin kiintoisaa saamelaisten tulevaisuutta ajatellen, mutta niiden selvittäminen olisi vaatinut laajoja erikoistutkimuksia, virallinen tilasto kun ei siihen riitä. Sellaisiin erikoistutkimuksiin on ollut sitä vähemmän syytä, kun v:sta 1945 Lapin Sivistysseuran toimesta Oulun maakunta-arkistossa arkistonhoitaja maisteri Aslak Outakosken johdolla on käynnissä seikkaperäinen saamelaisia koskeva väestötutkimus, mikä alkaa 1700-luvulta saakka eli siitä asti, kun papisto on tehnyt tämän alan merkintöjä.

Tilastotyötä varten oli komitean määrittävä, kutka on luettava saamelaisiksi. Kansalaisen kuulumisella johonkin määrättyyn heimoon ei sinänsä saisi yhteiskunnalliselta kannalta olla olennaista merkitystä. Heimokäsitettä on vaikea soveltaa saamelaisten määreenä senkin vuoksi, että se johtaisi mielivaltaisuuksiin lukuisissa tapauksissa, esimerkiksi ratkaistaessa, onko muutamia sukupolvia sitten solmittujen seka-avioliittojen saamelaistuneet tai suomalaistuneet jälkeläiset luettava saamelaisiksi vai suomalaisiksi. Komitea on antanut käytännöllisessä elämässä kouraantuntuvammalle seikalle, saamen kielen taidolle, ratkaisevan merkityksen ja päättänyt seuraavaan määrittelmään: Saamelaisiksi luetaan henkilö, jonka vanhemmat tai toinen heistä kotikielensä puhuu tai on puhunut saamea ja joka itse sitä puhuu. Pie-

niin lapsiin ja mykkiin nähden ratkaistaan saamelaisuus perheen kotikielen mukaan.

Määritelmä on sikäli ahdas, että se sulkee pois ne saamen heimoa olevat henkilöt, jotka eivät puhu saamea. Komitean saamelaisiksi lukemia henkilöitä oli vuodenvaihteessa 1948—1949 ainakin 2,529. Luku ei ole aivan täsmällinen, sillä eri osissa maata voi olla joitakin saamelaisia, joista komitealla ei ole tietoa. Tilasto on tehty Enontekiön, Inarin, Sodankylän ja Utsjoen seurakuntien sekä Petsamon entisten seurakuntien papiston komitean laatimille lomakkeille tekemien ilmoitusten perusteella. Nämä ilmoitukset on henkilöitten saamen kielen taitoon nähden selottu ja tarkistettu komitean jäsenten ja muiden asiantuntijain avulla. Koska komitean noudattama kieliperiaate eroaa kirkonkirjoissa sovelletusta epämääräisemmästä käytännöstä, eivät komitean eri kuntien kohdalle merkitsemät saamelaisten lukumäärät ole verrattavissa virallisen tilaston aikaisemmilta vuosilta ilmoitamiin lukuihin.

Kun komitean ehdotukset tulevat koskemaan vain saamelaisten varsinaisilla asuma-alueilla asuvia saamelaisia, myöhemmin tarkemmin määriteltävän ns. saamelaisalueen saamelaisia, on tilasto rajoitettu näihin. Saamelaisalue ja saamelaisen väestön sijainti alueella on esitetty mietintöön liittyvällä kartalla, missä jokaista henkilöä vastaa piste: tunturisaamelaiset on merkitty punaisin pistein, kalastajasaamelaiset sinisin ja koltat vihrein. Nämä ryhmät vastaavat saamen kielen Suomessa esiintyviä päämurteita: tunturisaamea, inarin kieltä ja kolttaa. Tunturisaamelaisia kutsutaan usein myös porosaamelaisiksi, ja heihin on tässä kielen perusteella luettu ns. jokisaamelaisetkin, joihin kuuluu suurin osa Utsjoen saamelaisista.

Kunnittain ja kielen mukaan saamelaiset jakautuvat seuraavasti:

Taulukko II. Suomen saamelaiset kunnittain ja kieliryhmittäin.

	Tunturi-saamelaisia		Kalastaja-saamelaisia		Kolttia		Yhteensä		
	mieh.	nais.	mieh.	nais.	mieh.	nais.	mieh.	nais.	yht.
Saamelaisalueella:									
Enontekiö	125	124	—	—	—	—	125	124	249
Inari	192	132	281	262	195	199	668	593	1 261
Sodankylä	104	82	—	—	—	—	104	82	186
Utsjoki	404	346	—	—	*)	—	404	346	750
Yhteensä	825	684	281	262	195	199	1 301	1 145	2 446
Saamelaisalueen ulkopuolella	18	21	3	1	18	22	39	44	83
Yhteensä saamelaisia	843	705	284	263	213	221	1 340	1 189	2 529

Näistä luvuista huomataan, että miesten lukumäärä miltei kaikissa ryhmissä ylittää naisten lukumäärän. Tämän ilmiön kanssa sopuisuudessa osoittaa kuvio sivulla 35, että avioliitossaan miesten puolella on enemmän naimattomia kuin naisten puolella.

Saamelaisalueen ulkopuolella olevista saamelaisista mainittakoon tässä vain, että 82 % heistä on entisiä petsamolaisia, jotka kotinsa menettäneinä eivät evakkotieltä ole palanneet pohjoiseen. Näistä entisistä petsamolaisista on 40 kolttaa ja 28 luterilaista saamelaista. Sota on siten huomattavasti hajaannuttanut saamelaisväestöä. Useat tämän ryhmän saamelaisista ovat menneet naimisiin suomalaisten kanssa etelässä tai jääneet ansiotöihin eri seuduille, muutamia on myös sairaaloissa.

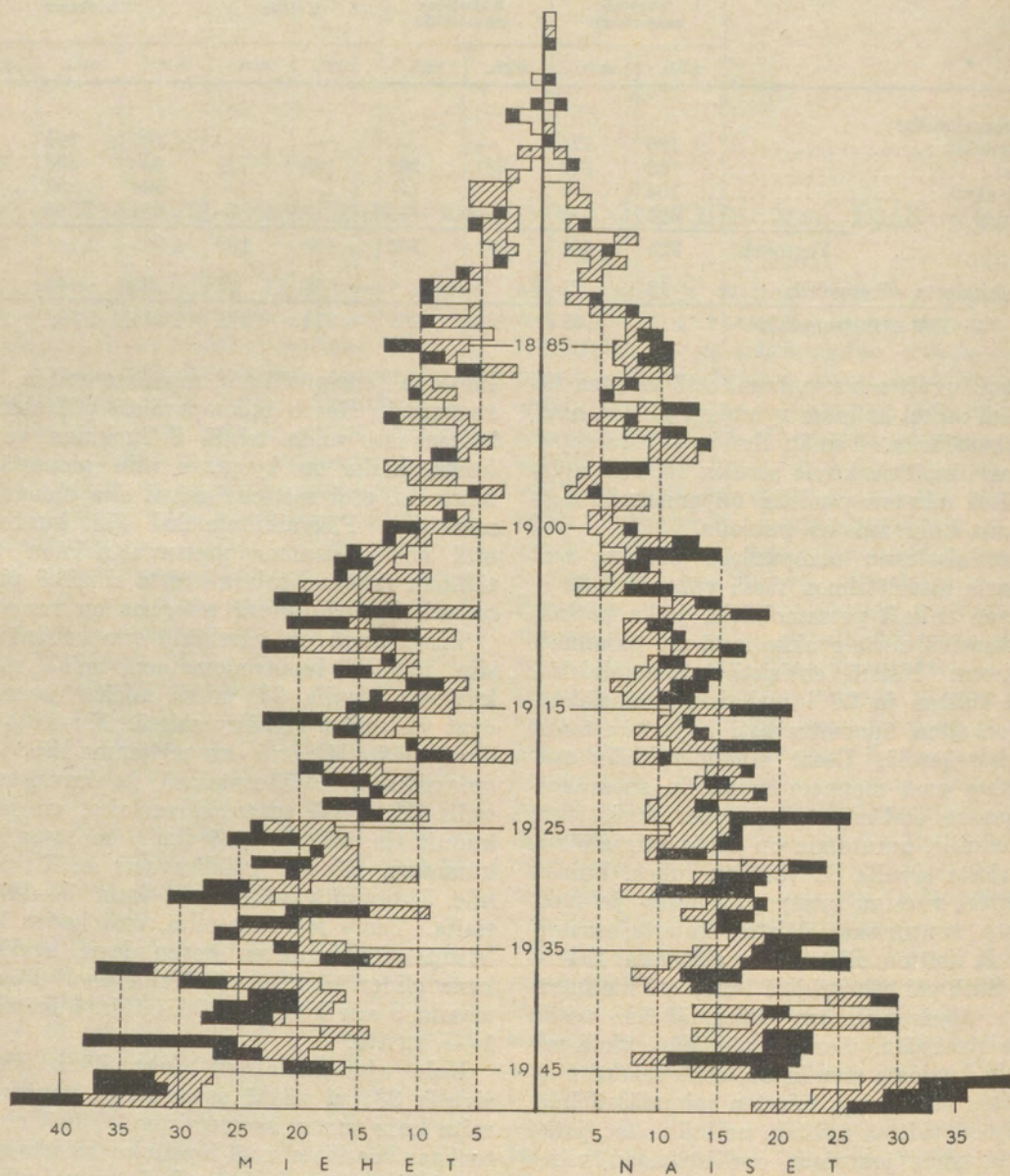
Kuviosta sivulla 32 voidaan lukea, kuinka monta eri vuosina syntynyttä mies- ja naispuolista tunturisaamelaista, kalastajasaamelaista ja kolttaa oli vuodenvaihteessa 1948—1949. Siitä voi esimerkiksi lukea eri kielimurteisten oppivelvollisten lukumäärän useita vuosia eteenpäin. Samoin nähdään, vielä selvemmin kuviosta sivulla 35, että vaikka nuoremmissa ikäluokissa miesten lukumäärä huomattavasti voittaa naisten, ne ikäluokat, jotka aktiivisemmin joutuivat osallistumaan viime sotiin, miesten puolella ovat kutistuneet. Edelleen herättää huomiota kuristuma v:n 1919 kohdalla. Se johtunee niihin aikoihin raivonneen espanjantaudin tuhoista. V. 1897 on samanlainen ilmiö tunturisaamelaiden kohdalla. Kuviosta huomataan myös, että nykyään elävien kolttien joukossa on poikkeuksellisen vähän viime vuosisadan lopulla, 1888—1899, syntyneitä miehiä, mikä lienee

luettava ensimmäisen maailmansodan seuraukseksi. Kovin seikkaperäisiä päätelmiä ei kuitenkaan voida tehdä ikäluokkien vaihteista, koska on kysymys niin pienestä aineistosta, että sattumalla voi olla olennainen merkitys. Päävaikutelmaksi jää kuitenkin, että kokonaisuutena otettuna heimon väestöllinen rakenne tulevaisuutta silmällä pitäen on erittäin edullinen: nuorisoa on runsaasti.

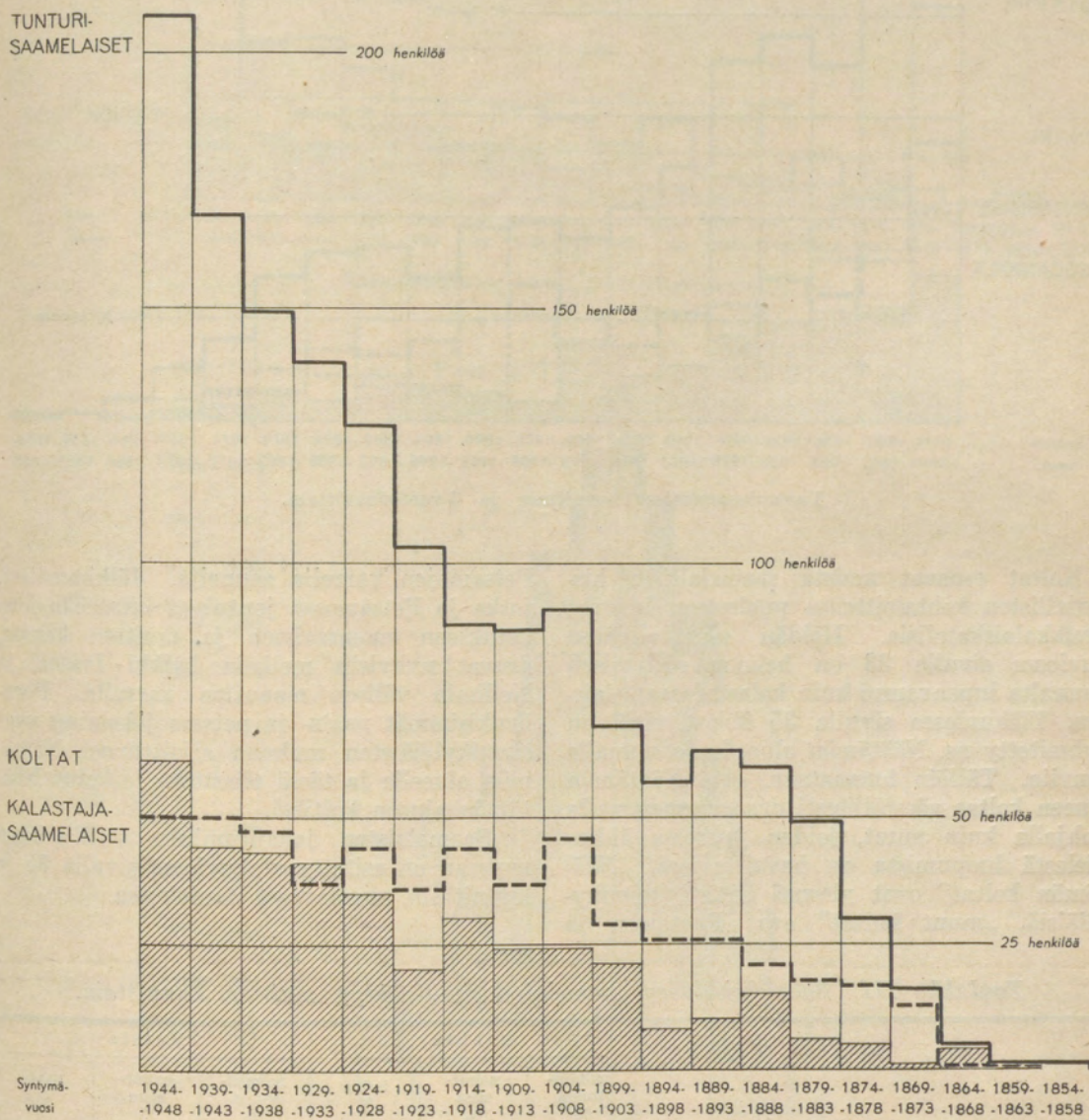
Tämä ilmiö on varsinkin tunturisaamelaisiin nähden luonteenomainen, mikä näkyy kuviosta sivulla 33, missä miehet ja naiset ovat yhdessä 5-vuotiryhmissä. Kuviosta voidaan päätellä, että tunturisaamelaiset ovat voimakkaasti lisääntymässä ja kuviosta sivulla 34, missä tunturisaamelaiset on jaettu kunnittain, näkyy, että ilmiö on sama joka kunnassa. Muista poikkeavasti on Utsjoella alle 5-vuotiaita vähemmän kuin 5—10-vuotiaita. Tämä johtunee siitä, että lasten kuolleisuus utsjokelaisten keskuudessa evakkoaikana oli erittäin suuri. Heitä kuoli Pohjanmaalla 8 alle 1-vuoden ikäisiä ja 4 ikävähäiltä 1—5 vuotta.

Kalastajasaamelaiden lukumäärä (kuvio sivulla 33) ei näytä samanlaisia nousun oireita kuin tunturisaamelaiden. Tämä ei kuitenkaan merkitse, että lapsiluku kalastajasaamelaisilla olisi erityisen pieni, vaan ilmiö selittyy siitä, että näiden saamelaiden joukossa äidinkielestä luopuminen on kehittynyt pitkälle, kuten avioliittotilastossa järempänä esitetään: kalastajasaamelaiden perheissä tapaa lapsia, joita saamen kielen taitamattomuuden vuoksi ei komiten omaksunan kannan mukaan voida lukea saamelaisiksi. Näitä on melkein $\frac{1}{3}$ koko lapsiluvusta.

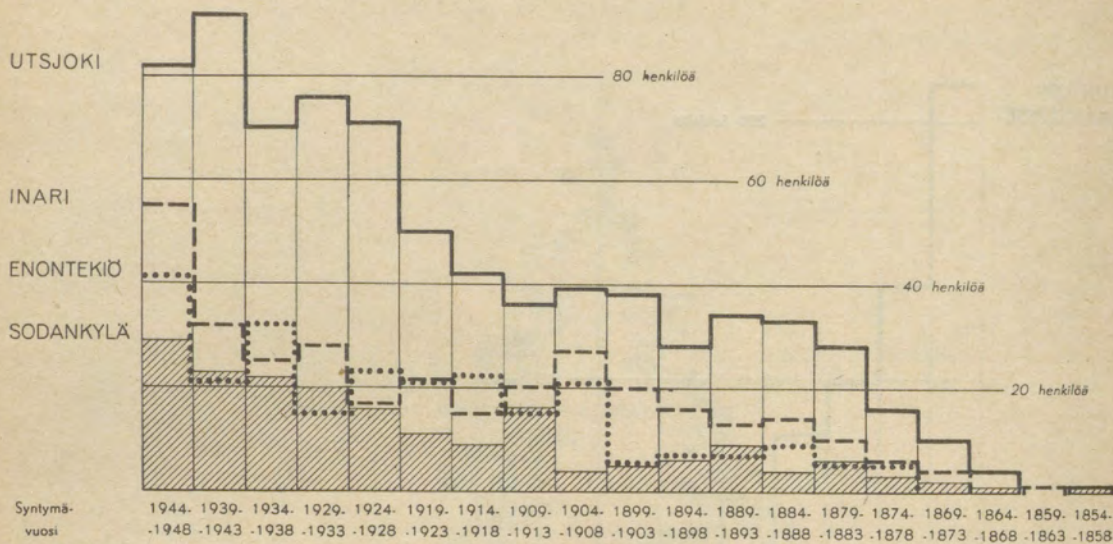
*) Utsjoen kunnassa kasvattina oleva nuori koltta (katso karttaa) on tässä merkitty sukulaistensa mukana Inariin.

Saamelaisalueen saamelaiset vuosiluokittain. Sisimpänä ovat tunturisaamelaiset (valkoinen ala), sitten kalastajasaamelaiset (viivoitettu ala), äärimmäisenä koltat (musta ala).

Saamelaisalueen saamelaiset 5-vuotislukittain.

Tunturisaamelaiset kunnittain ja 5-vuotislukittain.

Koltat eroavat muista saamelaisista historiallisten kohtaloittensa puolesta. He ovat kreikkalaiskatolisia. Heidän murtoviivansa kuviossa sivulla 33 on heimon säilymisen kannalta lupaavampi kuin kalastajasaamelaisien. Yläkuviossa sivulla 35 koltat vielä on ryhmitetty ns. Näätämön alueella ja muualla asuviin. Tällöin huomataan, että Näätämön alueen koltat väestöllisesti ovat varmemmalla pohjalla kuin muut, joiden joukossa äidinkielestä luopumista on havaittavissa. „Näätämön koltat” ovat yleensä entisiä suonikyläläisiä, „muut koltat” ovat Paatsjoen ja

Petsamojen varrella asuneita. Jälkimmäiset, jotka jo Petsamossa joutuivat kiinteään koketukseen suomalaisten ja, muitten kanssa, asuvat nykyisin melkein kaikki Ivalon ja Nellimin välisen maantien varrella. Poro-henkisimmät paats- ja petsamojokelaiset ovat suonikyläläisten mukana sijoittuneet Näätämön alueelle ja tässä tilastossa lasketut Näätämön alueen koltiksi.

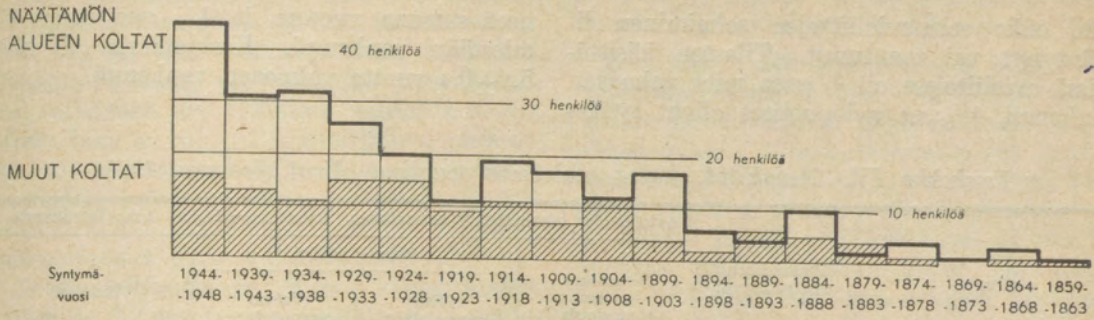
Saamelaisen jakautuminen siviilisäädyn mukaan on esitetty alakuviossa sivulla 35 ja kunnittain seuraavassa taulukossa.

Taulukko III. Saamelaisalueen saamelaiset siviilisäädyn mukaan kunnittain.

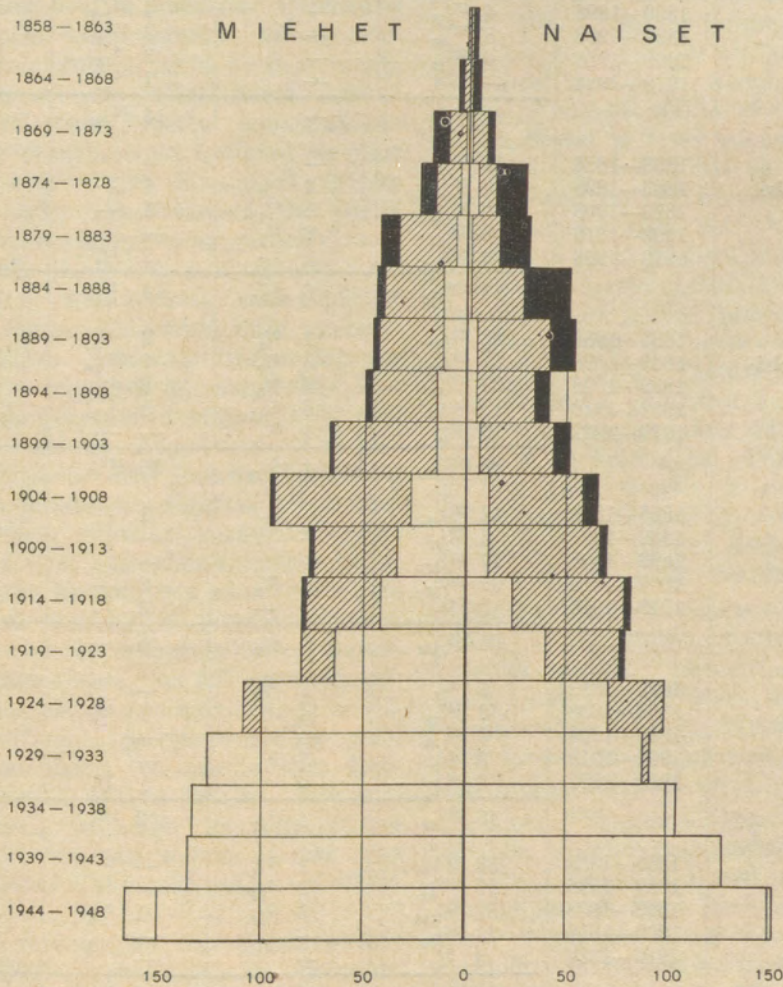
	Miehiä			Naisia		
	naimattomia %	naimisissa %	leskiä %	naimattomia %	naimisissa %	leskiä %
Enontekiö	81	17	2	62	28	10
Inari: tunturisaamelaiset	67	30	3	51	41	8
kalastajasaamelaiset	64	33	3	51	39	10
koltat	68	30	2	58	31	11
Sodankylä	79	19	2	62	22	16
Utsjoki	66	30	4	61	34	5
Koko saamelaisalue	68	29	3	57	34	9

Komitean hankkiman aineiston perusteella on laadittu tilasto niistä avioliitoista, joissa molemmat puoliset olivat elossa. Avioliittojen lukua osoittavan numeron jälkeen ilmoite-

taan näiden avioliittojen lapsiluku murto-luvulla, jonka osoittaja ilmaisee saamelaisiksi luettujen lasten määrää ja nimittäjä koko lapsimäärää. Siten esimerkiksi $14/47$ ilmai-

Saamelaisalueen koltat 5-vuotislukittain.

Saamelaisalueen saamelaiset siviilisäädyn mukaan. Valkoinen ala esittää naimattomia, viivoitettu naimisissa olevia ja musta leskiä.

see, että 47:stä lapsesta 14 oli saamelaista ja 33 suomalaista. Lapsiluku ei kuitenkaan tässä tilastossa ole tarkka. Se on liian pieni,

sillä naimisiin menneitä lapsia ei ole voitu ottaa mukaan. Avioliitot on ryhmitetty aviomiehen syntymävuoden mukaan, jotta nähtäisi-

siin, onko seka-avioliittojen solmiminen lisääntynyt vai taantunut. Tilaston käsittämässä avioliitoissa oli $\frac{3}{4}$:ssa mies vaimoan vanhempi, $\frac{1}{5}$:ssa aviopuoliset olivat synty-

neet samana vuonna ja $\frac{1}{20}$:ssa vaimo oli miestänsä vanhempi. Keskimäärin oli mies 5.1 ± 0.4 vuotta vaimoan vanhempi.

Taulukko IV. Avioliitot, joissa molemmat puoliset olivat clossa v. 1948.

Kunta	Aviomiehen syntymävuosi	Avioliittojen lukumäärä ja saamelaiset lapset osamääränä koko lapsiluvusta			
		Molemmat puoliset saamelaisia	Seka-avioliitot		Yhteensä
			Mies saamelainen	Vaimo saamelainen	
Enontekiö	1876—1888	3 $\frac{16}{16}$	—	3 $\frac{17}{17}$	6 $\frac{33}{33}$
	1889—1898	4 $\frac{15}{15}$	—	4 $\frac{11}{11}$	8 $\frac{26}{26}$
	1899—1908	8 $\frac{33}{33}$	—	3 $\frac{17}{17}$	11 $\frac{50}{50}$
	1909—1918	6 $\frac{12}{12}$	—	3 $\frac{6}{6}$	9 $\frac{18}{18}$
	1919—1924	—	—	1 $\frac{3}{3}$	1 $\frac{3}{3}$
		21 $\frac{76}{76}$	—	14 $\frac{54}{54}$	35 $\frac{130}{130}$
Inari, tunturisaamelaiset	1863—1888	11 $\frac{12}{12}$	—	—	11 $\frac{12}{12}$
	1889—1898	10 $\frac{37}{37}$	2 $\frac{1}{7}$	1 —	13 $\frac{38}{44}$
	1899—1908	20 $\frac{68}{68}$	1 $\frac{6}{6}$	1 —	22 $\frac{74}{74}$
	1909—1918	8 $\frac{13}{13}$	2 $\frac{1}{2}$	—	10 $\frac{14}{15}$
	1919—1926	2 $\frac{3}{3}$	1 —	2 $\frac{1}{4}$	5 $\frac{4}{7}$
		51 $\frac{133}{133}$	6 $\frac{8}{15}$	4 $\frac{1}{4}$	61 $\frac{142}{152}$
Inari, kalastajasaamelaiset	1865—1888	18 $\frac{43}{43}$	1 $\frac{0}{2}$	3 $\frac{0}{3}$	22 $\frac{43}{48}$
	1889—1898	12 $\frac{24}{27}$	3 $\frac{0}{7}$	6 $\frac{9}{24}$	21 $\frac{33}{58}$
	1899—1908	23 $\frac{70}{83}$	3 $\frac{0}{5}$	8 $\frac{4}{10}$	34 $\frac{74}{98}$
	1909—1918	18 $\frac{36}{39}$	6 $\frac{0}{15}$	5 $\frac{1}{10}$	29 $\frac{37}{64}$
	1919—1927	9 $\frac{6}{6}$	1 $\frac{0}{1}$	—	10 $\frac{6}{7}$
		80 $\frac{179}{198}$	14 $\frac{0}{30}$	22 $\frac{14}{47}$	116 $\frac{193}{275}$
Inari, koltat	1865—1888	14 $\frac{29}{29}$	—	1 —	15 $\frac{29}{29}$
	1889—1898	4 $\frac{18}{18}$	—	—	4 $\frac{18}{18}$
	1899—1908	17 $\frac{57}{57}$	—	—	17 $\frac{57}{57}$
	1909—1918	15 $\frac{32}{32}$	2 $\frac{0}{2}$	2 —	19 $\frac{32}{34}$
	1919—1928	5 $\frac{7}{7}$	1 —	3 —	9 $\frac{7}{7}$
		55 $\frac{143}{143}$	3 $\frac{0}{2}$	6 —	64 $\frac{143}{145}$
Sodankylä	1872—1888	3 $\frac{8}{8}$	1 $\frac{2}{2}$	—	4 $\frac{10}{10}$
	1889—1898	2 $\frac{14}{14}$	—	1 $\frac{9}{9}$	3 $\frac{23}{23}$
	1899—1908	5 $\frac{24}{24}$	—	—	5 $\frac{24}{24}$
	1909—1918	3 $\frac{9}{9}$	3 $\frac{5}{5}$	—	6 $\frac{14}{14}$
	1919—1925	3 $\frac{4}{4}$	—	1 $\frac{1}{1}$	4 $\frac{5}{5}$
		16 $\frac{59}{59}$	4 $\frac{7}{7}$	2 $\frac{10}{10}$	22 $\frac{76}{76}$
Utsjoki	1866—1888	33 $\frac{90}{90}$	1 $\frac{1}{4}$	—	34 $\frac{91}{94}$
	1889—1898	25 $\frac{82}{82}$	2 $\frac{7}{7}$	—	27 $\frac{89}{89}$
	1899—1908	39 $\frac{141}{141}$	3 $\frac{3}{6}$	1 $\frac{6}{6}$	43 $\frac{150}{153}$
	1909—1918	16 $\frac{38}{38}$	—	—	16 $\frac{38}{38}$
	1919—1926	3 $\frac{2}{2}$	—	—	3 $\frac{2}{2}$
		116 $\frac{353}{353}$	6 $\frac{11}{17}$	1 $\frac{6}{6}$	123 $\frac{370}{376}$
Koko saamelaisalue	1863—1888	82 $\frac{198}{198}$	3 $\frac{3}{8}$	7 $\frac{17}{20}$	92 $\frac{218}{226}$
	1889—1898	57 $\frac{190}{193}$	7 $\frac{8}{21}$	12 $\frac{29}{44}$	76 $\frac{227}{258}$
	1899—1908	112 $\frac{393}{406}$	7 $\frac{9}{17}$	13 $\frac{27}{33}$	132 $\frac{429}{456}$
	1909—1918	66 $\frac{140}{143}$	13 $\frac{6}{24}$	10 $\frac{7}{16}$	89 $\frac{153}{183}$
	1919—1928	22 $\frac{22}{22}$	3 $\frac{0}{1}$	7 $\frac{5}{8}$	32 $\frac{27}{31}$
		339 $\frac{943}{962}$	33 $\frac{26}{71}$	49 $\frac{85}{121}$	421 $\frac{1054}{1154}$

Noin kolmanneksessa avioliitoista mies on 40—50 vuotta vanha, ja on tavallisempaa, että hän on tätä vanhempi kuin nuorempi. Tilaston mukaan on lapsiluku keskimäärin 2.7 vaihdellen eri ryhmissä välillä 2.3—3.7. Koska luku on aliarvo ja nuorimmat perheetkin on otettu mukaan, voitaneen perheen keskimääräiseksi lapsiluvuksi arvioida 3—3.5. Komitean tietojen mukaan on saamelaiden keskuudessa 4 paria kaksoisia.

Seka-avioliitoista on $\frac{5}{8}$:ssa vaimo saamelainen ja $\frac{3}{8}$:ssa mies saamelainen. Enontekiöllä, missä seka-avioliitot ovat suhteellisesti tavallisimpia, on vaimo kaikissa saamelainen ja kaikki lapset ovat saamelaisia. Voidaanpa sanoa useimpien aviomiestenkin näissä avioliitoissa saamelaistuneen, sillä he ovat omaksuneet paimentolaisen elämäntavat, mutta heidät on tilastossa luettu suomalaisiksi, koska heidän vanhempiansa kotikieli on ollut suomi. Seka-avioliittojen lukumäärä %:issa avioliittojen koko lukumäärästä on edellä olevan taulukon ikäryhmien järjestyksessä 11, 25, 15, 26, 31. Näyttää siltä, että nuoremman polven keskuudessa seka-avioliitot ovat jonkin verran yleisempiä kuin vanhemmissa ikäluokissa. Seka-avioliittojen lapsista on keskimäärin runsaasti $\frac{1}{3}$ saamelaisia, kun isä on saamelainen, mutta runsaasti $\frac{2}{3}$ saamelaisia, kun äiti on saamelainen. On kuitenkin huomattava, että kalastajasaamelaisten tilanne olennaisesti vaikuttaa tähän keskiarvoon. Muissa ryhmissä seka-avioliittojen lapset yleensä ovat saamelaisia, mutta kalastajasaamelaisten keskuudessa saamen kielestä luopuminen on kehittynyt pitkälle. Niinpä kalastajasaamelaisten seka-avioliitoissa kaikki lapset ovat suomalaisia, jos äiti on suomalainen, ja $\frac{2}{3}$, jos isä on suomalainen, ja sellaisissakin avioliitoissa, joissa molemmat puoliset ovat saamelaisia, on osa lapsista luettava suomalaisiksi. Myös kolttien joukossa, siinä ryhmässä, josta on käytetty nimeä „muut kolttat”, voidaan todeta saamen kielestä luopumista. Vähimmän seka-avioliittoja on Utsjoella.

Elinkeinon mukaan on saamelaisia vaikea jakaa täsmällisiin ryhmiin, koska enimmäkseen saavat toimeentulonsa useammasta kuin yhdestä elinkeinosta. Poikkeuksen tekevät vain Enontekiön poropaimentolaiset. Seuraavassa esitetty ryhmitys perustuu poronomistajien lukumäärään nähden paliskuntain antamiin

tietoihin ja muissa suhteissa komitean seurakunnilta hankkimiin tietoihin.

Enontekiön 249 saamelaisesta kuului poronhoitajaperheisiin 216. Näistä oli yksinomaan poronhoidosta toimeentulonsa saavia paimentolaisia 37:ssä taloudessa 166 henkeä. Saamelaisia poronomistajia oli kunnassa kaikkiaan 185, mutta osalla näistä oli myös lehmikarjaa. Lehmiä oli kaikkiaan 21:ssä taloudessa, joiden henkilöluku oli 73. Kalastusta ja metsästystä harjoittavien perheiden henkilöluku oli noin 40 ja 2 henkilöä ilmoitetaan sekatyömiehiksi.

Inarin 1,261 saamelaisesta oli poronomistajia 401. Poronhoitajaperheiden henkilöluku oli tunturisaamelaissilla 273, kalastajasaamelaissilla 337 ja koltilla 251, yhteensä 861. Lehmiä oli näillä ryhmillä vastaavasti 45:ssä, 86:ssa ja 1:ssä taloudessa, joiden henkilöluvut olivat 218, 334 ja 5. Kalastajaperheiden henkilöluvut olivat 43, 262 ja 253. Inarin saamelaisista sai 28 lisäansiota metsästyksestä ja 18 käsiteollisuudesta. Tunturi- ja kalastajasaamelaista oli valtion ja kunnan toimenhaltijoiden perheissä 41 henkilöä ja liike-elämän palveluksessa olevien perheissä 7 henkilöä. Talousapulaisia oli 11 ja sekatyömiesten perheiden henkilöluku oli 95, mistä tunturisaamelaisia 13, kalastajasaamelaisia 30 ja koltilla 52. Tunturisaamelaissilla oli 2 hevosta, samoin kalastajasaamelaissilla. Kalastajasaamelaisten joukossa tapaa vielä perheitä, joilla on eri kesä- ja talvipaikka. Sellaisten henkilöluku on 22.

Sodankylän 186 saamelaisesta oli poronomistajia 63. Poronomistajaperheiden henkilöluku oli 176. Lehmiä oli 27:ssä taloudessa, joiden henkilöluku oli 138. Yhdessä taloudessa oli hevonen. Metsästys oli vähäistä ja 9 henkeä sai elatuksensa sekatyöistä. Valtion toimenhaltijoita oli 1.

Utsjoen 750 saamelaisesta oli poronomistajia 146. Poronhoitajaperheiden henkilöluku oli 199. Lehmiä oli 53:ssä taloudessa, joiden henkilöluku oli 244. Hevosia oli 25, muutamissa talouksissa oli 2 hevosta. Kalastajaperheiden henkilöluku oli 408 ja käsiteollisuutta harjoittavien perheiden henkilöluku 58. Valtion, kunnan ja seurakunnan toimenhaltijain perheissä oli 54 jäsentä, liike-elämän palveluksessa olevien perheissä 23 ja sekatyöissä oli 25 henkilöä.

IV. Takalapin asutus- ja elinkeino-oloista

A. Suomalaisasutuksen leviäminen.

Vanhimmat manttaalitilat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa ovat viime vuosisadan alkupuoliskolta. Vuoden 1830 maakirjan mukaan Inarin pitäjässä oli 3 talonnumerolla merkittyä tilaa, Enontekiöllä 23, Utsjoella ei yhtään. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin laaditun maakirjan mukaan talonnumerolla merkityjä tiloja jo oli Inarissa 30, Enontekiöllä 26 ja Utsjoella 4. Vuosisadan vaihteessa, tarkemmin sanoen v:lta 1901, saadun tilaston mukaan niitä jo oli Inarissa 107, Enontekiöllä 70 ja Utsjoella 57. Tämän lisäksi oli senaatin väliaikaisista uudistaloista v:ina 1867 ja 1892 antamien päätösten mukaan muodostettuja uudistaloja ja v:ina 1872 ja 1874 annettujen päätösten nojalla perustettuja valtion metsätorppia yhteensä 78, nimittäin Inarissa 67, Enontekiöllä 6 ja Utsjoella 5. Maatilatalouksia oli viime vuosisadan lopussa Enontekiöllä 76, Inarissa 174, Utsjoella 62, yhteensä 312. Edellä olevat tiedot on otettu komiteamietinnöstä 1905: 3.

Saamelaiden hallussa olevat tilat olivat melkoiselta osalta valtion metsätorppia eivätkä täällä vastanneet läheskään sitä mitä kruununtorppilla yleensä tarkoitetaan. Saamelaiden „kruununtorpat” olivat vain asuinpaikkoja, joko kalastuksen tai poronhoidon tai näiden molempien yhdessä ollessa pääelinkeinona. Varsinaisia maatilatalouksia saamelaiden talotkaan eivät olleet. Suomalaiden asumat tilat sitävastoin olivat melkein poikkeuksetta pääelinkeinollisia maatilatalouksia tai ainakin sellaisiksi tarkoitettuja. Niissä harjoitettiin karjanpitoa varsinaisen maanjelityksen niissäkin ollessa verraten vähäistä.

Suomalaisasutuksen huomattavimmiksi saa-

rekkeiksi Takalapissa muodostuivat Peltovuoman kylä Enontekiön kunnan kaakkoisosassa ja Kyrönkylä eli sittemmin Ivalo Inarissa. Peltovuomaan mainitaan ensimmäisen asukkaan tulleen „pakolaisena alamaasta” 1715—1719 paikkeilla, toisen tiedon mukaan Ylitorniolta 1720. Jo 1600-luvulla lienee nykyisen Enontekiön alueelle asettunut suomalaisia, mutta Peltovuoman seudusta muodostui jo varhain keskeinen paikka. Sieltä ja Muonionjoen suunnalta suomalaisasutus alkoi levitä pitäjän muihinkin osiin. V. 1830 pitäjän väestöstä oli suomalaisia 319. Enontekiön saamelaisväestön lukumäärän pitäjän suomalaiset olivat sivuuttaneet jo jolloinkin viime vuosisadan alkupuolella.

„Inarin ensimmäiset, jo v. 1758 mainitut uudistilat jäivät pian syystä tai toisesta autioiksi, kunnes ensimmäinen suomalainen tila asutettiin uudelleen 1800-luvun alussa, jolloin se jaettiin neljään osaan. Tulokas oli Kittilän Kyröstä ja hän asui Ivalon rannalla Törmäsessä; hänen mukaansa sai nimensä alempana jokivarrella sijaitseva Kyrön kylä, nyk. Ivalo. Niihin aikoihin saapui myös neljä uudisasukasta Sodankylästä, ja kun muutamat lappalaisetkin alkoivat hankkia lehmää, oli v. 1822 karjaa hoitavia perhekuntia 9 kpi. Seitsemän vuotta myöhemmin laskettiin pitäjässä olevan 11 uudistilaa. V. 1800 oli suomalaisten henkilöluku 18, v. 1850 179, v. 1900 585; 15 vuotta myöhemmin he voittivat luvultaan jo lappalaiset.” (T. I. Itkonen.)

Takalappiin maatilataloutta harjoittamaan muuttaneiden asukkaiden asema oli luonnollisesti järjestettävä valtakunnan hallintoperiaatteiden mukaiseksi. Alueen saamelaiset jo maksoivat veronsa sekä seurakunnilleen että valtiolle. Uudisasukkaiden talot joutuivat ve-

rovapausvuosien kuluttua umpeen samaan asemaan kuin talot muuallakin maassa. Verotuksen perusteena manttaaliluku kuitenkin täällä vanhimpina aikoina määrättiin summittaisesti. Mainittakoon, että manttaalilaskennan perusteeksi määrätty pinta-ala oli suurempi kuin muualla maassa. Esimerkiksi Enontekiöllä pinta-ala manttaalia kohti oli noin 2,000 ha. Tällaisella anteliaisuudella luovutettiin esimerkiksi Peltovuoman seudun viljelyskelpoisimmat maat harvojen yksityisten haltuun jo varhain, samoin Inarissa Ivalojoen suupuolen maat jo v. 1860 mennessä 30:lle talolliselle peninkulmien pituudelta ja lisäksi ulkoniittypalstat. Mitä pitemmälle Takalapin yksityismaitten järjestely viipyi, sitä laajemmaksi määrättiin manttaali-perusteen pinta-ala, jotta myöhemmin tulleet, heikompiuottoisille paikoille joutuneet voisivat tulla tiloillaan toimeen. Kun v. 1911 vahvistettiin Inarin yksityismaitten väliaikainen erottaminen valtion maista, määrättiin manttaalin pinta-alaksi 6,000 ha.

Ivaloon on keskittynyt Inarin myöhempiin suomalaisasutus ja se on nykyäänkin Takalapin voimakkain suomalaiskeskus, mikä vyöryttää asutusta lähiympäristönsä. Ivalojoen suupuolella olevat hyvät jokivarsiniityt tarjosivat varhaisimmalle asutukselle mahdollisuuden karjanhoitotalouden harjoittamiseen. Paikalla oli lisäksi mainiot mahdollisuudet kalastukseen ja poronhoitoon, suuri Inarijärvi aivan lähellä ja määrättömän laajat jäkälämaat lähiympäristössä. Kun paikan kautta kulki kauppatiekin talvisin Norjaan, ei asutus ollut täysin eristynyttä. Kulkurei-
tin ansiosta se sai tuotteensakin hyvin kaupaksi, vain ja porontuotteet Norjaan ja kotivesistöistä pyydettyjä kaloja eteläpuolella oleviin lähipitäjiin. Viime vuosisadan puolivälistä alkaen sen lopulle saakka eli siihen saakka, kun Peräpohjolassa alkoivat puutarateollisuuden laajat ja vieläkin jatkuvat metsätyötilaisuudet, tätä kauppatieta vaeltelivat myös ns. ruijankävijät, Peräpohjolasta ja aina Keski-Suomesta olevat kulkijat, palkkautuakseen keväisin norjalaisiin kalastusaluksiin ja kesän näin ansaittuaan palataksaan syksyisin samaa reittiään takaisin. Useat Ivalon samoin kuin eräät muutkin Inarin eteläosan suomalaistaloista ovat syntyneet näitten ruijankävijäin paikalle pysähtymisistä. Seudun asuttamista tehostivat vielä

tuntuvasti Ivalojoen 1860-luvun kulturalöydökset saaden monen kullansintään tulleen jäämään vakinaiseksi asukkaaksi Ivalojoen suupuolen rantaniittyjen turvin. Seuraavan ja tähän saakka vaikutuksiltaan tehoisimman syyäksen Inarin ja erittäin Ivalon seudun suomalaisasutuksen kehittymisessä aiheuttivat 1920-luvulla alkaneet Jäämeren maantien rakentamistyöt ja tämän tien myöhempi vetävä vaikutus. Ivalon mittasuhteet laajenivat ja taajoinne asumusryhmineen siitä muodostui melkein täysin suomalainen saareke Takalapissa.

Useimpien muitten Lapin paikkakuntien ohella Ivalokin sodassa tuhottiin perusteellisesti, mutta se nousi tuhkasta näennäisesti entistä elinvoimaisempana. Sen lisäksi, että se edelleenkin kehittää asutusta omasta keskuudestaan, sillä on eräänlainen keräävä tukikohtaluonne. Niinkuin se ennen oli ruijantua vaeltajain, kullansijäin ja maantietyöläisten keskuspaikka, se on nyt joutunut jälleenrakentajatyöläisten, vielä sijoittamatta olevan siirtoväen ja myöskin monenkaltaisten maankiertolaisten kerääntymispaikaksi. Entisestä Jäämeren tiestä Suomeen jääneen tyngän lisäksi erkanee Ivalosta nyt uusi maantie Kirkonkylän — Kaamasen — Karigasniemen kautta Norjaan. Tämän tien varteenkin vyöryy nyt uutta asutusta. Joskin Ivaloon kertyneet pyrkivät sijoittumaan muuallekin ympäristöön, mm. Inarijärven rantamille, niin paikat maantien läheisyydessä näyttävät olevan halutuimpia. Uusi tie kulkee aidon saamelaisseudun halki.

Niinkuin ennen joet ja muut vesistöreitit vetivät asutusta varsilleen, niin vetävät nyt maantiet. Pohjoisiakin seutuja halkovilla maanteillä näyttää olevan jokin selittämätön tenho ihmisiin. Niin oli laita Petsamon maantienkin ennen sotaa. Lyhytaikaisuudestaan huolimatta tämä tie ehti vetää sekä päätekohtaansa että muualle tien varrelle satoihin nousseen asujamiston. Tosin sinne houkuttelivat uudet ja poikkeuksellisen hyvät välille syntyneet vuoriteollisuuden sekä perillä olevan merikalastuksen aiheuttamat ansiomahdollisuudet, mutta lukuisia olivat nekin tapaukset, jotka eivät riippuneet näistä, ainakaan välittömästi. Tuoreimman esimerkin maantien vetovoimasta antaa sodan aikana tehty tie Enontekiön Palojoensuusta Kilpisjärvelle ja edelleen Norjaan. Tie noudattaa

jokseenkin säännöllisesti Muonionjoen ja Kõnkämäen suuntaa. Tästä johtuen sen varrella voi esiintyä hyvinkin ymmärrettäviä asuinpaikkoja. Mutta on kuitenkin kohtia, joiden suhteen joutuu kummeksimaan ihmisten sijoittumismakua. Ei ole esimerkiksi kunnollista kalavettä, ei niittymaita, ei porolaitumia lähistöllä. Uutta asutusta on kuitenkin syntynyt aivan lyhyessä ajassa tien varrelle Karesuvantoon saakka ja vieläkin pohjoisemmas olisi menty, jos olisi saatu hankituksi maata.

Ollen valtamaantien haarauman päässä Peltovuoma ei tässä kehityksessä ole näytellyt sellaista välitöntä osaa kuin Ivalo idempänä. Takalapin asutusolojen kehitykseen ovat Ivalo ja Peltovuoma kuitenkin vaikuttaneet samalla lailla eräällä ominaisuudellaan: ne ovat luoneet harhauttavaa luottamusta maatilatalouteen perustuvan asutuksen edullisuuteen. Tämä ominaisuus näillä kylillä on perustunut siihen seikkaan, että niiden sijaintipaikat aikoinaan olivat sellaisia kohtia, joihin suomalaiselle uudisasutukselle oli mahdollista juurtua syvälle.

Virallisen asutuspolitiikan asenne suomalaisasutuksen leviämässä on ollut jonkin verran epämääräinen. Se näyttää olleen selvillä siitä, ettei sosiaalisesti merkitseviä mahdollisuuksia ole asutukselle Takalapin yleensä karussa ja kylmässä tunturiseudussa, asutuksen kautta syntyvästä kansantaloudellisesta hyödystä puhumattakaan. Uudisasukas sai kyllä mennä tunturiseudullekin, mutta valtakunnan kannalta oli edullisempää, että Takalapin eteläpuolella olevat suotuisimmat seudut ensin asutettiin. Vanhimmat asutus-toimintaa järjestävät säädökset, yksinomaan Lapinmaatakin koskevat, olikin epäilemättä suunniteltu tätä Takalapin eteläpuolella olevaa aluetta silmällä pitäen. On varsin kyseenalaista, onko nykyisen Takalapin vanhimmista taloista ainoatakaan alkuaan perustettu viranomaisten luvalla.

Itsenäisyytemme ajan asutuspolitiikka on nimenomaan jättänyt Takalapin kokonaan pois asutustoiminnan piiristä. V:n 1936 asutuslakia ei ole ulotettu koskemaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntia. Vasta viimeaikaisimmassa asutustoiminnassa on tämäkin seutu otettu mukaan, sillä v. 1945 säädettyä maanhankintalakia sovelletaan sielläkin.

B. Suomalaisasutuksen toimeentulosuhteet.

1. Niiden kehittyminen viimeisten sadan vuoden aikana.

Maatilatalouden varassa Takalapissa kiinteästi asuvan suomalaisväestön toimeentulomahdollisuudet olivat asutuksen alkuaikoina paremmat kuin milloinkaan myöhemmin. Suomalaisasutushan yleensä on rakentunut maatilataloudelle ja muut toimeentulomahdollisuudet ovat sitten kehittyneet tältä pohjalta, esimerkiksi kauppa ja teollisuus, jotka vaihdantatalouden ilmentyminä voivat muualla antaa toimeentulon jopa monin verroin suuremmille väestöryhmille kuin maatilatalous. Kuten tiedetään, ei Takalapissa ole teollisuutta. Puutavarateollisuuden raaka-ainehankintakin on ulottunut sinne vain harvoin. Jollei oteta huomioon kauppaa ja nykyään matkailuliikenteen tarjoamia vähäisiä etuja satunnaisine ansiotyömahdollisuuksineen, Takalappi on vieläkin käsitettävä luontataloudelliseksi alueeksi.

Toimeentulosuhteita on siis katsottava luontataloudellisesta näkökulmasta. On vielä huomautettava, että vaatimukset ovat nykyään toisenluontoiset, moninaisemmat kuin esimerkiksi sata vuotta sitten. Silloin, kuten myöhemminkin, monesti vielä nyt, oli asutuksen syrjäseuduilla tyydyttävä vain välttämättömiin tarvikkeisiin. Luontataloudellisessa mielessä tarvikkeitten lähteet Takalapin ensimmäiselle suomalaisasutukselle olivat yleensä antoisammat kuin lähinnä etelämpänä. Leipäviljasta oli tosin puute, kun sitä ei voitu kasvattaa kylmässä seudussa. Mutta tämän puutteen korvasi navetasta saatavan karjanviljan lisäksi veden anti ja metsän riista. Riistalla voitiin vaihtaa leipäviljaa. Jollei sitä ollut vaihdettavissa, tultiin toimeen ilman leipääkin. Niin sanottuja nälkävuosien vaeltajia ei Peräpohjolasta eikä Takalapista tietävästi ole milloinkaan lähtenyt. Muinaisina katovuosina siellä elettiin lihalla ja kalalla joskin leipänä oli pettu tai olkisuurveista leivottu kakku. Runsasmaitoisissa taloissa syötiin katovuosina juustoakin. On otaksuttavaa, että kalan ja metsänriistan helppo saanti pääasiassa houkutteli Takalappiin ensimmäiset uudisasukkaat. Tietenkin myös mahdollisuudet karjanpitoon olivat mielessä, sillä eihän suomalaisen asettumista

uudisasukkaaksi olisi voitu ajatellakaan ilman tärkeimpiä kotieläimiä, lehmii. Lapinmaan taloudellisia oloja tutkimaan v. 1901 asetetun komitean hankkimista tiedoista ilmenee, että Peltovuoman ja Ivalon seutujen vanhimmat talolliset useassa tapauksessa olivat yhtä varakkaita kuin varakkaimmat talolliset lähinnä eteläisemmissä pitäjissä, Kittilässä ja Sodankylässä, joissa esimerkiksi v. 1828 eräissä kyläkunnissa oli keskimäärin 10—13 lehmää taloa kohti. Jacob Fellman kertoo Tuomas Kyrön Törmäsen kylässä olevasta hyvinvoivasta talosta, että hänen siellä käydessään v. 1826 talossa elätettiin yli 20 lypsävää lehmää, 3 hevosta ja yli 100 lamasta, jotapaitsi Kyröllä oli joukko poroja. Paikkakuntalaisten muistitietojen mukaan oli viime vuosisadan puolivälin aikoihin Peltovuoman ja Ivalon seuduilla muutamia talollisia, joilla oli lehmii 8—12, lampaita 10—30, hevosia 2, jopa joskus 3 suurimmissa taloissa. Lisäksi saattoi olla poroja aina sata-määrin. Tässä tietolähteenä usein käytetyssä v. 1901 asetetun komitean mietinnössä mainitaan voin valmistuksesta Takalapissa: „Yleensä valmistetaan sitä hyvin vähän, jopa monin paikoin niinkin niukasti, ettei se riitä edes kotitarpeiksikaan, kuten Utsjoella, Inarissa ja Enontekiöllä, joihin kuntiin senvuoksi tuodaankin voita muista kunnista, etupäässä Sodankylästä sekä vähemässä määrässä, margariinia Norjasta. Näin ei asianlaita ole aina ollut. Noin 10—15 vuotta sitten valmistettiin Kyrön kylässä Inarissa runsaasti voita, jota vietiin verrattain isot määrät Norjaan.”

Vanhimpina aikoina Takalapinkin suomalaisten talot olivat samantapaisia tyypillisiä talonpoikaistaloja kuin sen aikaiset maatilatalot Peräpohjolassa ja siitäkin etelämpänä, toiset jopa upeitakin. Paikat oli valittu nimenomaan maatilataloutta silmällä pitäen. Jokivarsiniityt jokakeväisen tulvan lannoittamina olivat aina riittävän rehevät. Heinäsato oli varma mikäli ei sateinen kesä uhanut uudella tulvalla. Kun niittyjä oli alkuaikoina runsaasti, sopi sateisina kesinä korjata rehu kuivemmilta, joskin köyhemmiltä ja etäisemmiltä heinämailta. Leipäviljaa viljeltiin vähän. Rahaa saatiin voista, myös kalastuksen ja metsästyksen tuotteista, mutta varsinkin poronhoidon tuotteista, joten kannatti paremmin ostaa kuin viljellä leipäviljaa.

Tällainen asiain tila kesti vain viime vuosisadan lopulle, poikkeustapauksissa myöhempäänkin. Ennen sodan tuhoa olivat viiden lehmän talot Takalapissa vauraimpia. Ivalon seudulla vallitsi aikanaan tällaisista taloista käsitys, että ne olisi kultavaroilla rakennettu komeammiksi kuin mitä niiden maatilataloudellinen tuotto edellytti. Ivalojoen suupuolen useilla asukkailla oli nimittäin tapana kesän tullen lähteä kultaa kaivamaan jokivarren vanhoilta kultaöydöspaikoilta. Monet vanhat talolliset, jotka sitä tapaa olivat harjoittaneet, myönsivät kuitenkin, että, jos he kulanetsinnän sijaan olisivat raivanneet uutta heinämaata, tulos olisi ollut edullisempi. Heidän talonsa olivat tosin verraten upeat, mutta puute ruuasta uhkasi, kun karja ei pienuutensa vuoksi tuottanut mitään myytäväksi.

Entiset laajat niittyalueet, aikoinaan runsaan manttaaliperusteen nojalla haltuun saadut, ovat nyt jaetut, sovintojakoisesti jo ennen isojakoa, useitten suvun jälkeläisten kesken. Niin ovat joutuneet käyttöön varanniitytkin, joihin vielä viime vuosisadan lopulla saattoi turvautua tulvan tai muun syyn aiheuttaman heinäkadon kohdatessa. Uusia niittyjä ei ole voitu saada raivatenkaan siinä määrin kuin tarve edellyttäisi. Sitäpaitsi ei ole sellaisia maitakaan kuin niukalti. Takalapiin suotkin on todettu yleensä liian nuoriksi, vielä rahka-asteella oleviksi. Monen yritte-liään raivaamat suosarat ovat aivan lyhyessä ajassa muuttuneet jälleen sammalikkokentiksi. Kytöpolttoon niihin ei sovi, kun raaka, kivikkoperäinen pohjamaa tavallisesti on aivan liian lähellä maanpintaa. Muut vähäiset viljelykseen sopivat maat vaativat luonnollisesti ensin runsaan alkulannoituksen, mutta siihen ei ole mahdollisuutta liian pienten karjojen vuoksi.

Lehmien lukumäärästä Takalapiin kunnissa ei ole tilastotietoja ennen v:tta 1870. Seuraava yhdistelmä on laadittu osittain v:n 1901 komitean mietinnön (1905: 3), osittain maataloushallituksen tilastotoimistolta ja Lapin Maatalousseuralta saatujen tietojen perusteella. Kaikki nämä ilmoittavat, etteivät tiedot ole aivan tarkkoja. Niinpä Lapin Maatalousseura arvelee, että Enontekiön lehmäluvussa v:lta 1920 ja Inarin v:lta 1910 voi olla satoihin nouseva epätasaisuus (luvat liian suuret).

Taulukko V. Enontekiön ja Inarin suomalaisten asukkaiden ja kuntien kaikkien tilojen ja lehmien lukumäärät v:ina 1870—1948 sekä lehmäluku tilaa ja suomalaista asukasta kohti.

Vuosi	Suomalaisia asukkaita	Tiloja kunnassa kaikkiaan	Lehmiä		
			kunnassa kaikkiaan	tilaa kohti	suomalaista kohti
Enontekiö					
1870	530	61	422	6.9	0.8
1900	831	74	562	7.6	0.7
1910	833	137	478	3.5	0.6
1920	881	205	719	3.5	0.8
1930	1 018	207	438	2.1	0.4
1941	1 386	207	587	2.8	0.4
1948	1 880	291	598	2.1	0.3
Inari					
1870	216	50	392	7.8	1.8
1900	585	174	594	3.4	1.0
1910	976	179	825	4.6	0.8
1920	930	190	573	3.0	0.6
1930	1 256	255	514	2.0	0.4
1941	1 907	255	469	1.8	0.2
1948	2 778	356	483	1.4	0.2
Yhteensä					
1870	746	111	814	7.3	1.1
1900	1 416	248	1 156	4.7	0.8
1910	1 809	316	1 303	4.1	0.7
1920	1 811	395	1 292	3.3	0.7
1930	2 274	462	952	2.1	0.4
1941	3 293	462	1 056	2.3	0.3
1948	4 658	647	1 081	1.7	0.2

Lehmälukuihin sisältyvät myöskin saamelaisien lehmät, joitten lukumääriä ei tiedetä erikseen. Kun on kysymys nimenomaan suomalaisten toimeentulomahdollisuuksista, antavat siis taulukon luvut liiankin edullisen kuvan. Lehmälukuihin sisältyvät lypsylehmien lisäksi sonnit, hiehot sekä vasikatkin. Utsjoki on taulukosta jätetty pois, koska sikäläiset lehmät ovat miltei kaikki saamelaisien. Että saamelaisien lehmikarjat muodostavat merkittävän osan kuntien lehmäluvuista ilmenee siitä, että Utsjoen lehmäluvut taulukon vuosina olivat 210, 276, 317, 332, 287, 267 ja 282.

Yhdistelmässä herättäneen erityistä huomiota se seikka, että lehmäluku niin vähän on noussut v:sta 1870, vaikka väestö on enemmän kuin kuusikertaistunut. Väestön lisääntyessä tilat ovat jakautuneet niin pie-

niksi, että niillä nyt keskimäärin voidaan pitää tuskin kahta lehmää. Rahtiavustuksella tuotetun heinän turvin lehmikarjan lukua luonnollisesti voidaan nostaa, mutta ilman ulkopuolista apua se kadon kohdatessa helposti voi laskea nykyisestään, sillä varaniit-tyjä ei ole entisessä laajuudessa. Jos kato sattuukaan aikana, jolloin ei ole ansiotöitä, on väestön toimeentulo suorastaan surkea. Jälleenrakennuksen päätyttyä näyttää työttömyys Inarissa nyt muodostuvan hyvin vaikeaksi.

Kotikarjan lukumäärän suhteen toistettakoon vielä, että sen ei sovi nousta nykyistä korkeammaksi, ennen kuin niittyvarat ovat taatut. Siihen päästään vain pelto- ja suoviljelysmenetelmin, siis kylvöheinän tuotannolla. Mutta tähän päästään Takalapissa vain hitaasti, niin hitaasti, että voidaan olettaa kurjen kuolevan ennen kuin suo sulaa. V:n 1948 nautaeläinmäärä Enontekiöllä ja Inarissa on vain 267 eläintä korkeampi kuin se oli v. 1870. Nykyisiin olosuhteisiin katsoen tämäkin määrä on arveluttavan suuri, varsinkin Inarin osalta, missä on menetetty melkoiset määrät parhaita luonnonniittyjä Inarijärven vedenpinnan kohottamisen takia.

Suomalaisväestön maatilataloudenvaraiset toimeentulomahdollisuudet ovat siis Enontekiöllä ja Inarissa muuttuneet niin, että, kun suomalaisilla v. 1870 oli runsaasti lehmä henkeä kohti, heillä nyt on lehmä viittä henkeä kohti, jolloin saamelaisienkin lehmät on jaettu suomalaisten kesken. Vaikka lehmälaadun parantaminen otetaan huomioon — olettaen lehmän v. 1870 keskimäärin tuottaneen 700 kg maitoa vuodessa (komiteamietinnön 1905:3 arvion mukaan v. 1905 800 kg) ja nyt Lapin Maatalousseuran arvion mukaan 1,400 kg — niin päädytään siihen, että, jos Takalapin suomalaisen väestön olisi tultava toimeen yksinomaan oman karjataloutensa varassa, mikä ei enää milloinkaan liene mahdollista, oli siellä v:n 1870 olotilaa verrattuna v. 1948 suomalaisia ainakin 2,500 henkilöä liikaa.

Eittämätön tosiasia on, että kannattavan maatilatalouden laajentamiseen Takalapissa ei nykyisin edellytyksin ole enää mahdollisuuksia. Tähän saakka maatilatalous on menestynyt luonnonniittyjen ansiosta. Nyt ne on ositettu merkityksettömän pieniksi ja lisääntyneen väestömäärän on ollut pakko ryhtyä tavoittamaan elatustaan muilla keinoilla

kuin maatilatalouden harjoittamisella. Näin onkin jouduttu mm. sellaisten luonnonlähteitten kuin kalavesien ja riistamaitten kilparyöstäntään.

Takalapin toimeentulosuhteissa saavutettiin eräänlainen normaalitila juuri ennen toista maailmansotaa. Tämä ei ollut karjatalouden ansiota, mutta muita toimeentulomahdollisuuksia oli silloin riittävästi. Itäisessä Takalapissa nämä miltei yksinomaan johtuivat Petsamon alueesta, eikä niitä siis enää ole. Niinpä tulevaisuuden mahdollisuuksia pohdittaessa olisi otettava lähtökohdaksi jokin ajankohta ennen toista maailmansotaa, ehkä v. 1920, jolloin Petsamo ei vielä vaikuttanut.

2. Nykytilanne.

Takalapin suomalaisasutuksen luonnottomuus on sodan jälkeisinä vuosina entisestään kasvanut. Sinne ovat ajautuneet monet sijattomiksi joutuneet sotasiirtolaiset, joista huomattavimman osan muodostavat entisen Petsamon alueen siirtolaiset. Paljon on myös paikallisesta asutuksesta peräisin olevaa nuorta polvea, joka tahtoo käyttää hyväkseen jälleenrakennustoiminnan vanavedessä syntyneitä edellytyksiä. Puuskanomaisena tapahtuneen jälleenrakentamistoiminnan vauhdissa ovat myöskin tuhon varsinaisesti kärsineitten lapset ja lastenlapset innostuneet rakentamaan hekin omat erilliset taloutensa. Tähän ovat erilaiset valtion järjestämät lainansaantimahdollisuudet suoneet hyvän tilaisuuden. Huomautettakoon, että uudet sijoittautumiset ovat pääasiassa tapahtuneet paikoille, joissa jo ennestään on ollut suomalaisasutusta, jonka maita on voitu jakaa uusimmallekin asutukselle. Sijoittuminen on siis voinut tapahtua yksityisten maille, tontinostojen ja -vuokrausten sekä perintöosuuksien nojalla. Useissa tapauksissa on vuokrattu maata valtioltakin. Maanhankintalain mukaisia sijoittautumisia Takalapissa on kaikkiaan 68, joista vain 3 lienee saamelaista. Saamelaiset maansaantiin oikeutetut eivät Takalapin kaaostilanteessa v. 1945 yleensä tietäneet käyttää tässä suhteessa tilaisuutta hyväkseen ajoissa. Hakemukset sanotun lain mukaiseen maansaantiin oli näet jätettävä viimeistään 31. 10. 1945. Petsamon kunnan siirtoväkeen kuuluville henkilöille, jotka eivät säädetyssä määräajassa olleet tehneet maansaantihakemusta, voidaan 14 .11.

1950 annetun lain mukaan edelleen antaa maata Oulun ja Lapin lääneissä, jolloin hakemukset maatalousministeriön päätöksen mukaan on jätettävä viimeistään 30. 6. 1951. V:n 1936 asutuslain mukaan ei voida perustaa asutustiloja Takalappiin.

Syvennyttäessä tilanteeseen saa pakostakin sellaisen vaikutelman, kuin Takalappiin kerlyneellä liikaväestöllä olisi kerrassaan tavuton maannälkä ja maata tulisi saada juuri sieltä. Lienee sopivaa tarkastella ilmiötä Ivalon seudussa. Kun maata on hankittu keinolla millä hyvänsä, on sijoittuminen alkanut tihentää vanhastaan asuttuja kyliä, Ivaloa, Törmästä, Koppeloja ja Veskoniemeä. Mutta halukkaita on enemmän kuin jo sijoittuneita. Epälukuisan määrän useinkin tuntemattomista syistä Takalappiin tunkeutuneita tapaa juuri Ivalossa. Kun tämä kylä varsinkin matkailuliikenteen ansiosta on joutunut näyttelemään keskuksen osaa ja nyt jo voimakasta sellaista, on sillä Takalapin olosuhteissa eräänlainen kosmopoliittinen luonne varsinkin kesäiseen aikaan. Suomen—Norjan reitin matkailussa on Ivalolla tärkeä sija. Kaikki tämä ei ole voinut olla vaikuttamatta myöskin muihin kuin varsinaisiin huvimatkailejiin. Inarin kunnan hallinnollinen toiminta on sodan jälkeen keskittynyt tähän kylään. Täällä on suuri, lähes kaksisataa oppilasta suojiinsa ottava kansakoulu, postija lennätinlaitoksen suuri toimitalo, valtion ylläpitämä aluesairaala ja seurakunnan rukoushuone, ja varsinainen kirkkokin on jo suunnitteilla. Luonnollisesti siellä on Matkailijayhdistyksen matkailuhotelli, muita kahvilaruokaloita ja lukuisia kauppa- ja palvelusliikkeitä. Tällä tunturintakaisessa laakiossa olevalla yhdyskunnalla näyttää olevan aivan ihmeellinen vetovoima. Se johtuu joko eräänlaisesta romanttisesta lumouksesta, johon viitaten matkailijoita sinne houkutellessaan, tai sitten epäilyttävästä saalistamishimosta. Jälleenrakentamistöihin saapuneet työläiset ovat kaimenneet suurimmalta osalta takaisin, mutta kenties näitten etelään palanneitten vaikutuksesta on sijaan tullut uusia, jotka tosin tekevät työtä hekin, mikäli töitä vielä on, mutta ilmaisevat avoimesti halunsa jäädä Lappiin. Vaikutteitaan useimmat eivät voi tai tahdo selittää, mutta on ilmeistä, että monella on jo kaavailtu ohjelma mielessään, ikäänkuin Takalappi olisi jokin tulevaisuuden maa, johon olisi viisasta juurtua ajoissa.

Paikallisesta väestöstä olevien maattomien pyrkimyksen sijoittautumiseen voi luonnollisesti ymmärtää, onhan synnyinseudulla aina pidättävä vaikutuksensa, mutta koko yhteiskunnan kannalta vielä arveluttavamman probleeman muodostavat muualta tulleet.

Inarin Lemmenjoella tavatut uudet kultaesiintymät ovat aiheuttaneet melko vilkkaan liikehtimisen Takalapin ja muun Suomen välillä. Jo nyt useat kultakuumeen saaneista näyttävät asettuvan pysyväisesti Takalappiin.

Sodan jälkeen on jo moni muualta tullut päässyt sijoittumaan varsinkin Ivalon seudulle, mutta huomattavasti myös sieltä Karigasniemen vievän maantien varrelle, etenkin Inarin Kirkonkylään. Samaten Vuotson saamelaisseudulle ja läntiseen Takalappiin. Pohjoisiin oloihin muualla, esimerkiksi Petsamossa, tottuneet ovat näkevinään perusteita toimeentulolleen. Suuri Inarijärvi houkuttelee heitä. Lukuunottamatta Ivalojoen suun seutua, oikeastaan jo vanhastaan täyteen asuttua kohtaa, järven rannat tosin ovat melkein kauttaaltaan niin karuja, ettei eläviä maatilatalouksia sinne voida ajatella, mutta itse järvi muka olisi kala-aitta. Varsinkin Petsamon siirtoväkeen kuuluvat suomalaiset osoittavat kernaasti Inarijärveä, ja heidän puheistaan kuultaa käsitys, että heillä on etuoikeus asuttaa järven rannat.

Ne havainnot, mitkä komitea on omakohmaisilla käynneillään nykyisestä Takalapista tehnyt, eivät ole rohkaisevia, kun on kysymys alueen mahdollisuuksista taata toimeentulo alituisesti lisääntyvälle väestölle. Toimeentulomahdollisuuksia tietenkin on, mutta vain rajoitetulle määrälle, paljon suppeammalle väestömäärälle, kuin mikä siellä nyt on pyrkimässä niiden varaan. Komitean mielestä tilanne Takalapissa on luonnon ja vaatii valtion vastuunalaisten elinten vakavaa huomiota, sillä Takalapin nykyisessä elämissä piilee suuri moraalinen vaara. Sinne on syntynyt markkinanomaisen keinotteluhenki, jonka luontoista ei tavattane missään muualla maassa, ei ainakaan niin hillittömänä, kuin se siellä on havaittavissa pintaa syvemmälle mentäessä. Tällainen olotila on sitä paheksuttavampi, kun se uhkaa tuhota saamen heimon elinehdot. Juuri tätä keinottelun henkeä nimittävät nyt saamelaiset Inarin puolella „uuspirkkalaisuudeksi” tuntien itsensä voimattomiksi sen suhteen.

C. Suomalaisasutus saamelaisen elinkeinon häiriönä.

1. Yleistä.

Tämän esityksen sivulla 43 on jo viitattu siihen, että mikäli jotakin jo eletyn ajankohdan tilannetta voidaan pitää toimeentulo-suhteissa normaalina, sellaisena olisi pidettävä 1920-luvun kynnystä. Vaikka silloisiin oloihin palaaminen ei ole käytännössä enää mahdollista, niin olosuhteiden korjaamiseksi suoritettavan elinkeinon tarkastelun sopinee alkaa tästä ajankohdasta. V:een 1920 mennessä ei suomalainen asutus enempää kuin muukaan suomalaistoiminta sanottavasti häirinyt saamelaisten etuja Takalapissa.

Vähän ennen tätä aikaa oli saamelaisten elinkeinon tapahtunut olennainen, uusia mahdollisuuksia avaava kehitys. Kiertelevän, laajoja alueita vaativan paimentolaisporonhoidon oli täytynyt vähitellen muuttua sellaiseen yhteisporonhoitoon, mikä etelämpänä olevilla suomalaisilla, jotka kesäisin eivät joutaneet porojensa pariin, jo kauan oli ollut käytännössä ja joka, poronhoidon tullessa valtion taholta entistä tarkemmin säännöstellyksi, määrättiin v. 1898 valtion maita koskevan syöttöoikeuden ehdoksi. Tämä siirtyminen paliskuntajärjestelmään antoi mahdollisuuden kiinteään asumiseen ja, kun alueet oli jaettu paliskuntapiireiksi, vapautui laajoja alueita porolaitumiksikin, kun ei enää tarvinnut karttaa toinen toistaan porojen sekaantumisen pelosta. Vain siellä, missä oli poronhoitajia harvassa, Enontekiön ns. Käsivarressa ja Utsjoen autioilla tuntureilla, saattoi paimentolaisuus vielä jatkua, mutta sekaantumisen varalta sielläkin alueet oli määrätty vastuuvollisiksi paliskuntapiireiksi, joissa omatoimisesti oli saatettava naapuripaliskuntien karkuport omistajiensa saataviin, so. kerättävä alueen kaikki portot julkisesti kuulutettuihin erotuksiin. Paliskuntajärjestelmä antoi siten poronhoidolle melkoisen laajentumismahdollisuuden. Uusia porokarjoja voitiin perustaa aina tarpeen mukaan, ja paikallaan asuminen ansiosta sai mahdollisuuden tehokkaaseen kalastamiseen ja monissa tapauksissa myös kotikarjanpitoon, kun nyt sai olla kesät melkein kokonaan vapaana poronhoidosta. Tämä elinehtojen uusiutuminen saamelaisten keskuudessa alkoi jo viime vuosisadan loppupuolella. Aina 1920-luvulle tultaessa heidän

laajalle tunturialueelleen ei ollut vielä montakaan pyrkimässä heidän elinehtojaan häiritsemään.

Saamelaisien tukena on edelleenkin poronhoito pohjoisten tunturiseutujen sillä osalla, mikä tosiasiallisesti yhä on heidän hallussaan, mutta on pelättävissä, että heidän lisääntyessään heidän poronhoidollaan ei ole riittäviä laajentumismahdollisuuksia, sillä voimistunut suomalaisvaikutus on alkanut ulottua saamelaisten viimeisillekin elintiloille. Uusien teitten ansiosta on poronhoidon samoin kuin metsästyksen ja kalastuksen tuotteet saatu markkinoille entistä helpommin. Mutta suomalaisten lukumäärän väkevämpi kasvu, johon maanteillä liikenteinen on ollut merkittävä osuutensa, on vaikuttanut sen, että he ovat alkaneet pyrkiä saamelaisen elinmahdollisuuksien lähteille mm. entistä enemmän antautumalla poronhoidon alalle.

Metsästyksessä ja kalastuksessa pyynti muodostui ryöstöpyynniksi ja tämä tapa ulotettiin kaikkialle, missä suinkin saalista uskottiin helposti ja nopeasti saatavan. Riekkokanta, ainoa myyntiin kelpaava riistalaji, hupeni Inarin pitäjän alueelta käytännöllisesti katsoen loppuun jo 1930-luvulla. Arvokkaimmat kalat, kuten siika, harri, taimen, loppuivat pienemmistä vesistöistä heti, ja niin keskittyi tuhokalastus suureen Inarijärveen tähän vesistöön sopivin tehokkain pyyntivälinein kalakannan säilymisen kannalta arveluttavin seurauksin. Lapin Maatalousseuran v. 1936 toimittaman arvion mukaan Inarijärvestä pyydettiin yksinomaan siikaa noin 70,000 kg vuosittain. Oli selvää, että suurin osa saaliista koitui seudun suomalaisille, kun heillä oli ne pyyntivälineet, moottoriveneillä kuljetettavat suurnuotat, joilla eniten kalaa saatiin. Saamelaisien nuotat, sikäli kuin heillä niitä oli, olivat pieniä ja niillä pyyntäminen rajoittui vain kotivesille. Moottorivenuottapyyntiä sen sijaan voitiin harjoittaa yli koko laajan järven, kun pyyntipaikoille päästiin nopeasti ja vaivatta.

Kun saamelaiset viime vuosisadalla, verraten harvalukuisia paimentolaisia lukuunottamatta, luopuivat muuttelevasta kotaelämästään ja asettuivat kiinteiksi asujiksi, tuli suomalaisilta opittu lehmäkarjanhoito heille luonnolliseksi lisäelinkeinoksi, jonka taloudellinen merkitys on kasvamistaan kasvanut. Kun tämä elinkeino oli saamelaisille uusi

poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen edelleen ollessa etualalla, ei se asuinpaikkojen valinnassa heille ollut niin ratkaiseva kuin maatilatalouteen perinteellisesti taipuville suomalaisille. Kun siihen seikkaan, missä määrin alkuasukatuksella oli nautinto-oikeus asumaansa alueeseen ei kiinnitetty mitään huomiota, joutuivat saamelaiset tässä elinkeinoelämän muutoksessa sen varaan, mitä oli jäänyt jälle suomalaisen otettua parhaat paikat haltuunsa.

Seuraavassa esityksessä kuvataan saamelaisien elinehtoja häiritsevät ilmiöt yksityiskohtaisemmin.

2. Epäkohtia poronhoidon alalla.

Jälempänä olevat taulukot antanevat riittävän viitteen poronhoidon nykyisestä suhteesta Takalapin saamelaisen ja suomalaisen väestön keskuudessa. Taulukko VI osoittaa saamelaisien ja suomalaisten poromäärät vuosisadan vaihteessa, mutta valitettavasti ei sitä kuinka paljon oli poronomistajia kummassakin ryhmässä, koska tietolähteessä, v:n 1901 komitean mietinnössä, tällainen erittely on tehty vain kuntien koko asukasmääriin nähden ja mukana ovat siis sellaisetkin, joilla ei ole ollut poroja ollenkaan. Taulukosta nähdään kuitenkin molempien väestöryhmien osuus Takalapin porokantaan mainittuna ajankohtana. Taulukossa VII, v:lta 1933, esiintyvät poromäärät paliskunnittain. Nämä tiedot on kerännyt Suomen Poronjalostusyhdistys poron tuotteiden kaupan kehittämistä varten v. 1933 asetetulle komitealle (mietintö 1934: 6). Saamelais- ja suomalaisomistajia ei näissäkään tiedoissa ole eritelty. Taulukko VIII sen sijaan osoittaa kummankin omistajaryhmän lukumäärät paliskunnittain v:lta 1933, 1939 ja 1948. Tiedot on komitea hankkinut suoraan paliskunnilta. Valitettavasti v:lta 1933 koskevat tiedot ovat hyvin vaillinaiset. Sodan takia näet viideltä paliskunnalta vanhemmat poroluettelot ovat hävinneet. Niittenkään paliskuntain suhteen, joilta tietoja on saatu, poromäärät eivät aina likipitäänkään täsmää mainittujen Suomen Poronjalostusyhdistyksen samalta ajankohdalta saamien tietojen kanssa. Poroluvut kaikissa taulukoissa tarkoittavat ns. lukuporoja, vuotta vanhempia poroja.

Taulukko VI. Porokanta v. 1900 Takalapin ynnä Sodankylän, Kittilän ja Muonion kunnissa. Sen jakautuminen saamelaisen ja suomalaisen asukasmäärän kesken.

Kunta	Saamelaisia asukkaita	Suomalaisia asukkaita	Poroja saamelaisilla	Poroja suomalaisilla	Poroja yhteensä
Enontekiö	95	831	6 470	1 873	8 343
Inari	799	585	32 000	2 612	34 612
Utsjoki	475	18	5 411	8	5 419
Takalapissa	1 369	1 434	43 881	4 493	48 374
Sodankylä	58	3 824	6 920	12 501	19 421
Kittilä	33	3 110	787	9 013	9 800
Muonio	9	1 150	262	3 026	3 288
Takalapin ulkopuolella Lapissa	100	8 084	7 969	24 540	32 509

Taulukko VII. Takalapin paliskuntain ynnä Sodankylän Lapin paliskunnan poronomistajat ja poromäärät v. 1933.

Kunta ja paliskunta	Omistajia	Poroja
Enontekiö: Näkkälän paliskunta .	139	5 192
Lapin paliskunta ...	150	8 150
Inari: Paatsjoen paliskunta .	96	1 482
Ivalon paliskunta ...	54	1 598
Kyrön paliskunta ...	65	3 032
Paadarin paliskunta .	56	4 236
Muddusjärven paliskunta	112	5 232
Utsjoki: Kaldoivin paliskunta	61	2 672
Paistunturin palisk. ...	56	3 970
Takalapissa yhteensä	789	35 564
Sodankylä: Lapin paliskunta ...	91	5 192
Kaikkiaan	880	40 756

Taulukko VIII. Takalapin paliskuntain ynnä Sodankylän Lapin paliskunnan

Kunta ja paliskunta	1933						
	Omistajia		Poroja				
	saamelaisia	suomalaisia	saamelaisilla	suomalaisilla	yhteensä	saam. omist. kohti	suom. omist. kohti
Enontekiö: Näkkälän paliskunta	17	116					
Lapin paliskunta	37	20	6 018	124	6 142	163	6
Inari: Paatsjoen paliskunta	60	14	1 061	128	1 189	18	9
Ivalon paliskunta	38	42	1 273	328	1 601	34	8
Kyrön paliskunta							
Paadarin paliskunta	46	—	2 179	—	2 179	47	—
Muddusjärven paliskunta	84	17	3 179	434	3 613	38	26
Koltat							
Utsjoki: Kaldoivin paliskunta	67	3	2 564	38	2 602	38	12
Paistunturin paliskunta							
Takalapissa							
Sodankylä: Lapin paliskunta							

Taulukoissa kiintyneen ensin huomio porokannan vaihteluihin v. 1900, 1933, 1939 ja 1948. V. 1900 Takalapin paliskunnissa oli poroja kaikkiaan 48,438, v. 1933 35,564, v. 1939 42,536 ja v. 1948 22,872. Saamelais-

ten ja suomalaisten kesken porot jakautuivat seuraavasti:

v. 1900 saamelaisilla 90.6 %
suomalaisilla 9.4 %

v. 1939 saamelaisilla	82.4 %
suomalaisilla	17.6 %
v. 1948 saamelaisilla	87.3 %
suomalaisilla	12.7 %

V. 1900 koko saamen heimolla oli poroja Takalapissa 43,881, Takalapin ulkopuolella mualla Lapissa 7,969, kaikkiaan 51,850. Saamelaisia oli tuona aikana Suomen rajojen sisäpuolella sekä poroja omistavia että muita 1,469. Jokaista silloin elänyttä saame-laista kohti oli siis 35 poroa. Jaettuna yksinomaan poronomistajain kesken osamäärä tietenkin olisi huomattavasti suurempi. Suomen Poronjalostusyhdistyksen v:lta 1933 keräämien tietojen mukaan Takalapin ja Sodankylän Lapin paliskunnan yhteinen poromäärä oli 40,756, mikä jaettuna 880 saamelaisen ja suomalaisen poronomistajan kesken on 46 poroa kutakin poronomistajaa kohti.

V. 1939 oli Takalapissa yksinomaan saamelaisilla poroja 35,040, mitkä jaettuina 498 poronomistajasaamelaisen kesken merkitsevät noin 70 poroa kullekin. Ei ole tietoa minkä verran nimenomaan poroja omistavia saamelaisia oli v. 1900, mutta tuskin heitä on ollut enemmän kuin v. 1939, siis 498. Kun tällä luvulla jaetaan Takalapin saamelaisten omistuksessa v. 1900 ollut poromäärä, 43,881, saadaan kullekin silloiselle saamelaisomistajalle 88 poroa, siis 42 poroa enemmän kuin v. 1933 saamelaisten ja suomalaisten yhteisistä poromääristä, vaikka tällöin sisältyvät jaettavaan Sodankylän Lapin paliskunnankin porot. Yksinomaan saamelaisomistajille v. 1939 saatu osamäärä oli 70 eli 18 poroa pienempi kuin v. 1900. Kun katsotaan v. 1939 kullekin saamelaisomistajalle laskettua osuutta paliskunnittain, niin kolmessa Takalapin yhdeksästä paliskunnasta se tosin ylittää v:lta 1900 olevan saamelaisomistajien

saamelaiset ja suomalaiset poronomistajat ja poromäärät v:ina 1933, 1939 ja 1948.

1939							1948						
Omistajia		Poroja					Omistajia		Poroja				
saamelaisia	suomalaisia	saamelaisilla	suomalaisilla	yhteensä	saam. omist. kohti	suom. omist. kohti	saamelaisia	suomalaisia	saamelaisilla	suomalaisilla	yhteensä	saam. omist. kohti	suom. omist. kohti
24	164	4 228	3 202	7 430	176	20	32	166	2 445	1 149	3 594	76	7
46	53	10 273	585	10 858	223	11	53	49	3 974	221	4 195	75	5
54	11	682	346	1 028	13	31	57	14	535	310	845	9	22
35	58	1 249	1 745	2 994	35	30	32	38	344	470	814	11	12
63	45	6 443	1 226	7 669	102	27	103	31	3 493	459	3 952	34	15
52	1	2 289	12	2 301	44	12	47	3	1 133	23	1 156	24	8
89	16	2 701	359	3 060	30	22	93	7	1 180	56	1 236	13	8
							69	—	452	—	452	7	—
58	1	2 799	11	2 810	48	11	55	—	1 584	—	1 584	29	—
77	1	4 376	10	4 386	57	10	91	3	2 436	29	2 465	27	10
498	350	35 040	7 496	42 536	70	21	632	311	17 576	2 717	20 293	28	9
							63	19	2 383	196	2 579	38	10

keskimääräisen osuuden, mutta kaikissa muissa se jää alle, kolmessa niin paljon, ettei tavoita puoltakaan siitä.

Porokannan ollessa likipitään normaali v:ina 1900 ja 1939, saamelaisten osuus sii-

hen oli edellisenä vuonna 90.6 %, jälkimäisenä vain 82.4 %. Missä osassa Takalappia menetys oli tapahtunut, näkyy alla olevasta vertailuasetelmasta, jossa eräät luvut, suluissa mainitut, ovat arvioituja määriä.

Taulukko IX. Saamelaisten ja suomalaisten poromäärät kunnittain v:ina 1900, 1933 ja 1939.

Kunta	1900			1933			1939		
	Saamelaisilla	Suomalaisilla	Yhteensä	Saamelaisilla	Suomalaisilla	Yhteensä	Saamelaisilla	Suomalaisilla	Yhteensä
Enontekiö	6 470	1 873	8 343	?	?	13 342	14 501	3 787	18 288
Inari	32 000	2 672	34 672	?	?	15 580	13 364	3 688	17 052
Utsjoki	5 411	8	5 419	?	?	6 642	7 175	21	7 196
Takalappi	43 881	4 553	48 434	?	?	35 564	35 040	7 496	42 536
Sodankylä	6 920	12 501	19 421	(4 000)	(9 409)	13 409			
Kittilä	787	9 013	9 800	—	4 770	4 770			
Muonio	262	3 026	3 288	—	6 132	6 132			
Kaikkiaan	51 850	29 093	80 943	?	?	59 875			

Numeroista havaitaan, ettei edellisen maailmansodan jälkeen Kittilässä eikä Muoniossa ole ollut enää poroja omistavia saamelaisia. Sodankylässä saamelaiset ovat säilyttäneet paikkansa pitäjän pohjoisosassa olevan erillisen paliskuntansa ansiosta. Siinäkin paliskunnassa on suomalaisia poronostajia. Utsjoella, missä asukkaista vain pieni vähemmistö on suomalaisia, saamelaiset eivät ole sanottavasti joutuneet luovuttamaan nautintamahdollisuuttaan. Inarin ja Enontekiön kunnissa, joissa jo kauan on ollut suomalaisenemmistöinen asujamisto, on suomalaiselle omistukselle lohjennut huomattava osa Takalapin poroista v:ien 1900 ja 1939 välillä. Enontekiöllä se tosin on tapahtunut suhteellisesti sikäläisen porokannan vahvistumisen kanssa (v. 1900 suomalaisten poroja 22.4 %, v. 1939 20.7 %), mutta Inarissa lohkeama on ollut raskas (v. 1900 suomalaisten poroja 7.5 %, v. 1939 21.6 %). Inarilaisten porokanta v. 1939 oli 17,620 poroa pienempi kuin v. 1900. Uusien porojen hankinnassa edellisen maailmansodan jälkeen suomalaiset Inarissa jopa ovat sivuuttaneet saamelaiset. V:n 1933 komitean eriteltyjen tietojen mukaan (ks. taul. VIII) olivat muutokset Paatsjoen ja Ivalon paliskunnissa seuraavat: Paatsjoen paliskunnassa v. 1933 suomalaisilla 10.8 %, v. 1939 33.7 % poromäärästä; Ivalon paliskunnassa v. 1933 suomalaisilla 20.5 %, v. 1939 58.3 % poromäärästä.

Jonkinlainen käsitys suhteen muuttumisesta näissä Inarin kahdessa paliskunnassa v:sta 1900 voidaan, vaikka poronostajista ei olekaan erittelyä siltä vuodelta, kuitenkin

saada, jos paliskunnat käsitellään yhdessä, sillä tiedetään suomalaisilla Inarin koko kunnassa silloin olleen 2,612 poroa, ja merkittävämpää virhettä ei syntyne, jos suomalaisten porot oletetaan olleen juuri näissä paliskunnissa, joissa oli yhteensä 11,000 poroa. Saamelaisten osuudeksi saadaan silloin v:lle 1900 76 % ja suomalaisten 24 %. V. 1939 vastaavat luvut ovat 48 % ja 52 %.

Taulukon VIII numerot v:lta 1948 on katsottava poikkeusajan luvuiksi. Sota-aika vähensi porokarjaa enemmän kuin puolella v:n 1939 määrästä. Tiedot porokannasta v:lta 1933 osoittavat, ettei se silloin vielä ollut toipunut täydellisesti edellisen maailmansodan aiheuttamasta kadosta. Porokanta Takalapissa on näet katsottava normaaliksi vasta, kun se käsittää 45,000—50,000 luku-poroa, joiden lisäksi on laskettava vasaoin kolmasosa.

Tiedot v:lta 1948 luovat kuitenkin oireellisen havaintokuvan omistussuhteen suunnasta vastaisuutta ajateltaessa. On itse asiassa kysymys siitä, kutka ehtivät täyttämään sodan tyhjentämät paliskunnat uusilla poroilla. Nyt jo on poronostajia Takalapissa enemmän kuin tietävästi milloinkaan ennen. Kun Sodankylän Lapin paliskunta otetaan mukaan, on saamelaisia poronostajia nyt 695, suomalaisia 330, yhteensä 1,025. Laidunten täyttämiskilpailussa on jo Ivalon paliskunnassa suomalaisilla ehdoton etumatka: 38:lla suomalaisella 470 poroa 32:n saamelaisen 344 poroa vastaan, suomalaisilla 12 eloporoa yrittäjää kohti, lukumääräisesti jo jälkeen jääneillä saamelaisilla 11 eloporoa yrittäjää

kohti. Mutta vielä pahemmin ovat saamelaiset jälessä Paatsjoen paliskunnassa, vaikka heidän lukumääränsä poronhoidon alalla yrittäjinä ylittääkin siellä suomalaiset 43:lla henkilöllä. Siellä on 14:llä suomalaisella jo 22 eloporoa yrittäjää kohti, 57:llä saamelaisella vain 9 poroa keskimäärin kullakin. Näyttää siis siltä, että suomalaiset valtaavat tämän paliskunnan ylivoimaisesti, sillä heidän karjansa ovat jo sikäli suuret, että ne alkavat tuottaa uusia poroja niin nopeasti, että, mikäli saamelaiset eivät pysty ostoilla heti lisäämään porokantaansa, suomalaisten porot ovat pian kohonneet johtamaan sitä porojen yhteismäärää, minkä paliskunnan laitumet voivat jatkuvasti kantaa. Myöskin Kyrön paliskuntaan kuuluvilla 31:llä suomalaisella on jo hyvä alku, liki 15 poroa kunkin osalla. V. 1939 heitä oli 45 ja poroja heillä keskimäärin 27. Tässä paliskunnassa on kuitenkin saamelaisten porokanta selviytynyt sota-ajasta sikäli vahvana, ettei tilanne siinä ainakaan vielä lähivuosina pääse suomalaisvaltaiseksi. Mutta merkit viittaavat siihen, että suomalaisten porot vähitellen täälläkin valtaavat tilaa saamelaisten mahdollisuuksien kustannuksella.

Poronhoidosta eivät nykyään, sota-ajan raskaitten poroluovutusten jälkeen, voi saada täyttä toimeentuloa muut kuin ne harvat saamelaiset, joitten karjat ovat jääneet suhteellisen riittäviksi. Kymmenen vuoden kuluu saattanee porokanta olla jo niin vahva, että antaa toimeentulon jopa nykyistä lukuisammillekin yrittäjille. Sellaisia tulee varmaan ilmenemään ja nimenomaan suomalaisten keskuudessa. Kuten edellä esitetystä saattaa päätellä tulee, jos nykyinen kehitys saa jatkua, ainakin kolme Takalapin paliskuntaa suomalaistumaan kymmenien, mahdollisesti satojenkin suomalaisomistajain pienten karjain paliskunniksi, nimittäin Paatsjoen, Ivalon ja Kyrön paliskunnat. On luonnollista, että Takalappiin kertynyt suomalaisväestö, ansiotyötilaisuuksien harvetessa, entistä enemmän yrittää poronhoidon alalle.

Suomalaisilla poronhoito on ollut vain lisäelinkeino, kuten on laita suomalaisten poronhoidon Takalapin eteläpuolella olevalla poronhoitoalueellakin, missä suuri poronhoitajamäärä harjoittaa pienten porokarjien hoitoa maanviljelyksen ja karjanhoidon tai muun ammatin ohella. Tosin Enontekiöllä

on ns. saamelaistuneita suomalaisia, täydellisiä ammattiporomiehiä, puolipaimentolaisia, mutta he ovatkin poronhoitotilastossa saamelaisina. Vaikka poronhoito Takalapissa suomalaisilla onkin vain sivuelinkeino, ei sen kuitenkaan tarvitse merkitä sitä, että heidän porokarjansa aina olisivat pienet. Suomalaisissa on poronhoitajia, joitten karjat lukumääriltään vetävät vertoja poronhoitoa pääelinkeinonaan harjoittavien saamelaisten karjoille.

Saamelaisen ja suomalaisen poronhoidon erilainen luonne ilmenee verrattaessa poronhoitokustannuksia poroa kohti eri paliskunnissa. Paliskuntain yhdistyksen poronhoitovuodelta 1948—1949 laatiman tilaston mukaan olivat kustannukset poroa kohti saamelaisalueen paliskunnissa keskimäärin 177 mk, jolloin ne vaihtelivat 87 mk:n ja 191 mk:n välillä paitsi Paatsjoen ja Ivalon paliskunnissa, joissa ne olivat 218 mk ja 713 mk. Edellisessä oli 37 % poroista suomalaisten, jälkimmäisessä 58 %. Saamelaisalueen eteläpuolella olevissa paliskunnissa kustannukset poroa kohti keskimäärin olivat 974 mk. Kustannukset koostuvat etsimispalkkioista ja porojen tekemien vahinkojen korvauksista. Kun saamelaiset yleensä itse hoitavat poronsa, niin poronhoitokustannukset eivät ilmene paliskunnan kirjanpidossa samalla tavalla kuin eteläisissä paliskunnissa, missä poronhoito pääasiallisesti tapahtuu paliskuntain kustannuksella. Paliskuntain suorittamat etsimispalkkiot olivat saamelaispaliskunnissa keskimäärin vain 128 mk poroa kohti, jolloin ne vaihtelivat 51 mk:n ja 164 mk:n välillä paitsi Paatsjoen ja Ivalon paliskunnissa, joissa ne olivat 206 mk ja 567 mk. Saamelaisalueen eteläpuolisissa paliskunnissa etsimispalkkiot olivat 857 mk poroa kohti. Vahingonkorvaukset olivat siis saamelaispaliskunnissa keskimäärin 49 mk poroa kohti muodostaen 28 % poronhoitokustannuksista, eteläisemmissä paliskunnissa vastaavat luvut olivat 117 mk ja 12 %.

Erikoisen häiriö saamelaisten poronhoidolle aiheutuu siitä, että muutamien paliskuntien rajat saamelaisten asuma-alueen eteläosassa suomalaisten poronhoitoon kuuluvia paliskuntia vastaan ovat saamelaisille epäedullisia. Suomalaisen paliskunnat ulottuvat eräissä tapauksissa liian pohjoiseen heidän varsinaisilta asuinpaikoiltaan. Alueet

kuuluisivat luonnostaan saamelaiden poroille ja ovatkin aikaisemmin kuuluneet niille, mutta jos ne nyt sinne menevät, vieraalla paliskunnalla on oikeus ottaa ne haltuunsa ja viedä vaikkapa aina paliskuntansa eteläisimpiin osiin, jopa sadankin kilometrin päähän, mistä ne on saatavissa vain määrättyä lunnastusmaksua vastaan. Esimerkkinä voidaan mainita Sodankylän pitäjään kuuluvien Oraniemen ja Lapin paliskuntien raja. Tämä kulkee vain muutaman km:n päässä Lapin paliskuntaan kuuluvasta Kurujärven saamelaiskylästä ja Vuotson kylään on rajalta vain noin 20 km. Oraniemen paliskunnan poromiehet asuvat tältä rajalta 80—100 km:n päässä. Vuotson ja Kurujärven kylissä asuu valtaosa Lapin paliskunnan poronhoitajia, joiden porot palkivat juuri tämän rajan läheisyydessä ja usein ylittävätkin sen. Tästä on ollut monenlaista haittaa ja vahinkoa Lapin paliskunnalle. On sattunut, että rajan ylittäneitä Lapin paliskunnan poroja on yritetty kuljettaa vieropaliskunnan etäisimpiin erotusaitoihin ja, kun porot vastahakoisesti menevät niin kauas omilta palkisilta, niitä on jopa ammuttakin. Lievempi on häiriö Inarin Kyrön paliskunnan ja Kittilän puolella olevan Kuivasalmen paliskunnan suhteen. Kuivasalmen paliskunnan pohjoisosa on asumaton erämaata, mikä ulottuu Kyrön paliskuntaan kuuluvan Lisman saamelaiskylän lähistölle. Kun Kyrön paliskunnan poroja palkii mainitulla alueella, olisi luonnollisempaa ja yleensä poronhoidolle edullisempaa, että se kuuluisi Kyrön paliskuntaan.

Vähintään yhtä vaikea ja sitkeä häiriö on ns. jänkäniityistä, kun ne sijaitsevat porojen laiduntamisalueilla, joko tiluksina tai valtiolta vuokrattuina. On mahdotonta aina estää poroja aiheuttamasta vahinkoa niiden

kasvavalle tai talveksi kerätylle heinälle. Useimmissa tapauksissa tällaisista niityistä saadun heinän rehuarvo on aivan mitätön. Ne ovat kaukana talouskeskuksistaan, sadon korjaaminen ja kotiin saattaminen vaativat suhteettomasti aikaa, mutta vahingon tapahtuessa on kuitenkin korvaus arvioitava sijaan hankittavien heinien hintaa vastaavaksi. Tuollaiset niityt eivät ole aina nauttijalleen tärkeitä, niistä saatetaan jättää sato korjaamattakin, mutta jos porot kasvuaikana tullaavat niitä, niin melkein joka tapauksessa niistä silloin vaaditaan korvausta. Kuten jällempänä olevasta heinävahinkokorvauksia koskevasta yhdistelmästä huomataan, tällaiset korvaukset ovat erityisen suuret Enontekiöllä, varsinkin Näkkälän paliskunnassa. Koska Enontekiön saamelaiset harvoja poikkeuksia lukuunottamatta ovat poronhoidosta toimeentulonsa saavia, suomalaisista taas pääosa saa toimeentulonsa karjanhoitonsa ohella myös poronhoidosta, niin joutuvat saamelaiset korvaamaan suomalaisille myös ehkä yksinomaan suomalaisten omien porojen aiheuttamia vahinkoja. Utsjoella tilanne on sikäli toinen, että siellä korvausten vaatijatkin ovat saamelaisia, mutta korvaukset ovat siellä olleet verraten pieniä. Inari ja Sodankylän Lapin paliskunta muodostavat väliasteen näiden äärimmäisten tapausten välillä.

Paliskunnat ovat komitealle antaneet seuraavat tiedot heinävahinkokorvauksista neljänä perättäisenä poronhoitovuonna. Korvaukset ilmoitetaan sekä kilo- että markkamääräisesti. Vahinkojen kilomääriä ei muutamista paliskunnista ole ilmoitettu ja muutamissa on sovittu suojelukorvauksista, jotka sisältyvät taulukossa mainittuihin markkamääriin.

Taulukko X. Heinävahingot ja niiden korvaukset Takalapin paliskunnissa sekä Sodankylän Lapin paliskunnassa poronhoitovuosina 1945—1949.

Kunta ja paliskunta	Poronhoitovuosi			
	1945—46	1946—47	1947—48	1948—49
Enontekiö: Näkkälän paliskunta	10 000 kg 40 000 mk	30 000 kg 240 000 mk	40 000 kg 360 000 mk	60 000 kg 600 000 mk
Lapin paliskunta	11 420 kg 91 360 mk	1 859 kg 18 590 mk	4 711 kg 47 108 mk	16 401 kg 164 010 mk

Kunta ja paliskunta	Porinhoitovuosi			
	1945—46	1946—47	1947—48	1948—49
Inari: Paatsjoen paliskunta	10 340 mk	8 335 mk	13 450 mk	12 500 mk
Ivalon paliskunta	71 352 mk	22 876 mk	99 968 mk	19 138 mk
Kyrön paliskunta	11 390 kg 77 430 mk	17 819 kg 126 837 mk	26 995 kg 227 055 mk	135 080 mk
Paadarin paliskunta	2 150 kg 11 750 mk	200 kg 1 000 mk	4 750 kg 33 250 mk	1 580 kg 7 900 mk
Muddusjärven paliskunta ...	8 000 mk	14 400 mk	63 075 mk	92 120 mk
Utsjoki: Kaldoaivin paliskunta	700 kg 200 mk	160 kg 640 mk	413 kg 3 300 mk	3 108 kg 24 860 mk
Paistunturin paliskunta	3 690 kg 18 485 mk		4 250 kg 24 300 mk	4 020 kg 27 150 mk
Sodankylä: Lapin paliskunta	35 670 mk	58 090 mk	80 000 mk	123 890 mk

3. Epäkohtia kalastuksen alalla.

Maataloutensa ohella Takalapin suomalaiset ovat poronhoidon lisäksi harjoittaneet tehokkaasti muitakin elinkeinoja. Varsinkin Ivalon seudun suomalaisilla oli tilaisuus kalastukseen Inarijärvellä. Maantien valmistuttua autokelpoisena järven ulottuviin, kasvoi Inarin kalan kysyntä huomattavasti. Inarin siikaa vietiin aina Helsinkiin asti, 1930-luvulla tuoreenakin tarkoitukseen erityisesti varustetulla jäähdytysautolla.

On mahdotonta esittää lähimainkaan tarkkoja numeroita Inarin kalastuksen tuotosta esimerkiksi 1930-luvulta, jolloin se, juuri ennen sotaa, kehittyi huippuunsa. Tilastoa ei ole. Saaliita ei ole merkitty muistiin eikä niitä ole aina punnittukaan, edes siinäkin tapauksessa, että on myyty. Suoraan kalastajilta on ostettu suuriakin eriä aivan summamutikassa, varsinkin saaliin ollessa aivan tuoreen, ja ostajat, tavallisesti kalojen tukkustajille välittäjät, ovat olleet niin hajanaisesti ja tilapäisesti esiintyviä, ettei heidänkään taholtaan voitane löytää sellaista, jolta voisi saada yleisarviointiin luotettavaa perustetta. Tämän esityksen sivulla 45 mainittu Lapin Maatalousseuran arviointikin on vain summittainen oletamus. Sopivinta lieneekin tyytyä silmäilemään asiaa kalastajien kertoman perusteella.

Vielä neljäkymmentä vuotta sitten Inarissa kalastettiin verkoilla ja nuotilla, jotka oli ku-

dottu kotona kehrätystä hammppulangoista. Tällaisilla tehdasvalmisteisiin verrattuina, varsinkin mitä seisomaverkkoihin tulee, karkeavalmisteisilla verkoilla saatiin talvellakin siikojä sikäli runsaasti, että niitä jäädytettiin eli ns. kapulasiikoina vietiin Kittilään, josta niitä välitettiin edemmäskin etelään. Myös kesällä pyydettyä suolattua siikaa ja taimenta vietiin silloin etelään, aina talvikelillä, kun ei maantietä vielä ollut. Jos kyseessä oli markkinoille tarjonta, kuten Kittilän markkinoille vielä 1910-luvulla, saattoi vieni käsittää samalla kertaa 10,000—15,000 kg kalaa. Kuljetus tapahtui pororaidoilla, raidossa kahdeksan tai kymmenen kuormaa vetävää poroa, kullakin kuormapainoa noin 150—200 kg. Inarista saattoi Kittilän markkinoille tulla viisitoistakin raitoa, siis yhteensä likipitään sataviisikymmentä kuormaa. Laskentaperuste on tietenkin perin hatara. Kuormissahan saattoi olla muutakin tavaraa kuin kalaa, esimerkiksi lihaa, taljoja ja riekkoja. Jonkinlainen kuva Inarin kalakanasta 40 tai 50 vuotta sitten voidaan kuitenkin muodostaa tälläkin keinolla. Tämän silloin vuosittain vähintään 10,000 kg myyntiin saadun kalamäärän oli nimittäin kalastanut vain viisi, enintään kahdeksan myyntiin pyytävää kalastajaa. Siis kotivalmisteisilla verkoilla ainakin 1,200 kg siikaa ja taimenta myyntiin pyytävää kalastajaa kohti.

Kolmekymmentä vuotta sitten, siis juuri ennen vuotta 1920, jolloin ei vielä myyty ka-

laa Inarista niin paljon kuin myöhemmin, soutuvenenuottakunta saattoi saada siikaa kesässä noin 1,000 kg:n verran. Lisäksi saatiin taimenta, Inarin arvokkainta kalaa, sekä vähempiarvoisia kaloja. Seisomaverkoillakin saatiin aina kalaa kotitarpeiksi ympäri vuoden, usein myytäväksikin. Soutuvenenuotilla pyydettiin tavallisesti vain kodin lähistön vessillä. Päivän soutumatkaa pitemmälle ei juuri kannattanut lähteä. Saaliit pysyivät tällaisina kunnes lisääntynyt kalan kysyntä kiihoitti suomalaisia hankkimaan tehokkaampia pyyntivälineitä.

Ensimmäinen moottoriveneellä kuljetettava suurnuotta ilmaantui Inarijärven apajille kesällä 1925. Sen keskimääräiseksi päiväsaa- liiksi saattaa varovaisesti arvioiden laskea 100 kg siikoja sekä lisäksi vähempiarvoiset kalat. Joskus saattoi yhdestä ainoasta apa- jasta nousta siikoja 500 kg. V. 1930 tällai- sia nuottia oli Inarijärvellä kalastamassa jo kolme. Saaliit olivat nuottakuntaa kohti sam- namääräiset kuin noin 5 vuotta aikaisem- minkin. Mutta soutuvenenuottain saaliit oli- vat pienentyneet, samoin verkkopyytäjien. V. 1938 suurnuottia jo oli kahdeksan. Saa- liit tällaista nuottakuntaa ja pyyntipäivää kohti olivat enää vain keskimäärin 50 kg. Kotivesillään pyytävät soutuvenenuottakun- nat saivat kalaa jos sattui. Verkkopyytäjät saattoivat jäädä sitäkin vähemmälle. Kala- kanta suuresta Inarijärvestä oli siis vajaassa kymmenessä vuodessa, juuri ennen toista maailmansotaa, niin ehtynyt, ettei entisillä tavallisilla pyyntivälineillä enää aina saatu kalaa edes kotitarpeiksikaan muualla kuin järven pohjoisosassa, missä suurnuotat kul- kivat harvemmin. Saadakseen kalaa riittä- västi entisillä pyyntivälineillä oli uhrattava aikaa pyyntiin monin verroin enemmän kuin esimerkiksi 10 vuotta ennen toista maailman- sotaa. On huomattava, että soutuvenenuotan omistajillakin oli lisäksi seisomaverkkopyyn- tinsä aina uudistettuine, entistä tehokkaam- pine verkkoineen. Yksinomaan verkoilla pyy- täjään oli lakkaamatta uhrattava vähäisiä varojaan hankkiakseen entistä pitempiä ja korkeampia verkkoja.

Tällainen pyyntitapa jatkuu Inarijärvellä yhä. Koko moottoriveneelavasto, joksi sitä hyvällä syyllä voitaneen sanoa, kuuluu mel- kein yksinomaan suomalaisille. Vasta viime aikoina ovat harvat saamelaiset kyenneet hankkimaan vastaavanlaisia nuottia. Sen pa-

hemmin eivät saamelaiset ole pystyneet osal- listumaan tähän Inarijärven kalakannan tol- kuttomaan ryöstöön. Sodan aikana ilmaan- tui tiheäsilmäisiksi kudottuja kohonuottiakin, joilla syksyisin ja keväisin, kun siianpoikaset parviin kerääntyneinä uivat ulapoitten pinta- vesillä, haavittiin tätä vasta kasvuvaiheessa olevaa kalaa keinottelumarkkinoillekin ker- rassaan paheksuttavia määriä. Tätäkin pyyn- titapaa voidaan havaita Inarijärvellä yhä vieläkin. Juuri ennen viimeistä maailman- sotaa tuli Iistä ryhmä ammattikalastajia meri- pyydyksineen ja moottoriveneineen. Hei- dän siikasaaliinsa isoilla meriryksillä olivat kalakannalle tuhoisat, kuten tuloksia nähneet väittävät. Iiläisten pyynti kiellettiin, mutta heiltä opittiin eräs pyyntitapa, joka jäi pai- kallisille asukkaille sallituksi. Tämä ns. sii- kapesä — verkkojen heittäminen siten, että jonoon viritettyjen aitaverkkojen päähän tulee kiertotarha, johon kalat ohjautuvat ja josta ne on sitten helppo saalistaa — nielee kalat laajalta alalta niin tarkkaan, ettei vä- hillä verkoilla pyytäjä saa sen vaiheilta ka- laa juuri nimeksikään. Sodan jälkeen on todettu retkeilijän kalastelleen räjäyttelemäl- läkin. Eräillä erämaaajärvillä ovat paik- kakuntalaiset käydessään tavanomaisella syyskalastuksella tavanneet rannoilla kuolei- ta kaloja sekä trotylipakkausten kuoria eikä kalastus tuottanut mitään.

Edellä on käsitelty vain Inarin seudun kalastuksen häiriöitä. Utsjoen kunnan asuk- kaiden toimeentulossa on Tenojoen lohella varsin huomattava osuus. Jokivarren asuk- kaat ovat sitä pyytäneet sekä omaan ruoka- talouteensa että myytäväksi. On kuitenkin ollut huonojakin lohivuotia, ts. kaikkina ke- sinä lohi ei nouse Tenojokeen siinä määrin, että saaliit tyydyttäisivät edes välttämättö- män kalantarpeen. Sellaisina vuosina on tur- vauduttu kunnan alueella oleviin tunturi- järviin, jotka ovat olleet ikäänkuin vara-aito- toina. Utsjoelle sijoitetut entisen Petsamon alueen asukkaat kalastavat nyt eräillä näistä sinänsä pienistä ja vähälukuisista tunturi- järivistäkin. Kalastajien lisääntyminen on si- täkin valitettavampaa, kun lohi viime vuo- sina ei ole päässyt riittävän esteettömästi nousemaan Tenojokeen. Tämän valtakuntain välisenä rajana olevan joen suupuoli on ko- konaan Norjan kuningaskunnan aluetta, ja siellä toimiva lohenkalastus näyttää tehostu- neen kohtuuttomaksi. Olisi suotavaa, että

tämä seikka selvitetäisiin mahdollisimman pian asianomaisten valtakuntain kesken. Utsjoen asujamistosta se osa, mikä on ottanut toimeentulonsa kalastuksesta, on nyt joutunut entistä enemmän pyytämään tunturijärville.

Vaikka Enontekiön kalavedet ovatkin ehkä vielä rajoitetummat kuin Utsjoen, jossa sentään Teno on vaikuttanut kalastuksen tuotoisana lähteenä, niin oman kunta-alueen vesistä on saatu ainakin kotitarvekala Enontekiölläkin. Kilpisjärvi, siitä lähtevä Könkämäeno, Lätäseno ja näitten mainittujen jokien yhtymäkohdasta alkava Muonionjoki ovat antaneet mahdollisuuden kalansaantiin kunnan sille asujamistolle, joka niiden varsille tai ulottuviin on aikojen kuluessa sijoittunut. Eräät järvet ovat etäisyytensä ansiosta säilyneet siikarikkaina. Mainitut joet, varsinkin Könkämäeno, ovat matalavetisiä ja kalavesinä kapeitakin, mutta muualle ei ole tarvinnut näitten varsilta lähteä. Asutus niiden varsilla onkin ollut harvaa. Kotivesien kala on ollut laadultaan parasta mahdollista: taimenta, siikaa, harrria, jopa meriloh-takin. Pitäjän keski- ja itäosissa olevat järvet, kuten Ounas-, Pöyris- ja Pasmajärvi, sekä näitten ohella Ounasjoki latvahaaroinen ovat antaneet riittävän kotitarvekalan kunnan niitten osien asukkaille.

Enontekiöltä ei yleensä ole sanottavasti myyty kalaa muualle. Kuitenkin on Pöyris-, Ounas- ym. järvistä pyydettyä siikaa joskus viety eteläpuolella oleviin pitäjiin, jopa Ruotsiinkin. Kalastusta on siis Enontekiöllä harjoitettu pääasiallisesti vain kotitarpeiksi. Tämä selittänee sen, että kunnan vähäisissä vesistöissä on vielä säilynyt jommoinkin kalakanta.

Kun sitten tuli Muonionjoen—Könkämäenon vartta noudattava maantie saivat Enontekiönkin kalavedet ahnaat verottajansa. Tuskin on nyt ainoatakaan tunturijärveä, jota eivät muualta tulleet retkeilijät olisi käyneet kokeilemassa. Niitä on aina maan pääkaupungista asti. Ne pystyttävät telttansa ja kalastavat viikkokausiakin paikassa, mistä alkaa kalaa saada. Muonionjoki, Lätäseno ja Könkämäeno aina Kilpisjärveä myöten, lähimmät järvet rajajoen itäpuolella, nämä kaikki ovat nyt maantietä käyttävien muualta tulleitten retkeilijäin ulottuvissa. Aina Porojärvellä saakka kuljetaan jo kalas-

tamassa, jopa verkoillakin. Jos kohta retkeilijäin pyyntivälineet yleisen käsityksen mukaan ovat sallitun kohtuulliset, ovat niilläkin saadut saaliit sikäli houkuttelevia, että pyyntiretkeläisiä tulee lisää kesä kesältä yhä lukuisemmin. Nyt jo he ovat haittana paikkakuntalaisten pyyntipaikoilla, vaikka näitä esimerkiksi Könkämäenon varrella on verraten harvassa. Ammattimaisesti eli myyntiä varten kalastavia on jo Enontekiöllekin asettunut ainakin kaksi. Toistaiseksi heidän merkityksensä kuitenkin on mitätön siihen nähden mitä kymmenet tai, kun otetaan mukaan lyhyen aikaa viipyvätkin, sadat retkeilijät epäilemättä tulevat aiheuttamaan Enontekiön suppeitten vesistöjen kalakannassa ellei estettä aseteta.

Yhteenvetona koko Takalapin vesistöissä nykyään tapahtuvasta kalastuksesta voidaan sanoa, että se on luonnonlähteitten liikanaista verottamista. Ilmiö on tuomittava ei vain saamelaisten tulevaisuutta ajatellen vaan yleisemmässäkin mielessä. Jos nykyiset pyyntitavat esimerkiksi Inarijärvellä saavat jatkaa, niin tämä suuri, ennen kalaisa järvi varsin pian tulee olemaan sekä saamelaisille että muille kalastuksen kannalta hyödytön laaja aapa. Juuri urheilukalastuksen merkeissä tapahtuvaan pyyntiin on ensin kiinnitettävä huomiota. Esimerkiksi pitkäsiimaa kuviteltaneen yleensä kohtuulliseksi pyyntivälineeksi. Mutta sellaisestakin järvestä kuin juuri Inarijärvi on taimenkanta hävitetty pitkäsiimavillityksellä, mikä siellä pääsi alkuun juuri ennen viime sotaa. Tämän pyyntitavar alkuvaiheissa voitiin saada sata koukkua käsittävästä pitkästäsiimasta yhdellä ainoalla kokeamalla usein 25 taimenta ja rautua, toista Inarin kuin myöskin muitten Takalapin vesien arvokkainta kalalajia, yksilöiden ollessa painoltaan 1—6 kg. Nykyään Inarilla muutamankin taimenen saalis pitkästäsiimasta on niin harvinaista, että tällaista pyyntiä harjoittavat vain harrastelijat. Inarin vanhat pyyntimiehet kertovat taimenen niin raivoisesti käyvän syöttikoukkuun, että pitkästäsiimasta saadulla taimenella ja raudullakin saattoi olla leuoissaan kaksikin muuta samasta pitkästäsiimasta juuri vastikään irti repimäänsä koukkua. Kun pitkäsiimoja alkoi olla taimenpaikoilla jatkuvasti ja niissä lopulta viisikinsataa koukkua, loppuivat taimenet ja saman tien raudutkin muutamassa vuodessa hyvin vähiin.

Inarin Juutuanjokeen valtion varoilla parhailaan rakenteilla oleva kalanviljelylaitos tulee valmistuttuaan jonkin verran vahvistamaan ympäristön vesistöjen kalakantaa, mutta tämä toimenpide ei yksin riitä. Nykyinen vesistöjen ryöstöksi kehittynyt pyyntitapa on karsittava pois, jotta hankkeessa oleva, tyydytyksellä tervehdittävä laitos voisi täyttää tarkoituksensa.

4. Epäkohtia metsästyksen alalla.

Paitsi ammattimaista poronhoitoa saamelaiset ovat harjoittaneet myyntiriistan pyyntiä monet jopa siinä määrinkin, että ovat saaneet siitä pääasiallisimman toimeentulonsa. Paitsi turkisriistasta, etupäässä oravista ja ketuista, harvemmin susista, ahmoista ja karhuista, on saatu huomattavaa tuloa metsälinnuista havumetsäalueella, metsoista ja teeristä, mutta erittäinkin riekkoista sekä metsäalueella että tunturiseutujen matalakasvuisen koivun vyöhykkeellä. Takalapin kaikissa kunnissa on harjoitettu riekonpyyntiä ammattimaisesti jo noin 60 vuotta. Riekonpyyntiä harjoitetaan ansoilla, mikä tapa on julistettu luvalliseksi entisen Lapin kihlakunnan alueella, ja sitä saadaan siis käyttää Takalapin eteläpuolellakin. Se on kuitenkin siellä menettänyt merkityksensä riekkokannan ehtyessä liika-pyyntäjien takia melkein olemattomaksi.

Varsinkin Norjaan myyden saatiin riekkoista hyvä pyyntiä vastaava hinta, ennen edellistä maailmansotaa 50—70 äyriä riekosta (70—100 penniä) ja 1920-luvulla ja sen jälkeen toiseen maailmansotaan asti Suomen rahassa laskien 5—7 markkaa. Viisi tai kuusi ahkiollista riekkoja Norjaan on tavallisesti vastannut 5- tai 6-henkisen perheen toimeentuloa kaikkina aikoina siitä saakka, kun riekkoja on Norjaan viety ja elintarvikkeet ostettu sieltä. Ahkioon eli yhteen porokuormalliseen sisältyi noin 200 lintua. Kuusi ahkiollista saattoi yksi ammattipyyttäjä hyvänä riekkotalvena saada vielä 1920-luvulla Inarin ja Enontekiön kuntien pohjoisosissa ja Utsjoella. Enontekiön ja Inarin kuntien eteläosassa on saalis ollut vähäisempää, mutta pyynti on ollut kannattavaa sielläkin aina viime sotiin asti. Kannattavuuden edellytyksenä on kuitenkin ollut Suomen ja Norjan välillä vallinnut vapaa rajakauppa. Norjaan viedyistä tai sieltä tuoduista elintarvikkeisiin kuuluvista tavaroista ei nimittäin ole

kannettu tullia kummassakaan valtakunnassa. Esimerkiksi kun v. 1938 muualla Suomessa sokeri maksoi 9 mk kg, se maksoi Enontekiöllä, Inarissa ja Utsjoella vain 4 mk, parhaimman raakakahvin kg-hinta muualla Suomessa oli 28 mk, täällä 18 mk, ruisjauhon kg-hinta muualla Suomessa 2.8 mk, täällä 1.8 mk jne. Niinpä riekonpyynti olikin yksi parhaimpia tulolähteitä Enontekiön ja Inarin kuntien eteläisimmissäkin osissa, joissa sitä harjoittivat etupäässä suomalaiset. Kun riekkokanta 1920-luvulla täälläkin vielä oli kohtalaisen runsas, voitiin pyyntiä harjoittaa muun työn ohessa kotoa päin. Pyyntäjien sitemmin lisääntyessä saaliit alkoivat kuitenkin vähentyä siinä määrin, että pyynti oli ulotettava etäisemmille pyyntimaille. Lopulta kehittyi tännekin, 1920- ja 1930-luvulla, riekonpyynnin ammattiharjoittajia, jotka ulottivat pyyntinsä saamelaisten pyyntipaikoille saakka. Seurauksena oli, että ennen viime sotaa jo koko Takalapin riekkokanta niin ehtynyt, ettei ammattipyyttäjäkään siitä enää saanut kuin osan toimeentulostaan. Jos käytetään kuormaporon ahkiollista mittayksikkönä, niin ammattipyyttäjäkin saaliit talven pitkään vuosina juuri ennen viime sotaa olivat parhaimmissa tapauksissa 2—3 ahkiollista. Yhteistulo riekkoista ehkä oli yhtä suuri kuin ennenkin, mutta riekkokannan kustannuksella. Pyyttäjiä oli nyt enemmän. Numeroita määrien vertaamiseksi ei ole, vaan kuten kalastuksessa niin tässäkin on vain tyydyttävä toteamaan, että pyyntäjien saaliit ovat peloittavasti pienentyneet. Välillä lisääntynyt kettukanta on myös vaikuttanut riekkojen vähentymiseen.

5. Epäkohta maatalouden alalla.

Poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen alalla on suomalaisten saamelaiselle elinkeinolämälle tuottama häiriö johtunut suomalaisten tunkeutumisesta aikaisemmin saamelaisten käytössä oleville luonnonlähteille hankkimaan toimeentulonsa suurin piirtein samankaltaisesti kuin saamelaiset. Maatalouden alalla on tilanne päinvastainen sikäli, että saamelaiset siinä ovat omaksuneet heille aikaisemmin vieraan, mutta suomalaisille perinteellisen, saamelaisten asuma-alueelle ulotetun toimeentulokeinon.

Tuskin montakaan saamelaistaloa on perustettu siinä mielessä, että niissä alettaisiin

harjoittaa yksinomaan karjanhoitoa tai maanviljelystä. Tilojen hallinnollisessa järjestyksessä saamelaiset luonnollisesti saivat samat oikeudet ja velvollisuudet kuin suomalaisetkin. Saamelaistalot ovat useimmiten paikoissa, jotka alkuaan on valittu joko kalastuksellisten tai poronhoidollisten edellytysten vuoksi. Siinä tapauksessa, että sattui ulottuville heinämaitaikin, on asuinkenttään rakennettu myös navetta yhtä tai useampaa lehmää varten. Kun heinämaat poikkeuksetta ovat luonnontilassa olevia heikosti tuottavia soita tai vesistöjen rantoja ja nekin monesti kaukana asuinpaikasta, ei kotieläinten määrä voi olla lukuisa, useimmiten vain kaksi lehmää, harvoin kolme. Lehmien lisäksi pidetään muutamia lampaita, koska villan tarve on yhtä välttämätön kuin maidon. Melkein jokaisessa saamelaistalossa, monesti sellaisessakin, jossa ei ole ainoatakaan lehmää, on vähintään kaksi tai kolme lammasta. Hevosia ei saamelaistaloissa juuri ole muualla kuin Utsjoella. Rehut ja lämmityspuut ajetaan kotiin vetopörrällä, joskus sonnillakin. Paikassa, mikä ei ole hallanarka, kuten esimerkiksi eräin paikoin Tenojoen ja Inarijärven rannoilla, voidaan viljellä perunaa ja naurista. Viljan viljeleminen ei tule kysymykseen. Luonnonniityt, joista rehu hankitaan, saattavat olla niin heikkotuottoisia, että niistä suotuisinakin vuosina voidaan niittää heinää vain joka toinen kesä, huonoina vain joka kolmas kesä tai ei useaan vuoteen ollenkaan. Ajan oloon toiset niityt pehentyvät niinkin pahasti, etteivät kasva heinää enää milloinkaan.

Saamelaisten väistymistä ja lukumääräistä vähentymistä lienee pidetty niin itsestään selvänä ilmiönä, ettei heidän kasvaviin tarpeisiinsa myös maatilatalouden alalla ole valtion taholta kiinnitetty huomiota. Kun saamelaisen lukumäärä selvästi kasvaa ja heidän jatkuvasta väistymisestä enää voi olla puhuttakaan, he entistä enemmän joutuvat harjoittamaan myös maatilataloutta. Se, että suomalaiset jo ovat vallanneet maatilataloutteen soveltuvimmat paikat saamelaisalueella, ilmenee nyt suomalaisten tuottamana häiriönä saamelaisten elinkeinoelämän kehitykselle.

D. Suomalaisväestö epäsuhteessa tulo- lähteisiin.

Kun edellä esitettyjä elinmahdollisuuksia ryhdytään vertaamaan Takalapin nykyisen

suomalaisväestön lukumäärään, joka v. 1948 oli 4,932, niin osoittautuu, että hämmästyttävän suppea osa tästä väestöstä voi saada toimeentulonsa niistä elinkeinoista, jotka voidaan katsoa pysyviksi ja sellaisina edelleen laajennettaviksi ja tuotannollisesti kehitettäviksi. Niitähän olisivat, kun teollisuutta Takalapissa ei ole, vain maatilatalous ja poronhoito.

Jonkinlainen yleiskuva Takalapin saamelaisen ja suomalaisen väestön toimeentulosuhteista voidaan saada komitean keräämästä tilastosta niistä tuloista, joista kunnat ovat asukkaitaan verottaneet v. 1948. Poronhoidon ja ansiotyötulojen suhteen ei v:ta 1948 tosin voida pitää normaalina, koska sota-aikana tapahtunut porokannan pienentyminen vielä tuntui ja toisaalta ansiotyötulot jälleenrakennustoiminnan johdosta yhä olivat poikkeuksellisen suuret. Seuraavassa ilmoitetaan taksoituslautakuntien bruttotuloiksi hyväksymät summat ryhmitettyinä elinkeinon mukaan ja 0.01 miljooniin markkoihin pyöristettyinä. Samalla ilmoitetaan veroilmoitusten mukaan verotettujen henkilöiden perheenjäsenten luvut, jolloin, kun perhe on saanut toimeentulonsa useista eri elinkeinoista, samat henkilöt tulevat luetuiksi moneen kertaan. Täten henkilösarakkeen summaluvut yleensä nousevat suuremmiksi kuin todellinen asukasmäärä.

Tilastossa kiintyy huomio siihen seikkaan, että saamelaiset ovat tarkemmin verotettuja kunnissa kuin suomalaiset. Tämä näkyy siitä, että veroilmoituksista otettujen henkilöiden summa, joka tilaston tekotavan vuoksi on edellytettävä asukaslukua suuremmaksi, suomalaisten kohdalla Enontekiöllä ja Utsjoella on huomattavasti asukaslukua pienempi. Tämä tukee aikaisemmin ilmaistua käsitystä, että alueella harjoitetaan luvatonta, verotuksessa ilmenemätöntä elinkeinotoimintaa.

Tilastosta ilmenee saamelaisten yhteiskunnallinen takapajuisuus sikäli, ettei heitä ole valtion ja kunnan toimissa suuremmissä määrin ja että liiketoiminta on yksipuolisesti suomalaisissa käsissä.

Ansiotyötuloihin sisältyvät myös poronhoidon kaikki palkkatulot. Tästä selittyy ansiotyötulojen suhteellinen enemmisyys poronhoitotuloihin verrattuina Inarin ja Utsjoen kunnissa.

Jos Enontekiöllä jätetään pois valtion ja kunnan toimista sekä ansiotöistä saadut tulot

Taulukko XI. Kunnallistaksoituksessa hyväksytyt bruttotulot v. 1948.

	Saamelaiset		Suomalaiset		Yhteensä	
	milj. mk	henki- löitä	milj. mk	henki- löitä	milj. mk	henki- löitä
<i>Enontekiö</i>						
maatalous	1.86	137	5.72	522	7.58	659
poronhoito	3.63	147	0.57	111	4.20	258
kalastus	0.09	25	0.26	62	0.36	87
metsästys	0.01	10	0.41	69	0.42	79
liiketoiminta	0.03	11	3.60	65	3.63	76
käsiteollisuus	—	—	0.31	6	0.31	6
valtion ja kunnan toimet	0.00	1	7.14	77	7.14	78
ansiotyöt	1.18	83	21.53	642	22.71	725
yhteensä	6.8	414	39.5	1 554	46.4	1 968
todellinen asukasluku		249		1 880		2 129
<i>Inari</i>						
maatalous	2.68	415	18.31	852	20.98	1 267
poronhoito	3.47	540	0.98	272	4.45	812
kalastus	2.30	408	2.06	322	4.36	730
metsästys	0.34	83	0.28	55	0.62	138
liiketoiminta	0.73	41	12.33	91	13.06	132
käsiteollisuus	0.11	10	0.16	10	0.26	20
valtion ja kunnan toimet	0.80	6	19.75	190	20.55	196
ansiotyöt	26.62	734	126.93	2 152	153.55	2 886
yhteensä	37.0	2 237	180.8	3 944	217.8	6 181
todellinen asukasluku		1 261		2 778		4 039
<i>Utsjoki</i>						
maatalous	3.27	468	0.05	15	3.32	483
poronhoito	1.72	326	0.00	1	1.72	327
kalastus	1.15	381	0.04	13	1.19	394
metsästys	0.27	109	0.02	5	0.28	114
liiketoiminta	0.55	6	0.25	4	0.80	10
käsiteollisuus	0.37	83	0.07	1	0.44	84
valtion ja kunnan toimet	1.71	29	2.54	20	4.25	49
ansiotyöt	7.82	470	6.39	93	14.21	563
yhteensä	16.9	1 872	9.4	152	26.2	2 024
todellinen asukasluku		750		274		1 024

ja oletetaan näistä pääasiallisen toimeentulonsa saavia saamelaisia olevan 49 ja suomalaisia 680, niin jällelle jää 200 saamelaista 5.6 milj. mk:n tuloineen ja 1,200 suomalaista 10.9 milj. mk:n tuloineen. Saamelaiset ovat siis kunnan vaurainta väkeä, mikä myös ilmenee huoltomenoista. V. 1948 on kunta nimittäin antanut avustuksia suomalaisille 975,345: 75, saamelaisista vain yhdelle 9,402: —. V:ina 1946—1948 on kunta avustuksina suorittanut yhteensä suomalaisille 1,644,479: 55, saamelaisille (yhdelle henkilölle) 35,993: 10.

Jos Inarissa jätetään pois valtion ja kunnan toimista sekä ansiotyöstä saadut tulot ja oletetaan näistä pääasiallisen toimeentulonsa saavia saamelaisia olevan 461 ja suomalaisia 1,478, niin jällelle jää 800 saamelaista 9.6

milj. mk:n tuloineen ja 1,300 suomalaista 34.1 milj. mk:n tuloineen. Jos vielä liiketöiminnan tulot ja henkilöt otetaan pois, jää noin 760 saamelaista 8.9 milj. mk:n tuloineen ja 1,210 suomalaista 21.8 milj. mk:n tuloineen. Inarin saamelaiset näyttävät siis keskimäärin olevan kunnan suomalaisia köyhempiä. Tällöin on huomattava, että heidän joukossaan on sodan köyhdyttämä koltтарыhmä. Kunnan antamat huoltoavustukset v. 1948 olivat saamelaisille 1.6 milj., suomalaisille 2.7 milj. mk.

Jos Utsjoella jätetään pois valtion ja kunnan toimista sekä ansiotyöstä saadut tulot ja oletetaan näistä pääasiallisen toimeentulonsa saavia saamelaisia olevan 100 ja suomalaisia 100, niin jällelle jää 650 saamelaista 7.3 milj. mk:n tuloineen ja 174 suomalaista

0.4 milj. mk:n tuloineen. Huoltoavustuksia on kunta antanut vain saamelaisille.

Edellä olevasta voidaan päätellä, että paimentolaisittain elävät saamelaiset ovat Takalapin taloudellisesti vahvimmassa asemassa olevat asukkaat.

Verrattaessa eri tulolähteitä keskenään ilmenee, jos ansiotyötulot, jotka v. 1948 jälleerakennuksen johdosta olivat satunnaisesti suuria, jätetään huomiotta, että valtion ja kunnan palveluksessa olevien tulot ovat suurimmat. Vain Inarissa maataloustulot nousevat samalle tasolle, mutta jakautuvat kuten muissakin kunnissa huomattavasti suuremman henkilömäärän kesken. Valtion ja kunnan toimien haltijat ovat ylivoimaisesti suomalaisia, vain Utsjoella on näissäkin toimissa saamelaisilla merkittävä osuus. Toisella sijalla ovat maatalouden tulot. Siinäkin suomalaiset ovat huomattavasti etualalla Inarissa. Enontekiöllä saamelaisten maatalous tuottaa asukasmäärään nähden paremmin kuin suomalaisten ja Utsjoella tilanne on samoin. Poronhoito on kolmannella sijalla Enontekiöllä ja Utsjoella, mutta Inarissa se jää neljännelle sijalle ja vain kolmanneksiksi miltei täysin suomalaisissa käsissä olevasta liike-toiminnasta. Kuten jo mainittiin on poronhoidon palkkatulot tilastossa merkitty ansiotyötuloiksi. Poronhoidosta, joka v. 1948 vielä kärsi sodan aiheuttamasta suoneniskusta, saamelaisten tulot huomattavasti ylittävät suomalaisten.

Ansiotyötuloista voitaneen sanoa, että niitä saaneet saamelaiset (heidän perheittensä henkilöluku on tilaston mukaan 1,287) normaalioloissa käytännöllisesti katsoen kaikki elävät

muilta aloilta saaduista tuloista. Vastaavallaista yleistystä ei voida tehdä suomalaisten kohdalla, sillä heidän joukossaan on paljon sellaisia, joille ansiotyöt ovat pääasiallisena toimeentulona. Voitaneen olettaa puolet suomalaisista sellaisiksi. Jos tämä määrä vähennetään veroilmoitusten henkilöluvusta, niin luku ei voi tulla liian pieneksi, sillä muissakin tuloryhmissä on runsaasti laskettu samoja henkilöitä kahdesti. Siten saadaan verotettujen suomalaisperheiden jäsenluvuksi Enontekiöllä 1,233, Inarissa 2,868 ja Utsjoella 106, yhteensä 4,207, jota täytynee pitää yliarvona. Kun suomalaisväestön kokonaismäärä on 4,932, niin herää kysymys: mistä jälle jäävät 725 henkilöä saavat toimeentulonsa? Esimerkiksi Enontekiöllä tiedetään julkisena salaisuutena salakaupan olevan useilla pääelinkeinona. Onhan valtakunnan rajaa noudattavan maantien varteen sijoittunut asukkaita paikoille, missä ilmeisesti ei ole rehellisen toimeentulon mahdollisuuksia.

Edellä on taloudellisia ja asutusoloja käsiteltäessä yleensä rajoituttu Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntiin. Näissäkin kunnissa on olosuhteita luonnehtivat tiedot tilastojen vaillinaisuuden vuoksi vaikea ryhmitellä saamelaisia ja kuntain muuta väestöä koskeviin, mutta vielä vaikeammaksi se käy Sodankylässä, missä saamelaiset nykyisin ovat pienenä vähemmistönä, joskin he kunnan pohjoisosassa muodostavat olennaisen osan väestöstä. Suurin piirtein Takalappia koskeva kuvaus kuitenkin pitää paikkansa myös Sodankylän pohjoisosaan nähden ja siis koko saamelaisen asutuksen alueeseen nähden.

V. Komitean periaatteellinen kanta

Ryhtyessään tehtävänsä mukaisesti suunnittelemaan valtion toimenpiteitä maamme saamelaisten tulevaisuuden turvaamiseksi taloudellisella ja sivistyksellisellä alalla komitea toteaa, että saamelaisten oikeutettujen ehtojen vaarinoitto tähän saakka yleensä on pahasti laiminlyöty. Näyttää pidetyn riittävänä, että saamelaiset lain edessä ovat pääväestön kanssa tasa-arvoisia kansalaisia: onhan laki suonut saamelaisille samat mahdollisuudet kuin muille valvoa etujaan yhteiskunnassa. Tältä kannalta saamelaisten jääminen alakynteeseen voisi näyttää johtuneen jonkinlaisesta rodullisesta heikkomuudesta. Tosiseikat eivät kuitenkaan viittaa siihen, että saamelaiset olisivat henkisesti tai ruumiillisesti pääväestöä heikompia. Se, että he kilpailussa ovat jääneet jälkeen, johtuu komitean mielestä siitä, että valtio suhtautumisessaan heihin ei ole oivaltanut saamelaisen kulttuurin pääväestön kulttuurista eroavaa luonnetta, sen erilaista historiallista taustaa. Saamelaiset eivät ole olleet samalla tavalla valmennettuja kilpailuun kuin suomalaiset.

On hyvin epä tietoista, onko saamelaisten osaksi kautta aikojen tullut mukautuminen ollut kokonaisuuden kannalta edullista. Saamelaisten kohdalla on toistunut sama ilmiö kuin muuallakin: se ryhmä, jonka mukana sivilisaatio on tullut, on pyrkinyt painamaan oman leimansa sille ryhmälle, jolle se on sivilisaation tuonut, niin että tämä ryhmä ei ole vapaasti omien tarpeittensa mukaan, omaksi edistymisekseen, kyennyt käyttämään hyväkseen sivilisaation luomia uusia mahdollisuuksia, kunnes lopulta sen valveutuneet yksilöt ovat tulleet tietoisiksi kansallisesta kulttuuristaan ja omien edellytystensä puitteissa ryhtyneet toimimaan sen hyväksi. Valtion toimenpiteiden on komitean mielestä

tuettava saamelaisten kansallistuntoa sikäli kuin se edistää heidän yleistä yhteiskunnallista pätevyyttään, mutta nämä toimenpiteet on tietenkin harkittava niin, etteivät ne houkuttele kansalliseen yltiöpäisyyteen.

Aivan virheellisesti kuvitellaan usein tämän päivän saamelaisia kuolemaan tuomitun heimon häviäväksi sirpaleeksi, jonka säilymiseksi voidaan toimia korkeintaan säälistä. Todellinen tilanne on päinvastainen: eivät saamelaiset meillä eivätkä naapurimaissamme ole mikään jäännös aikaisemmin lukumääräisesti suuresta kansasta, vaan heimo on nyt suurempi kuin koskaan ennen ja kaiken todennäköisyyden mukaan on edelleen kasvava. Kaikkiällä saamelaiset hitaasti mutta sitkeästi ovat lukumäärältään kasvaneet ja lisääntyminen näyttää viime aikoina nopeasti voimistuneen, mikä johtunee terveydenhoidollisten ja taloudellisten olojen yleisestä kehityksestä.

Samanaikaisesti kun saamelaisten lukumäärä on lisääntynyt, heidän asuma-alansa kuitenkin on pienentymistään pienentynyt. Sen parhaat osat ovat joutuneet muualta tulleen asutuksen haltuun. Saamelaisten perinteellinen nautinta alueeseensa on ollut ilman tehokasta lain suojaa. Syventyessään tehtävänsä komitean on täytynyt verraten seikkaperäisesti perehtyä myös Takalapin suomalaisen väestön oloihin, ja se on tällöin tullut siihen käsitykseen, että tämän väestön tilanne on luonnoton. Samoin kuin saamelaisten kohtalot ovat jokseenkin umpimähkäisen kehityksen tulos, niin ovat myös suomalaisten. Jälkimmäisten olojen järkipäisyydestä koituisi etua saamelaisillekin.

Saamelaisen asutuksen alueellisen hajanaisuuden ja keskinäisen järjestymättömyyden vuoksi sen edut yleensä ovat jääneet valvo-

matta. Tähän historiallisesti ymmärrettävään asiain tilaan ei maamme itsenäisyydenkään aikana ole kiinnitetty riittävää huomiota, vaan on annettu kehityksen jatkua ikäänkuin saamelaiset voisivat edelleen väistyä toisten tieltä. Komitean ehdotukset merkitsivät toteutettuina käännettä tässä suhteessa. Niiden tarkoituksena on edistää saamelaisten yhteiskunnallista omatoimisuutta niin, etteivät heidän olonsa muodostuisi sattumanvaraisesti ulkopuolisen paineen alaisina, vaan että he itse voisivat ohjata kotiseutunsa kehitystä sillä oikeudella, mikä heille alueen alkuasutuksena kuuluu. Komitea ehdottaa, että saamelaisten edut määrättyllä alueella erityisesti otetaan huomioon niin, että kasvavan saamelaisväestön tulevaisuus tulee turvatuksi.

Valtion saamelaispolitiikan tähänastiseen puutteellisuuteen on vaikuttanut mm. se, ettei saamelaisten etujen valvominen valtiossa ole ollut kenenkään nimenomaisena, vastuullisena tehtävänä. Komitea pitää sen vuoksi välttämättömänä, että valtioneuvoston asetetaan erityinen elin saamelaisasioiden käsittelyä varten. Komitea pitää tätä toimenpidettä kiireellisenä ja sen on täytynt jättää suuri osa suunnitelmistaan ehdotetun elimen edelleen kehitettäväksi, koska komitea ei ole tahtonut pitkittää työtään laatimalla yksityiskohtaisia ehdotuksia aloilta,

jotka vaativat joko laajempia tutkimuksia tai käytännössä saatavaa kokemusta.

Komitea käsittää saamelaisten tulevaisuuden turvaamisen saamelaisten ja valtion yhteiseksi intressiksi. Siihen ei saisi sisältyä pyrkimystä väkisin säilyttää menneisiin aikoihin kuuluneita, nykyaikaan soveltumattomia piirteitä. On muistettava, että poronhoito ja saamelaisten muut elinkeinot eivät ole mitään kummallisia merkellisyyksiä, vaan riippuvat kokonaan olosuhteista ja taloudellisista laeista. Alkukantaisuus kuuluu olennaisena piirteenä yhtä vähän saamelaisuuteen kuin suomalaisuuteenkaan. Saamelaiset perinteet on tunnustettava edelleen kehityksen kestäväksi pohjaksi, niin ettei edistyvä saamelainen joudu kieltämään heimonsa menneisyyttä.

Aktiivisen saamelaispolitiikan on kiinnitettävä erityistä huomiota nousevaan polveen, lähinnä opetuslojen järjestämisen yhteydessä. Opetuksen päämääränä tulee olla saamelaisten kasvattaminen kansalaisiksi, jotka täysin kykenevät kilpailemaan suomalaisten kanssa ja oppivelvollisuuden suorittuaan voivat menestyksellisesti jatkaa suomalaisissa oppilaitoksissa valmentumistaan erilaisille yhteiskunnallisille ja taloudellisille aloille, jotta he nykyistä ratkaisevammin voisivat osallistua oman ryhmänsä ja asuma-alueensa asioiden hoitamiseen.

VI. Saamelaisasiain hoito

A. Saamelaisalue.

Saamelaisasian hoidon kannalta komitea katsoo välttämättömäksi, että saamelaisten nykyinen asuma-alue — Enontekiö, Inari, Utsjoki ja Sodankylän pohjoisosa — käsitellään erityisenä saamelaisalueena, jonka olojen järjestelyssä saamelaisten tulevaisuuden turvaaminen erityisesti otetaan huomioon. Saamelaisaluetta ei olisi ahtaasti rajoitettava saamelaisten nykyisiä asuinsijoja käsittäväksi, vaan sen pitäisi olla niin laaja, että kasvavalla väestöllä on riittävästi levittäytymisalaa ja että sillä on mahdollisuuksia entistä enemmän turvautua karjanhoitoonkin. Komitea ei kuitenkaan tahdo esittää niin laajaa aluetta kuin vanhan lapinrajan (ks. siv. 13) pohjoispuoli on. Vaikka silloinen raja nimenomaan tarkoitti erottaa saamelaisten nautinta-alueen muusta valtakunnasta, ei sitä liene maastossa käyty eikä sitä ole käytännössä noudatettu. Sopusoinnussa nykyään yleisesti hyväksytyyn periaatteen kanssa, että alkuasukkujen edut sen asuma-alueella on asetettava ensi sijalle, olisi saamelaisille laissa taattava nautintaoikeus saamelaisalueen luonnonantimiin.

Komitea ehdottaa saamelaisalueen etelärajaksi sen viivan, mikä on punaisella merkitty, tosin hieman epätarkasti, tähän mietintöön liittyvään saamelaisväestön levinneisyyttä esittävään karttaan 1:1,000,000 sekä täsmällisesti mietinnön alkuperäisiin kappaleisiin liittyviin Suomen taloudellisen kartan lehtiin 1:100,000. Raja ehdotetaan kulkemaan Ruotsin rajalta Enontekiön—Muonion rajaa pitkin (vrt. Juhana III:n määräämää rajaa, siv. 11), edelleen Enontekiön—Kittilän rajaa pitkin Ounasjoen itärantaan, siitä Sietteläjoen ja Kuivasteppojoen yhtymäkohtaan, siitä Salanki-

järven luusuaan, edelleen Sammalojan ja Kapsajoen yhtymäkohtaan, siitä Kittilän—Sodankylän rajaan Rajalompolon pohjoisrannassa, siitä Kitisessä Kōnkään talon yläpuolella olevaan Kōngäs-nimiseen koskeen, edelleen Kivihaaran latvalla olevan Petäjälän koillisnokkaan, siitä Viuvalolammesta lähtevän puron ja Viuvalojoen yhtymäkohtaan, siitä Sodankylän—Savukosken rajaan Pihtijoen etelärannassa sekä siitä edelleen mainittua kunnanrajaa pitkin Talkkunapäähän valtakunnan rajalla.

Näin syntyvällä saamelaisalueella on huomattava suomalainen enemmistö, mikä asia-tila, kuten mietinnön IV luvussa on esitetty, muodostaa vakavan asutuspoliittisen probleeman. Tämä väestö on alkuasukkujen kohtuullisia oikeuksia kaventaen saanut kehittyä suuremmaksi, kuin mitä alueen nykyiset toimeentulomahdollisuudet sallivat. Antaessaan maatalousministeriölle 20. 7. 1949 lausuntonsa maankäyttölainsäädäntökomitean mietinnöstä siltä osalta, kuin sen voitiin katsoa koskevan saamelaisaluetta, komitea on esittänyt käsityksensä edellä mainitusta problemasta seuraavasti:

„Maan käyttöä asuttamistarkoitukseen suunniteltaessa on nimenomaan Lapin kohdalla otettava riittävästi huomioon sikäläisen maaperän viljelykseen soveltuvuus sekä ilmastolliset seikat ja sitten harkittava, missä määrin vielä luonnontilassa olevaa maata ehkä voitaisiin käyttää maatilataloudelliseen asuttamiseen muita tuottoisia, ehkä tuottavampiakin elinkeinoja vaarantamatta. Tällöin joudutaan siihen, että se Takalapin alue, joka käsittää Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueet sekä Kittilän ja Sodankylän pohjoisimmat osat ja joka on katsottava tehokkaaseen maanviljelykseen yleensä soveltumattomaksi, olisi pidettävä omana erillisenä

vyöhykkeenään. Luonnollisesti olisi maata tälläkin vyöhykkeellä voitava käyttää myös viljelystarkoitukseen, mutta tälle käytölle olisi säädettävä erikoisehdot. Tämän vyöhykkeen muista elinkeinoista on poronhoidolla niin määräävä asema, että tarkoituksenmukaisin maankäyttötapa siellä yleensä onkin vyöhykkeen maa-alueen varaaminen pääasiassa porolaitumeksi. Mainittakoon että voimassa oleva lakikin, nimittäin poronhoitolain (444/48) 2 §, sallii yhtäjaksoisten alueiden toistaiseksi varaamisen maan pohjoisosassa olevista valtion maista poronhoitoa varten maan luovuttamista tai vuokraamista rajoittavin ehdoin. Erityisesti saamelaisille on perinteellinen poronhoito niin välttämätön ja heidän oloihinsa niin luontuva elinkeino, että he ilman sitä eivät voi likipitäänkään omavaraisesti tulla toimeen.

Komiteamme katsoo, että valtion vihdoin on ryhdyttävä toimenpiteisiin saamelaisten vuosisatoja jatkuneen väistymisen pysäyttämiseksi ja siinä tarkoituksessa rajoitettava asuttamistoiminta mainitulla vyöhykkeellä etupäässä sen alkuasukkaisiin, saamelaisiin, ja tällöinkin on koetettava huolellisesti välttää porolaidunten pirstoamista uudella asutuksella. Samalla on kuitenkin turvauttava sinne asettuneen muun väestön oikeudet edut. Sanotulla vyöhykkeellä, „saamelaisalueella”, on nimittäin huomattava suomalaisasutus, joka saamelaisiin verrattuna on esimerkiksi Enontekiöllä suurena ja Inarissa melkoisena enemmistönä, mutta Utsjoella pienenä vähemmistönä. Tämä suomalaisasutus on aikojen kuluessa vallannut vyöhykkeen kaikki viljavimmiksi havaitsemansa maat, mutta kun se valtaosaltaan on paikoin tiheääkin ryhmäasutusta („kyliä”), sen omistamat tai hallitsemat maat kuitenkin käsittävät vain pienen osan kyseessä olevan vyöhykkeen pinta-alasta. Saamelaisasutus sitä vastoin on elinehtojensa mukaisesti pääosaltaan hyvinkin harvaa haja-asutusta. Siitä huolimatta, että puheena olevilla suomalaisilla on, kuten sanottu, hallussaan vyöhykkeen parhaat maatalousmaat, heistä kuitenkin vain aniharvat, jos nekkään, pystyvät elämään maataloutensa tuotolla, vaan heidän on täytynyt yhä suuremmassa määrin turvautua sen lisäksi tai pääasiassa muihin elinkeinoihin taikka tilapäisiin ansiotöihin. Mainituista muista elinkeinoista puheen ollen on merkittävä, että osa suomalaisista vanhas-

taan on harjoittanut myös poronhoitoa. Kun suomalaisten tiloilla, väestön luonnollisen liisääntymisen ollessa voimakasta, yleensä on niin monta osakasta, että näiden toimeentulo ajan mukana alati pienenevillä tilaasuksillaan on käynyt selvästi yhä kannattamattommaksi, on tästäkin syystä muodostunut eräänlaista liikaväestöä, — — —

Koska pulmallinen kysymys tämän „liikaväestön” yhteiskunnallisesti ja kansantaloudellisesti edullisesta sijoittumisesta läheisesti liittyä edellä hahmoitellun saamelaisalueen varaamiseen pääasiassa vain saamelaisille ja poronhoidolle, komiteamme mielestä kuuluisi asutuspolitiikalle muutamana tärkeänä tehtävänä selvittää mainitulle karuun synnyinseutuunsa kiintyneelle ja piintyneelle väestön osalle mahdollisuus ja aineellisesti valmistaa sille tilaisuus vapaaehtoisesti asettua tottumustensa mukaisiin, mutta etujensa ja viihtyisyytensä puolesta nykyaikaisia vaatimuksia vastaaviin ryhmäasutuksiin Takalapin eteläpuolelle Lapin keski- ja eteläosiin, jossa sekä uudella maatilataloudellisella asuttamisella että varsinaisen maatalouden ohella apuelinkeinona harjoitettavalla poronhoidolla on edellisellä mainiot ja jälkimmäiselläkin hyvät menestymisen edellytykset.”

Lapin lääninhallituksen tekemästä aloitteesta on valtioneuvosto 11. 5. 1950 määrännyt yhtäjaksoiseksi poronhoitoalueeksi enimmänsä osan saamelaisaluetta. Täten on tahdottu turvata elintilaa poronhoidolle ja estää viljelysasutuksen leviämistä seuduille, joilla siihen ei ole luontoisia edellytyksiä. Yhtenäisillä poronhoitoalueilla maan luovuttaminen tai vuokraaminen saa tapahtua vain sillä ehdolla, että maanomistajalla tai vuokramiehellä ei ole oikeutta saada korvausta porojen tekemistä vahingoista. Lausunnonsaan maatalousministeriölle 13. 3. 1950 lääninhallitus huomauttaa, että yhtäjaksoisilla poronhoitoalueilla saattaa olla merkitystä myös saamelaisten kansallisten etujen suojana ja katsoo, että mainittujen alueiden varaaminen on „ensimmäinen, joskin myöhästynyt, väärille toimeentulon edellytyksille perustuvan asutuksen rajoittamiseen tähtäävä toimenpide”.

Lääninhallituksen pyrkimys ja valtioneuvoston mainittu toimenpide ovat komitean mielestä aivan oikeaan osuvia, mutta ne eivät riitä saamelaisten tulevaisuuden turvaamiseen. Kuten komitean väestötillasto osoittaa, on saamelaisen väestön voimakas lisääntymi-

nen odotettavissa ja saamelaiselle asutukselle olisi siis varattava levittäytymismahdollisuuksia. Komitea ehdottaa sen vuoksi jyrkempiä toimenpiteitä. Komitea esittää Petsamon siirtoväen asuttamisesta marraskuun 14 päivänä 1950 annetun lain muuttamista, niin ettei sitä sovellettaisi Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa. Edelleen ehdotetaan, että valtion maata lakattaisiin myöntämästä muille kuin saamelaisille. Saamelaisten omistamia tiloja ei saisi luovuttaa muille kuin saamelaisille, ja olisi ne, ellei saamelaista ostajaa ilmaannu, ostettava perustettavaksi ehdotetun saamelaisrahaston varoilla ja annettava vuokralle kunnes ne voidaan pysyvästi asuttaa saamelaisilla. Ne paikalliset asukkaat, jotka eivät ole saamelaisia, saisivat luovuttaa tilojaan paitsi saamelaisille, saamelaisten yhtymille ja valtiolle vain sellaisille muille, jotka ovat olleet paikallisia asukkaita jo ennen jotakin määräämistä. Jos muualla kuin saamelaisalueella asuva henkilö, joka ei ole saamelainen; perii saamelaisalueella olevan tilan, olisi hänen 10 vuoden kuluessa saannostaan luovutettava perintönsä jollekin, jolla on oikeus omistaa maata saamelaisalueella. Elinkeinoelämää koskevista ehdotuksista puhutaan tuonnempana. Komitean suunnitelmat saamelaisalueen suhteen ilmenevät tarkemmin ehdotuksesta saamelaislaiksi.

B. Saamelaisasiain hoito saamelaisalueella.

Komitea ehdottaa saamelaisasiain hoidon saamelaisalueella tapahtuvaksi kunnittain. Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien lisäksi kuuluu saamelaisalueeseen osia Kittilän ja Sodankylän kunnista. Saamelaisasiain hoidon kannalta olisi edullista yhdistää nämä osat Enontekiön ja Inarin kuntiin, niin että Enontekiön—Inarin raja jatkuisi Korsatunturilta esimerkiksi entisessä suunnassaan saamelaisalueen etelärajaan saakka. Nykyisestä Kittilän kunnasta saamelaisalueen sisäpuolelle tuleva osa liitettäisiin siis Enontekiön ja Inarin kuntiin ja nykyisestä Sodankylän kunnasta osa Inarin kuntaan. Siten olisi kolme saamelaisalueen kuntaa: Enontekiö, Inari ja Utsjoki.

Saamelaisten asiain hoito tulisi tapahtumaan kunta-alueittain, mutta niin, ettei se kietoudu kunnan kunnallislain puitteissa ta-

pahtuvaan toimintaan, vaan olisi täysin erillinen siitä. Kussakin kunnassa saamelaisten yhteisökokousten aina kolmeksi vuodeksi valitsema valtuusto tulisi olemaan etupäässä neuvoa antava ja aloitteita tekevä elin, joka käsittelee nimenomaan saamelaisten asioita, joista mainittakoon elinkeinoelämää, saamelaiskouluja ja saamelaisten edustusta koskevat asiat. Saamelaiset osallistuisivat edelleen kunnallislain puitteissa kunnalliseen toimintaan. Heidän oma valtuustonsa voisi tehdä esityksiä esimerkiksi kunnalle ja valtioneuvostoon nimenomaan saamelaisten asioita varten asetettavaksi ehdotetulle elimelle.

Yhteisökokouksessa on äänioikeus niillä siihen osallistuvilla saamelaisilla, joilla on kunnallinen äänioikeus. Saamelaisyhteisökokoukset voitaisiin esimerkiksi pitää Marianpäivän edellisenä päivänä kuntien kirkonkylissä ja maaherra kutsuisi ensimmäisen kokouksen koolle. Eri kunnissa valitut saamelaisvaltuustot voisivat myös pitää yhteisiä kokouksia. Joka kolmas vuosi pidettäisiin lakimääräinen yhteinen kokous, joka valitsisi saamelaisten edustajan valtioneuvoston saamelaisasiain toimistoon. Tarkemmin tämä suunnitelma ilmenee ehdotuksesta saamelaislaiksi. Yksityiskohtaisemmat määräykset annettaisiin asetuksella.

C. Saamelaisasiain hoito valtioneuvostossa.

Valtioneuvostoon, mieluummin valtioneuvoston kansliaan, olisi perustettava saamelaisasiain toimisto, jossa olisi kaksi virkamiestä: saamelaisasiain esittelijä toimiston päällikönä sekä saamelaisten valitsema edustaja.

Saamelaisasiain toimisto hoitaisi valtioneuvostossa maan saamelaista väestöä koskevat asiat. Sen vuoksi kaikki valtioneuvostossa käsiteltävät saamelaisaluetta ja sen asukkaita koskevat asiat, mikäli niillä on yhteyttä saamelaisten olennaisiin etuihin ja oikeuksiin, olisi valmistettava saamelaisasiain toimistossa tai annettava toimiston lausuttaviksi. Toimisto tekisi myös aloitteita saamelaisasiain alalla. Toimiston olisi erityisesti kiinnitettävä huomiota saamelaisten yhteiskunnalliseen edistämiseen ja saamelaiskoululaitoksen kehittämiseen.

Komitea pitää toimiston perustamista saamelaisten tulevaisuuden turvaamista tarkoittavan valtion toiminnan olennaisena edelly-

tyksenä. Komitea onkin lykännyt useiden, siltä luonnosasteelle jääneiden asiain valmistamisen suunnitellulle saamelaisasiain toimistolle. Sellaisia tehtäviä ovat esimerkiksi saamelaiskoululaitoksen kehittäminen yhteistoinnassa kouluhallituksen kanssa sekä saamelaisten tärkeimpien elinkeinojen, kuten poronhoidon, kalastuksen, metsästyksen ja maatalouden jatkuva edistäminen. Toimiston olisi pidettävä henkilöluetteloa saamelaisista ja varustettava saamelaisyhteisökokoukset vaaliluetteloilla.

Saamelaisasiain esittelijäksi valtio nimitäisi määrävuosiksi henkilön, jolla on saamelaisasiain tuntemusta ja jonka opillinen sivistys vastaa valtioneuvoston esittelijöille asetettuja vaatimuksia. Hän esittelisi saamelaisasiat kaikissa ministeriöissä.

Saamelaisten edustaja olisi saamelaisalueen kuntien saamelaisvaltuustojen kolmeksi vuodeksi kerrallaan valitsema luottamusmies. Hän osallistuisi saamelaisasiain valmistamiseen saamelaisasiain toimistossa, tekisi aloitteita saamelaisasiain esittelijälle ja voisi hoitaa toimiston juoksevat asiat esittelijän ollessa estyneenä. Jos esittelijä ja saamelaisten edustaja jossakin asiassa ovat eri mieltä, laaditaan pöytäkirja, johon jälkimmäinen lausuu kantansa.

Saamelaisasiain toimiston virkamiehillä pitäisi olla oikeus osallistua saamelaisvaltuustojen kokouksiin ja he voisivat kutsua koolle tällaisia kokouksia, mutta he eivät saisi osallistua päätösten tekoon. Heidän olisi saamelaisalueelle tehtävillä virkamatkoilla tarkoin seurattava saamelaisasiain kehitystä.

VII. Elinkeinoelämä

A. Poronhoito.

Ottaen huomioon poronhoidon suuren merkityksen saamelaisalueen luontoihin edellytyksiin erityisesti soveltuvana elinkeinona ja saamelaisen kulttuurin eräänä peruspiirteenä sekä saamelaisten saavuttaman taidon tämän elinkeinon harjoittamisessa, on saamelaisen poronhoidon tulevaisuus olennainen tekijä koko heimon tulevaisuuden turvaamisessa.

Kuten mietinnön IV luvussa on esitetty, on poronhoito saamelaisalueella monessa suhteessa toisenlaista kuin poronhoitoalueen eteläosassa. Osittain se johtuu luonnonsuhteista, osittain saamelaisen poronhoidon erilaisista perinteistä. Paliskuntain yhdistyksessä, jossa eteläiset paliskunnat, vaikka monet niistä ovat pieniä, kuitenkin lukumääränsä vuoksi näyttelevät ratkaisevaa osaa, eivät saamelaisalueen suuret paliskunnat voi riittävällä teholla valvoa etujaan. Saamelaisen edustuksen voimistumiseksi komitea ehdottaa paliskuntain edustajain äänimäärän perusteeseen sellaista muutosta, että paliskunnat, joissa on runsaasti poroja, tulevat entistä vaikutusvaltaisemmiksi. Paliskuntain yhdistyksen työvaliokunnassa ei ole yhtään saamelaista. Luonnollisesti siitä on omat etunsa, että poronhoito on hallinnollisesti keskitetty, mutta saamelaisten omalaatuisen poronhoidon kehittymistä silmällä pitäen näyttäisi olevan syytä luoda saamelaisalueen paliskunnille erillinen paliskuntain yhdistys, joka tietenkin voisi olla hedelmällisessä yhteistoiminnassa eteläisen yhdistyksen kanssa. Komitea ehdottaa, että perustettavalle saamelaisasiain toimistolle annettaisiin tehtäväksi tutkia tätä kysymystä.

Saamelaisten poronhoitajien keskinäisten poronlihan tuotanto- ja vientiosuuskuntien perustamista saamelaisalueelle olisi valtion rahallisesti tuettava. Saamelaisasiain toimis-

ton on sopivilla toimenpiteillä edistettävä saamelaisten entistä tehokkaampaa yhteistointaa poronhoitoelinkeinojen alalla. Sen olisi huolehdittava siitä, ettei poronhoito jää valtion talouspolitiikassa huonompaan asemaan kuin uudisraivaus- ym. palkkioilla tuettu maatalous vastaavalla alueella.

Komitea ehdottaa, että voimassa olevaan poronhoitolakiin ja sen täytäntöönpanoasetukseen tehtäisiin eräitä muutoksia heti, odottamatta saamelaisasiain toimiston perustamista ja sen esityksiä saamelaisen poronhoidon tulevaisuuden turvaamiseksi. Nämä muutosehdotukset perustuvat käsitykseen, että poronhoito, jos sen edellytykset otetaan varteen ja sen tuotteiden kauppa järjestetään, on saamelaisalueen tuottavin elinkeino ja että sen harjoittaminen olisi ensi sijassa varattava saamelaiselle kanta-asutukselle. Ehdotuksessaan saamelaislaiksi komitea esittää, että poronhoitoa saisivat harjoittaa saamelaisalueella vain saamelaiset sekä ne muut asukkaat, jotka ovat sitä siellä yhtäjaksoisesti harjoittaneet jo ennen vuotta 1950 sekä heidän jälkeläisensä suorassa miespolvessa. Sen, joka perii poroja mutta ei ole poronhoitoon oikeutettu, olisi hävitettävä poronsa 3 vuoden kuluessa. V. 1950 tai sen jälkeen poronhoitoon ryhtyneet ei-saamelaiset olisi veloitettava hävittämään porokarjansa niinkään 3 vuoden kuluessa tai siirtymään eteläisempiin paliskuntiin. Saamelaisalueen poronomistaja ei saisi luovuttaa myynnin, lahjan tai testamentin nojalla saamelaisalueella elossa pidettävää karjaansa henkilölle, jolla ei ennestään ole porokarjaa tai joka ei ole saamelainen. Jos näin kuitenkin tapahtuu, olisi porot heti paliskunnan toimesta myytävä.

Poronhoidon suosituimmuusasemaa tehostaa ehdotus, ettei lääninhallituksen määrätessään saamelaisalueen paliskuntain rajoja

tarvitse pyytää manttaalinomistajain kuntakokouksen lausuntoa. Samasta syystä sekä saamelaisalueen luonnonsuhteiden vuoksi ehdotetaan, että heinien omistajat saamelaisalueella velvoitettaisiin jo ennen joulukuun 1 päivää toimittamaan heinensä poroilta suojattuun paikkaan uhalla, ettei korvausta makseta, jos porot sen jälkeen tekevät heinille vahinkoa.

Komitea ehdottaa, että saamelaisalueen paliskunnat oikeutettaisiin pakkolunastamaan kaukana porojen laidunmailla olevia asukkaille vähemmän tarpeellisia jänkäniittyjä taikka pakkolunastustoimin vapautumaan mainitunlaisten niittyjen ja niiltä kootun heinän suojaamisvelvollisuudesta tai porojen aiheuttamien vahinkojen korvaamisvelvollisuudesta.

Komitea kannattaa kansanedustaja Lahelan ym:n v:n 1950 valtiopäiville jättämää lakialoitetta n:o 59 poronhoitoalueella olevien luonnonniittyjen vastikemaan raivauksesta. Saamelaisalueella olisi kuitenkin raivatun vastikemaan sekä siitä kootun heinän suojaaminen poroilta yksinomaan maanomistajan tai -haltijan velvollisuutena. Tällainen toimenpide kohottaisi porotalouden tuottoisuutta.

Saamelaisten poronhoidon voimistumista estää monessa tapauksessa se, että porokarjat ovat liian pieniä pääelinkeinojen pohjaksi ja varallisuus ei salli niiden lisäämistä ostoilta. Komitea ehdottaa, että vähävaraisille poronhoitoa harjoittaville saamelaisille myönnettäisiin pitkäaikaisia halpakorkoisia kuoletuslainoja siitosporojen ostamista varten. Lainojen pitäisi olla vähintään niin suuret, että niillä pystyy ostamaan 20 naaraspuolista siitosporoa poronhoitajaa kohti, ja niiden jakamisessa on käytettävä paikallista poroisäntää asiantuntijana. Komitea ehdottaa,

että vuoden 1952 valtion talousarvioon otettaisiin 15 miljoonan markan siirtomääräraha siitosporolainoiksi saamelaisille.

Komitea on jo työnsä alkuaikoina, kirjeellä 6. 5. 1949, kiinnittänyt maatalousministeriön huomiota Norjan vastaiselle maarajalle rakennettavan esteaidan tarpeellisuuteen. Eräänä merkittävimpanä syynä poroluvun

väheneeseen Inarissa kolmannekseen siitä mitä se oli vuosisadan alussa on porojen painuminen Norjan puolelle, mistä niiden takaisin saaminen on osoittautunut vaikeaksi. Poronhoidon tulevaisuutta silmällä pitäen (ks. myös siv. 73) on kansantaloudellisesti erittäin tärkeätä aikaansaada yhtenäinen este-aita koko Norjan vastaiselle valtakunnanrajalle lukuunottamatta Tenojokea, joka jo sellaisenaan on riittävä este. Aidan rakentamiseen olisi komitean mielestä ryhdyttävä siitäkin huolimatta, että Norja ei osallistuisi työhön.

B. Maatalous.

Maatalouden on saamelaisalueella sopeutettava alueelle soveliaimman elinkeinojen, poronhoidon, mukaan. Viljelysten ja korjattavien heinämaitten pitäisi mieluiten muodostaa yhtenäisiä poroilta suojattuja alueita. Viljelys on näihin saakka saamelaisalueella rajoittunut pääasiallisesti karjanrehun, perunan ja ohran kasvatukseen. Parhaissakin tapauksissa täytynee maan tuoton jäädä veraten heikoksi ja tämä kehoittaa sitä tarkemmin harkitsemaan mitä ja miten viljellään. Raivauspalkkioiden kannustamina monet ovat raivanneet niittyä, joka kuitenkin usein jää edelleen hoitamatta, kun pieni lehmäkarja ei tuota riittävästi lantaa. Kun saamelaiset poronhoidon alalla ovat mestareita, ovat he maatalouden alalla vielä aloittelijoita. Maataloudelliseen neuvontaan on sen vuoksi aiheetta. Kun Lapin Maatalousseura jo toimii tällä alalla, ei komitealla ole syytä siihen kajota. Komitea lausuu kuitenkin käsityksensä, ettei neuvonnalla voida saada kovin suuria aikaan, ennenkuin sen käytettävänä on maanviljelystaloudellisia tutkimustuloksia Takalapista. Tässä suhteessa tilanteen voidaan olettaa parantuvan, sillä Helsingin yliopiston maanviljelystaloudellisen laitoksen hallintaan kuuluvalla Muddusniemen koetilalla suoritetaan v:sta 1947 alkaen maataloudellisia ja luonnontieteellisiä tutkimuksia ja kokeiluja. Koska vasta maatalouden edellytysten tultua tutkituiksi ja alueelle sopivien viljelyskasvilajikkeiden tultua selvitettyiksi maatalous vähitellen voi siirtyä nykyisestä alkeellisuudesta järkiperaisyyteen, olisi tällaista tutkimustyötä edistettävä.

C. Kalastus.

Saamelaisalueella olisi saamelaisille turvattava mahdollisimman laaja kalastusoikeus. Sellaisilla järvilla ja joilla, joiden luona asuu vain saamelaisia tai ei ketään, olisi kalastus saamelaisten lisääntymisen huomioon ottaen sallittava vain saamelaisille. Kalastusoikeus olisi yleensä rajoitettava paikkakuntalaisille kuuluvaksi ja urheilukalastuksessa sallittava vain uistin ja onki. Muilta kuin paikkakuntalaisilta olisi kaikkalainen talvikalastus kiellettävä.

Kun kalastuslaki paraikaa on tekeillä, ei komitea voi tehdä täsmällisiä ehdotuksia saamelaisten perinteellisten nautintaoikeuksien turvaamiseksi kalastuksen alalla. Saamelaisasiain toimiston asiaksi jäisi tehdä tarkempia esityksiä kalastuksen järjestämiseksi. Saamelaisvaltuustojen olisi paikallisten olosuhteiden tuntijoina valvottava, ettei kalastusta harjoiteta kalakannan säilymistä vaarantavasti.

Koska kalastus Inari- ja Tenojoella on valtakuntain välisten sopimusten varassa, joita osapuolet paraikaa uudestaan tarkistanevat, komitea lausuu toivomuksen, että lohennousu Tenojokeen entistä paremmin turvattaisiin.

Saamelaisalueen vesistöjen kalaston laadusta ja laajuudesta sekä itse vesistöjen mahdollisuuksista elättää muitakin kalalajeja kuin mitä niissä on luonnostaan, on toistaiseksi liian epätarkkoja tietoja tai ne puuttuvat kokonaan, jotta kalastaminen niissä voitaisiin ohjata tähänastista järkiperaisemmälle kannalle. Sen vuoksi olisi valtionkin taholta tuettava kalabiologia ja kalastusta-

loudellisia tutkimuksia, mm. kalanistutusta ja kalanviljelystä ajatellen.

D. Metsästys.

Koska metsästys syksyllä koirien kanssa tekee enemmän vahinkoa poronhoidolle kuin mitä siitä on taloudellista hyötyä, olisi metsästäminen koirilla saamelaisalueella sallittava vasta porojen rykimääajan jälkeen. Metsästysoikeus olisi rajoitettava paikalliselle asutukselle, paitsi petoeläinten metsästyä, jota myös toispaikkakuntalaiset saisivat harjoittaa.

E. Muut elinkeinot.

Saamelaisen väestön lisääntyessä eivät poronhoito, karjanpito, kalastus ja metsästys voi antaa toimeentuloa kaikille. Mikäli saamelaisalueella syntyy kaivostoimintaa, siihen verrattavaa teollisuutta tai muita huomattavia työtilaisuuksia, olisi huolehdittava siitä, etteivät toispaikkakuntalaiset alkuasutuksen vahingoksi käytä ilmaantuvia ansiotyömahdollisuuksia hyväkseen. Saamelainen kotiteollisuus voisi antaa toimeentulon nykyistä paljon lukuisammille henkilöille. Koska tällä elinkeinonhaaralla on erityinen kulttuurillinen arvo kansallisen taiteen säilyttäjänä, olisi sen kehittäminen yleisemmältäkin kannalta suotavaa. Ruotsissa on vastaavalla alalla toimittu hyvin selvänäköisesti (ks. siv. 24). Saamelaisen kotiteollisuuden vaaliminen kuuluu luonnollisesti lähinnä saamelaisille itselleen, mutta valtionkin etujen mukaista on sen tukeminen.

VIII. Opetuslot

Saamelaisten tulevaisuus on suurelta osalta sen varassa, että he tietopuolisesti kehittyvät ja että heidän joukostaan jatkuvasti nousee yhteiskunnallisesti valvutuneita henkilöitä. Valtion toimenpiteillä opetusolojen järjestämisessä on sen vuoksi olennainen merkitys saamelaisten tulevaisuuden muotoutumiselle. Koulun päämääränä tulee olla varustaa nuoriso elämässä tarvittavilla pohjatiedoilla ja tehdä sille mahdolliseksi edelleen kehittyä oppillisesti. Koulun olisi toimittava niin, että nouseva saamelainen sivistyneistö, henkiseen työhön omistautuva osa saamelaisista, ei eristyisi heimostaan vaan veisi koko saamelaista yhteiskuntaa eteenpäin. Toisaalta koulun sekä toisaalta saamelaistien henkisen ja aineellisen perinnön välillä pitää vallita jatkuva yhteys. Koulun hengen pitää olla sellainen, että saamelaiset tuntevat sen omakseen. Koulun täytyy rakentua saamelaiselle pohjalle.

Saamelaisten vähälukuisuus ja kielellinen jakautuminen aiheuttavat, ettei nykyoloissa voida ajatella mitään laajaa saamelaista kirjallisuutta jo sellaisen kustantamisen taloudellisen kannattamattomuuden vuoksi. Tämän takia ja yleensä menestyäkseen elämässä on saamelaisten meillä kuten naapurimaissakin hallittava maan pääväestön kieltä. Valtion velvollisuudeksi on kuitenkin katsottava huolehtiminen siitä, että saamen kieli otetaan huomioon niin pitkälle kuin se käytännöllisesti on mahdollista. Suomelle tämä on kunnia-asia senkin vuoksi, että saamen kieli on suomen sukulaiskieli.

Saamen kielen kirjallisen viljelyn suurena vaikeutena on, että kieli on jakautunut toisistaan niin olennaisesti eroaviin murteisiin, että kielitieteilijät pitävät niitä miltei eri kielinä. Murteiden sopeutumattomuus toisiinsa riippuu osittain väestön hajanaisuudesta, osittain, tosin paljon vähemmässä määrin,

siitä, että kieli kussakin maassa on ottanut vaikutteita maan pääkielestä. Kuten katsoksessa Ruotsin saamelaisten oloihin huomautettiin (ks. siv. 21), voidaan todeta eräiden murteiden syrjäytyminen toisten tieltä. Saamelaisten keskinäisen vuorovaikutuksen lisääntyessä, opetusolojen kehittyessä ja saamelaisen sivistyneistön kasvaessa voidaan ehkä vähitellen tulla yhtenäiseen kieleen suuremmilla alueilla. Tämä on kuitenkin jätettävä saamelaisten itsensä hoidettavan kehityksen varaan. Saamen kielen huomioon ottaminen valtion taholta pitäisi komitean mielestä tapahtua saamelaisten kotikielen vaalimisen merkeissä. Jos kodin kielellä ei ole mitään sijaa kouluopetuksessa ja jos sen kirjallinen viljely laiminlyödään, niin se sekä saamelaisten että suomalaisten silmissä tulee leimatuksi alempiarvoiseksi. Vieraalla kielellä lapset eivät voi kunnollisesti ilmentää itseään, joten vieras kieli ainoana opetuskielenä ajan oloon köyhdyttäisi saamelaista nuorisoa henkisesti ja repisi sen irti heimonsa juurista. Kaikki ei-saamelaisetkin saamen kielen tuntijat pitävät tätä kieltä omalaatuksen ilmeikkäänä, joten sillä inhimillisenä ilmaisukeinona on kulttuurillinen arvo. Valtion toimenpiteet koulun alalla on sen vuoksi suunniteltava niin, että kodin kieli tulee enakkoluulottomasti kunnioitetuksi. Tämä vie siihen, että periaatteessa sama arvo tunnustetaan enemmistön puhuman tunturikielen rinnalla inarin ja koltan kielille. Käytännössä, taloudellisista syistä, vähemmän puhutut murteet luonnollisesti painetussa sanassa jäävät pienemmälle osalle, mutta esimerkiksi kouluissa olisi opettajien hallittava sitä saamen kieltä, jota lapset puhuvat.

Annettakoon tässä lyhyt katsaus tähänastisiin pyrkimyksiin saamen kirjakielen alalla Suomessa. — Se vähäinen uskonnollinen kirjallisuus, mikä 1800-luvulla ilmestyi, voidaan

vanhentuneena tässä jättää huomiotta. 1900-luvun alulta on mainittava kirkkoherra A. Hakkaraisen tekemät raamatun historian ja vähän katkismuksen käännökset, joissa hän noudatti samaa ortografiaa, jota on käytetty esimerkiksi Norjassa v. 1895 ilmestyneessä saamenkielisessä raamatussa. Harkittuaan kysymystä myöhemmin uudelleen hän muutti ortografiaansa varovaisesti lähentäen sitä puhekieleen, nimenomaan Utsjoen tunturimurteeseen. Tällä ortografialla hän laati v. 1905 ilmestyneen evankeliumi- ja rukouskirjansa. Ensimmäisen inarinkielisen ortografian kehitti rovasti Lauri Itkonen vuosisadan alussa ja julkaisi sillä raamatun historian, katkismuksen sekä pienen hengellisen kirjasen. 1915 ilmestyi nuorena kuolleen utsjokelaisen Pedar Jalvin runovihko *Muotta-čalmät* (lumihitaleet), missä on käytetty norjansaamelaista ortografiaa, kuitenkin niin, että siinä esiintyy eräitä sille kielelle vieraita utsjokelaisia murrepiirteitä. 1920-luvulla ei Suomessa ilmestynyt mitään saamenkielistä kirjallisuutta. Kun rovasti Tuomo Itkonen teki luonnoksen saamenkieliseksi aapiseksi, käytti hän myös norjansaamelaista ortografiaa. Lapin Sivistysseuran tultua perustetuksi v. 1932 tuli Suomen oloihin soveltuva ortografia päiväjärjestykseen ja monipuolisen harkinnan jälkeen se kiteytyi pääasiallisesti silloisen tohtori Paavo Ravilan sille antamaan muotoon. Kokonaisuutena tämä ortografia muistuttaa suuresti Hakkaraisen evankeliumikirjassa käytettyä, mutta se sisältää kuitenkin eräitä myöhempien tutkimusten tuloksiin perustuvia parannuksia. Tällä ortografialla ovat kaikki Lapin Sivistysseuran tunturisaamenkieliset julkaisut v:n 1950 loppuun saakka ilmestyneet: lehti *Sabmelaš* v:sta 1934, Tuomo Itkosen aapinen 1935, *Aslak Guttormin* novelli- ja runokirja 1940, Tuomo Itkosen nuottivirsikirja 1941, lasten terveydenhoito-opas 1942, U. P. Porsangerin kaksi hengellistä kirjasta 1945 ja 1947. *Sabmelaš* on sisältänyt myöskin inarinkieliä kirjoituksia, joissa sekä erillisessä pienessä vihkosessa on käytetty rovasti Lauri Itkosen ortografiaa. Seuran saamenkielisten julkaisujen kieliasusta on vastannut professori Erkki Itkonen.

Kuten olosuhteet huomioon ottaen oli edellytettäväkin, ei uusi ortografia voinut täysin tyydyttää kaikkia saamelaisia ryhmiä, ei

edes kaikkia tunturisaamelaisia. V. 1945 perustetun Samii Litton piirissä sitä varsinkin arvosteltiin. Opettaja Antti Outakoski kehitti kirjoitustavan, jonka pyrkimyksenä oli puhekielen mahdollisimman tarkka jäljittelemine ja jota hän sovelsi v. 1946 ilmestyneessä tilapäisjulkaisussa *Saami Aviisa* sekä myöhemmin laatimassaan saamen kielioppaassa. Kun Samii Litto v. 1947 julkaisi saamen ja suomen kielillä *Sabmi-nimisen* painotuotteen, oli se kahden vaiheilla kumpaako ortografiaa käytettäisiin, mutta päätyi Outakosken esittämään. Kielitieteilijät sekä Suomessa että Skandinaviassa pitävät tätä sellaisenaan epäjohdonmukaisena sekä periaatteessa vastustettavana, koska se merkitsee jyrkkää poikkeamista saamen kirjakielen ortografisista perinteistä, joiden mukaan kirjoitustapa vain väljästi myötäilee puhekieltä samaan tapaan kuin esimerkiksi skandinaavisissa kielissä. Samii Litton aloitteesta pidettiin heinäkuussa 1947 Outakosken kansakoululla Utsjoella kielikonferenssi, johon paikallisten asianharrastajain lisäksi oli kutsuttu silloinen dosentti Erkki Itkonen, Ruotsista dosentti Israel Ruong ja Norjasta professori Knut Bergsland. Keskustelut kohdistuivat mm. kysymykseen, voitaisiinko aikaansaada yhteinen ortografia Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaisille. Tämä huomattiin mahdottomaksi, koska pääväestön kirjakelel Suomessa ja Skandinaviassa ortografisestikin ovat hyvin erilaiset ja pedagogiset näkökohdat vaativat pääväestön kielen tietysää määrin huomioon ottamista saamen kieltä kirjoitettaessa. Katsauksessa Neuvostoliiton saamelaisten oloihin on mainittu saman näkökohdan siellä tulleen määrääväksi v. 1937 (ks. siv. 28). Näyttää siltä, ettei voida saada koko saamelaiselle kielialueelle yhteistä ortografiaa, vaan meidän on Suomessa kuljettava omalla linjalla, johon vaikuttaa saamen ja suomen rinnakkainen opetus kouluissamme. Suomen kielen ortografia, joka kuten tunnettua erityisen tarkoin tuo esiin äänneiden todellisen laadun, soveltuu sitäpaitsi saamen kielen kirjoittamiseen paremmin kuin sille vieraiden skandinaavisten kielten ortografia.

Viimeisten 20 vuoden aikana on saamen kielen kirjallinen käyttö Suomessa olennaisesti lisääntynyt, eräitä nykyajan tuomia uusia sanoja on lisätty saamelaiseen sanastoon ja käytetystä ortografiasta on saatu ko-

kemuksia. Tammikuussa 1950 Lapin Sivistysseura järjesti Inarissa kielineuvottelun, johon kutsuttiin muutamia äidinkielen kehitystä harrastavia saamelaisia keskustelemaan professori Erkki Itkosen laatiman laajan alustuksen johdosta, joka etukäteen oli lähetetty osallistujille. Keskustelujen perusteella professori Itkonen teki ehdotuksen eräksi muutoksiksi käytettyyn ortografiaan. Niitä pohdittiin Samii Litton aloitteesta Inarissa elokuussa 1950 pidetyissä neuvotteluissa, missä läsnäolijat eräin muutoksien hyväksyivät ne vuoden 1951 alusta sovellettaviksi. Tämä uudistettu ortografia sisältää eräitä myönnytyksiä Samii Litton taholta ilmaantuneisiin vaatimuksiin puhekielen piirteiden entistä tarkempaan ilmentämiseen. Kun aktiivisimmat saamelaiset kynäilijät olivat tilaisuudessa mukana, voidaan ortografiakysymys nyt katsoa ratkaistuksi tunturikielen suhteen. Inarin kielen suhteen voidaan edelleen käyttää jo koettua ortografiaa. Koltan kieltä ei toistaiseksi ole juuri nimeksikään kirjallisesti viljelty Suomessa. Sen kirjakielen kehittäminen täytyy jättää kielitieteilijän tehtäväksi. —

Täyttääkseen tehtävänsä saamelaisten koulun täytyy rakentua saamelaiselle pohjalle ei vain kielen vaan koko saamelaisen kulttuurin suhteen. Samalla koulun täytyy perehdyttää lapset suomalaiseen kulttuuriin ja antaa heille mahdollisimman hyvä suomen kielen tuntemus, yleensä suomalaisen kansakoulun täysi oppimäärä. Tämä kaikki asettaa erityisen suuria vaatimuksia sekä oppilaille että opettajille. Ilmeisesti saamelaisten koulukäytännöstä ei voida meillä tyydyttävästi ratkaista nykyisen kansakouluohjelman puitteissa, vaan meillä on luotava erityinen saamelaiskoulu kuten se on osoittautunut välttämättömäksi Ruotsissakin.

Komitea esittää seuraavat yleiset suunta-aviivat saamelaiskoululaitoksen järjestämiseksi:

Lasten ensimmäisen opetuksen täytyy tapahtua sillä saamen kielellä, jota he kotonaan puhuvat. Koko alakoulun opetuksen on tapahduttava saamen kielellä, mutta suomen kieltä voidaan myös käyttää ainakin toisella luokalla, jotta siirtyminen yleensä suomeksi tapahtuvaan yläkoulun opetukseen helpottuisi. Kieleen ilmaisuvälineenä on koulussa suhtauduttava ennakkoluulottomasti. Saamen kielen on yläkoulussa oltava oppiai-

neena ja muita aineita suomeksi opetettaessa on uusille käsitteille annettava saamenkieliset vastineet, jotta oppilaat voisivat myös äidinkielellään käsitellä oppimiansa asioita ja liittää ne saamelaiseen tietopiiriin. Opetuksessa on otettava huomioon saamelaisten oma kulttuuri ja heidän nykyinen elinkeinoelämänsä siten, että esimerkiksi historian tunneilla on saamelaisten historiaa selviteltävä, luonnontieteessä on porotalouden, kalastuksen ja maatalouden edellytyksiä käsiteltävä, käsitöiden on tuettava saamelaista kotiteollisuutta, leikeissä on opetettava myös saamelaisia leikitapoja jne. Yläkoulun päätyttyään oppilaat koko saamelaisalueelta kootaan yhteiseen ainakin 1-vuotiseen jatkokouluun, mikä mieluummin olisi sijoitettava Inariin. Jatkokoulu, joka luonteeltaan osaksi olisi ammatillinen, tutustuttaisi hajanaiset saamelaisryhmät toisiinsa. Tästä oppilaitoksesta olisi kehitettävä Suomen saamelaisten henkinen keskus, jonka yhteyteen, osittain samoin opettajavoimin, olisi varttuneemmille järjestettävä vapaaehtoinen, kansanopiston vaatimuksia vastaava opetus. Tämä opisto olisi ainakin aluksi vain yksivuotinen ja sen eräänä tarkoituksena olisi innoittaa ja seuloa parhaita kykyjä opiskelemaan edelleen suomalaisissa oppilaitoksissa, esimerkiksi opettajiksi, asuntolain hoitajiksi, terveyssisäriksi sekä kotitalous- ja kotiteollisuusneuvotiksi.

Eriyiset saamelaiskoulut ovat tarpeen vaatimia ei vain oppilaiden äidinkielen vuoksi vaan myös siksi, että saamelaislapset sekakouluissa suomalaisia lapsia ujompiina ja herkempinä helposti joutuvat jälkimmäisten sortamiksi. Eri-laisuutensa vuoksi saamelaisten on vaikeata välittömästi ilmentää itseään ja suomalaisella opettajalla ei aina ole todellista ymmärtämystä heidän erikoislaadulle. Heissä kehittyä siten epäterveitä itsetehostustapoja tai he eivät tahdo tietää saamelaisuudestaan. Eräs koulutytty kielitäytyi lähtemästä kaukaa häntä tervehtimään tulleen isänsä kanssa kylälle, koska, kuten hän vuosia myöhemmin ilmaisi isälleen, hän ei tahtonut paljastaa saamelaisuuttaan liikkumalla kansallispukeisen isänsä seurassa. Tällaiset tapaukset eivät ole harvinaisia ja ne ovat omiaan kaivamaan kuilua kotien ja koulun välille. On mitä valitettavinta, jos Lapin alkuuasutus sinne muuttaneiden suomalaisten vaikutuksesta suggestiivisesti omak-

suu isännöivien tulokkaiden harkitsemattomat arvostukset ja menettää ryhtinsä. Valtion toimenpiteitä on suunniteltava niin, että sellainen nurinkurinen kehitys tyrehtyy. Vielä varttuneemmallaakin iällä, opistoasteella, on saamelaiden itsensäilmentämistaidon kehittymiselle tärkeätä, että he ovat oppilaitoksissaan vain omassa keskuudessaan.

Ylempänä hahmoiteltua opetusolojen järjestelmää ei voida toteuttaa kädenkäänteessä jo opettajien puutteen vuoksi. Saamen taitoisia seminaarissa valmistuneita opettajia on nyt 5, niistä 1 alakoulun opettaja, ja seminaarissa opiskelee 1. Saamelaisia oppikirjoja ei myöskään ole kuin aapinen. Nykyinen oppivelvollisuuslainsäädäntö sallii saamenkielisten oppikirjojen käytön, mutta val-

tio ei sitoudu niitä kustantamaan (oppivelvollisuuslain täytäntöönpanoasetus, 18 §). Oppikirjoja olisi aikaansaattava alakouluasteelle sekä yläkoulun saamen kielen opetusta varten. Opettajien valmistusta olisi valtion tuettava apurahoilla. Saamelaiskoulujen opettajille asetettavien erikoisvaatimusten vuoksi on heidät velvoitettava osallistumaan jatkuvasti järjestettäviin kursseihin ja heidän palkkansa täytyy olla suurempi kuin tavallisten kansakoulujen opettajien.

Suunnitellusta saamelaisesta koululaitoksesta voi saada käsityksen tarkastamalla oppilaiden määrää ja alueellista jakautumista. Komitean väestötilaston mukaan on lasten lukumäärä lähivuosina seuraava:

Taulukko XII. V:ina 1941—1948 syntyneet saamelaiset kieliryhmittäin ja kunnittain.

Syn- tymä- vuosi	Tunturikielisiä				Inarin- kielisiä	Koltan- kielisiä	Yhteensä
	Enontekiö	Inari	Sodankylä	Utsjoki	Inari	Inari	
1948	11	12	8	15	18	13	77
1947	10	11	4	26	9	13	73
1946	7	17	10	20	10	13	77
1945	7	5	6	11	6	7	42
1944	6	10	1	10	7	15	49
1943	4	2	6	20	12	17	61
1942	4	7	3	13	10	4	41
	49	64	38	115	72	82	420
1941	4	8	5	22	11	8	58

Jos saamelaiskoulusuunnitelma olisi toteutettu vuoteen 1955 mennessä ja jos oppilaat alkavat koulunkäyntinsä sinä vuonna, kun he täyttävät 7 vuotta, niin paikallisissa saamelaiskouluissa edellisen mukaan sinä vuonna olisi arviolta 420 oppilasta ja jatkokoulussa 58. Paikallisia kouluja tarvitaan Enontekiöllä 2 (toinen länsi-, toinen itäosassa), Inarissa 5 (2 tunturikielistä Menesjärvellä ja Angelissa, 1 inarinkielinen Partakossa, 1 koltankielinen Näätämön alueella ja 1 yhteinen inarin- ja koltankielisille Nellimin tien varrella), Sodankylässä 1 (Vuotsossa) ja Utsjoella 3 (Outakoskella, Kirkonkylässä ja Nuorgamissa), yhteensä 11 koulua, joiden oppilasmäärä vaihtelisi sanottuna vuonna 20 ja 60 välillä; keskimäärin se olisi 38. Nämä koulut olisivat siis verraten pienet. Eräät niistä ehkä tarvitsisivat vain yhden opettajan. Jatkokoulu, jossa sinä vuonna olisi noin

60 oppilasta, tarvitsisi käytännölliset aineet huomioon ottaen vähintään 4 opettajaa. Varttuneempien opiston oppilasmäärää on vaikea arvioida. Alkuvuosina se luultavasti olisi hyvinkin pieni, mutta voidaan edellyttää, että opistoon vähitellen tulee paljon pyrkijöitä ja että jatkokoulun käyneet palaavat tutuksi käyneeseen koululaitokseensa suorittaakseen opistokurssin. Varttuneempien opisto tarvitsee jatkokoulun opettajien lisäksi ainakin 2 kansanopistoille säädetyn pätevyyden omaavaa opettajaa. Tässä oppilaitoksessa, jonka opettajakunta on valittava suurella huolella, pidettäisiin, ylimääräisiä luennoitsijoita käyttäen, myös loma-aikoina saamelaisopettajain jatkokurseja.

Eräät nykyisistä kansakouluista voidaan muuttaa saamelaiskouluiksi. Uudet koulut olisivat, kuten jo mainittiin, verraten pienet. Pienistä kouluista on se etu, että lap-

set ovat lähempänä kotiaan, joten tultaisiin toimeen pienillä asuntoloilla. Komitea pitää erittäin tärkeänä, että asuntolain hoitajat ovat saamelaisia. Jos koulut olisivat suuria, moniopettajaisia, voitaisiin ne tietenkin varustaa runsaammin opetusvälineillä ja niiden opettajilla olisi tilaisuus keskinäisiin neuvotteluihin, mikä voisi olla hyvin hedelmällistä kehityksen alaisessa saamelaisopetuksessa. Jälkimmäinen etu voidaan kuitenkin saavuttaa taajaan pidettävillä saamelaisalueen yhteisillä opettajakokouksilla ja kesäkursseilla. Se, mikä opetusvälineiden kohdalla on puutteellista paikallisissa saamelaiskouluissa, korvautuu jatkokoulussa, mikä olisi varustettava erityisen hyvin.

Valtion olisi kokonaan kustannettava saamelaiskoululaitos. Saamelaiskouluja olisi perustettava sikäli kuin siihen on edellytyksiä. Yksityiskohtainen opetussuunnitelma kehitäisiin vähitellen kokemusten mukana. Aluksi voisi Utsjoen Outakosken koulu olla kokeilukouluna, siellä kun jo on saamelainen opettaja, joka opetuksessa on käyttänyt lasten äidinkieltä rinnan suomen kanssa. Saamelaiskoulu täytyisi mukauttaa eri seutujen oloihin. Esimerkiksi Enontekiön paimentolaisten lasten koulunkäynnin aika ja lomat olisi mikäli mahdollista sovittava paimentolaiselämän vaatimuksiin. Koulujen valvonta kuuluisi kouluhallitukselle yhteistoiminnassa saamelaisasiain toimiston kanssa. Saamelaiskoulut voisivat muodostaa oman tarkastajapiirin ja tarkastajan, jonka ehdottomasti pitää olla saamen taitoinen, tulisi olla kiinteässä yhteistyössä saamelaisasiain toimiston ja saamelaisvaltuustojen kanssa. Sääntönä on pidettävä, että vain saamelaisten kotien lapset käyvät saamelaiskouluissa. Jos siihen on erityisen painavia syitä, voitaisiin sallia suomalaisten kotien lasten ottamista saamelaiskouluun, mutta näiden lasten on silloin mukauduttava koulun opetusohjelmaan.

V. 1948 perustettiin Inarissa Saamelaisten kristillisen kansanopiston kannatusyhdistys, millä toimintansa tuloksena jo on maatila ja rakennuspuut opistoa varten. Sen jälkeen on perustettu toinen yhdistys, Samii Nuoraiskuvlan kannatusyhdistys, jonka mielestä edellisen yhdistyksen säännöissä mm. ei ole ollut riittäviä takeita opiston muodostumisesta saamelaiseksi. Komitean mielestä valtion tukeman opiston tulisi olla niin avara,

että kaikki saamelaiset voisivat pitää opistoa omanaan.

Kuten jo on mainittu, komitean esittämää ohjelmaa ei voida toteuttaa kädenkäänteessä. Ei myöskään voida ajatella, että valtio kannattaisi niin pienen väestön ollessa kysymyksessä useampaa kuin yhtä opistoa. Kun kansanopiston olemassaolo voisi jouduttaa mainitun ohjelman toteuttamista, komitea esittää, että, mikäli suunnitellun opiston säännöt ja ohjelma vastaavat komitean esittämiä periaatteita, valtio väliaikaisesti tukisi kansanopiston aikaansaamista ja jatkuvaa toimintaa kunnes komitean saamelaiskoululaitosta koskevassa esityksessä (ks. siv. 69) mainittu varttuneempien opisto saadaan luoduksi.

Aniharvat saamelaislapset ovat näihin saakka voineet käydä oppikoulua, koska koulunkäynti kaukana kotiseudulta on ollut taloudellisesti raskasta. Kunnallinen keski koulu Takalapissa merkitsisi myös saamelaiselle nuorisolle uusien mahdollisuuksien avautumista, kun he koulun käytyään voisivat antautua aloille, joihin tie aikaisemmin on ollut tukossa. Mietinnön sivulla 55 on huomautettu, että saamelaisia on suhteellisen vähän saamelaisalueen kuntien ja valtion toimissa. Jos he ratkaisevilla paikoilla voisivat osallistua kotiseutunsa asioiden hoitamiseen, lisäksi se koko heimon itseluottamusta. Takalapun keskikoulun ohjelmaan olisi aikanaan liitettävä myös saamen kielen opetus.

Ehdotuksessaan saamelaislaiksi komitea esittää, että valtio valmistuttaisi ja kustantaisi tarvittavat saamenkieliset oppikirjat. Komitea ei katso tässä vaiheessa voitavan tehdä lakiehdotusta saamelaiskoululaitoksesta, koska sitä varten ensin on hankittava kokemuksia. Komitea ehdottaa,

1. että saamelaisten opetusolojen järjestäminen annetaan kouluhallituksen kehitettäväksi yhteistoiminnassa saamelaisasiain toimiston ja saamelaisvaltuustojen kanssa;

2. että valtio heti ryhtyy riittäväillä apurahoilla tukemaan nuorten saamelaisten valmistumista opettajiksi ja että sitä varten valtion menoarvioon otetaan aluksi kolmen henkilön kouluttamista varten 300,000 markan pysyvä määräraha.

IX. Koltat

Koltat muodostavat Suomen muista saamelaisista niin eroavan ryhmän, että heidän olosuhteitansa on syytä käsitellä tässä erikseen. Kolttia on pidettävä Petsamon alueen kanta-asukkaina, joihin suomalainen ja skandinaavinen vaikutus menneinä vuositoina on ollut vähäinen, mutta jotka sen sijaan sekä hallinnollisesti että uskonnollisesti ovat olleet venäläisessä vaikutuspiirissä. Kun tämä kosketus kuitenkin oli verraten höllä, säilyi koltilla luonnonvarainen elämäntapa kauemmin kuin muilla saamelaisilla. Tämä koskee varsinkin Luttojoen vesistöalueeseen kuuluneita ns. suonikyläläisiä. Heidän joukossaan vallitsivat vielä 1930-luvulla erämaaelämän kehittämät yhteiskunnalliset käsitykset ja tavat: perheet jakoivat keskenään siida-alueen kalajärvet ylimuistoisten sääntöjen mukaan, siidan koko elämänrytmi noudatti vanhoja perimätapoja. Kalojen kutuajat ja porojen paimennus säätivät perheiden muutot paikasta toiseen niitten sukualueilla, missä niillä oli useita yksinkertaisia hirsi-putia tai toisinaan kotia. Vuoden ensimmäiset kuukaudet ne asuivat yhdessä, talvikylässä, missä siidan asiat järjestettiin kyläkokouksessa. Talvikylässä oli myös koulu asuntoloiheen. Petsamojoen ja Paatsjoen ympärillä asuneet koltтарыhmät, jotka muodostivat kumpikin oman siidansa, olivat 1920- ja 1930-luvuilla yleisesti mukautuneet päälle tunkevaan eteläiseen kulttuurimuotoon. Heidän taloudessaan rahapalkkaiset ansiotyöt olivat etualalla.

Jo talvisodan aikainen evakuointi ja sodan kotiseudulle aiheuttamat tuhot vaikuttivat mullistavasti kolttien elämään, mikä ei sen jälkeen enää päässyt entiselleen. Jälkimmäisen sodan loppuvaiheessa he olivat evakuoituina Keski-Pohjanmaalle, missä heidän oli hyvin vaikeata tulla toimeen, ja sodan päättyttyä heillä ei ollut kotiseutua minne palata.

Valtioneuvosto osoitti koltille ensin Inarin kunnan kaakkoisosassa asuma-alueen, minne he asettuivat syksyllä 1945. Porot olivat jääneet Petsamoon eikä kalastusvälineitä ollut. Järvet olivat vähäkalaisia; parhaimmilla järvillä oli jo ennestään asukkaita. Kävi pian selväksi, että koltat, jotka asuivat saksalaisilta jääneissä parakeissa, eivät voineet saada toimeentuloaan tuolla seudulla. Lapin Maatalousseuran asutustoimikunta laati kolttien asuttamiseksi uuden suunnitelman, mikä valmistui syksyllä 1947. Tämän mukaan Petsamojoen ja Paatsjoen kolttien enemmistö on asutettu Ivalon ja Nellimin välille, Suonikylän koltat Inarijärven koillispuolelle. Valtion toimesta on jälkimmäisille rakennettu 51 „kolttakotia”, edellisille 31, jota paitsi kolmelle perheelle on annettu rakennusavustusta.

Koltille merkitsivät sota, evakuointi etelään ja vuosikausia kestänyt väliaikainen sijoitus Inarissa paljon kohtalokkaampaa iskua kuin vastaavanlaiset kokemukset muille luovutettujen alueiden asukkaille, sillä kolttien aikaisempi elämä oli kiinteästi riippunut kotiseudun edellytyksistä. Heidän menettämänsä alueen korvaaminen heidän kannaltaan yhtä „viljavalla” alueella oli vaikeampaa kuin pelton vaihtaminen toiseen peltoon tai ansiotyöhön ryhtyminen uudessa paikassa. Varsinkin suonikyläläisten sukupolvien rikkumattomien perinteiden kotiseutuunsa sitomaa yhteiskuntaa, joka toimi hyvin omien edellytystensä varassa, ei kädenkäänteessä voida sopeuttaa vieraaseen ympäristöön, jonka yhteiskunnalliset tavat ja lait ovat outoja. Oli varmaan oikein, että uusien asuntojen rakentaminen tälle ryhmälle pantiin etusijalle ja toteutettiin erinomaisista vaikeuksista huolimatta ripeästi. Kevättalvella 1949 suonikyläläiset saattoivat muuttaa uusiin asuntoihinsa ns. Näätämön alueella.

Itse alueen valintaa voidaan tarjolla olevat

mahdollisuudet huomioon ottaen pitää sopivana. Järvet eivät tosin voi kilpailla entisen kotiseudun kalavien vesistöjen kanssa, mutta parempaa seutua ei ollut saatavissa. Suonikyläläisten pääelinkeinona on ollut kalastus, mutta poronhoito on sen rinnalla ollut erittäin tärkeä. Siihen on uudella alueella hyviä edellytyksiä erinomaisten porolaitumien vuoksi. Uudet asunnot on rakennettu järvi-
jonon varrelle, mikä Inarijärveen liittyvästä Nitsijärvestä ulottuu koilliseen lähelle Norjan rajaa. Sijoitus on kulkuyhteyksien kannalta edullinen, mutta elinkeinoelämän kannalta olisi ollut parempi, jos se olisi ollut hajanaisempi. Se ei ole riittävästi hajoitettua vastatakseen entistä asumistapaa sukualueilla, eikä se ole niin keskitettyä, että se vastaisi talvikylälämää. Sijoitus on kompromissi eri näkökantojen välillä, jolloin kolttain omia toivomuksia on koetettu ottaa varteen. Periaatteessa tämä kyllä on ollut oikein, mutta käytännössä on muistettava, että tämä paljosta kärsimyksestä kiusautunut väestöryhmä ei täysin voinut arvioida tilannetta ja että alue oli sille melkein aivan outo. Asutusviranomaisten toimintaa on suurin piirtein pidettävä onnistuneena senkin vuoksi, että suuri, vuosikymmeniä miltei käyttämättä ollut ns. Näätämön alue täten on kiinteämmin saatettu saamelaisen talouselämän piiriin. Siihen sillä oli tiettyä historiallista pohjaakin. Entisinä aikoina ovat nimittäin läntisimmän kolttsiidan, Njaudamin (Näätämön), asukkaat harjoittaneet syyskalastustaan alueen järvillä. Sen siidan jälkeläisiä on vielä muutamia perheitä rannikolla Norjan puolella.

Suonikylä, koltaksi Suenjelsiid, on joutunut kovia kokemaan molemmissa maailmansodissa. Kun Tarton rauha aikanaan leikkasi perinteellisestä siida-alueesta pois osan, jonka mukana myös talvikylä jäi itäpuolelle, merkitsi se suurta häiriötä kolttain yhteiskunnallisessa koneistossa, varsinkin kun porokanta ensimmäisen maailmansodan aikana oli huvennut mitättömäksi. Elämä nousi kuitenkin uudestaan, mihin valtion silloin rakentama uusi talvikylä ja muutamat hyvät porovuodet vaikuttivat. Toisen maailmansodan kynnyksellä Suonikylän poroluku oli 4,000 paikkeilla. On syytä olettaa, että koltat nytkin kykenevät nousemaan taloudellisesti kestäväälle pohjalle. Tosin yhdiskunnan saama isku nyt on huomattavasti kovempi kuin edel-

lisellä kerralla, mutta väestössä on tervettä voimaa.

Valtiolla tulee edelleen olemaan erityinen vastuu tästä väestöryhmästä. Se on nyt sijoitettu erämaahan, mutta tyhjin käsin se ei voi tulla toimeen, ja useita vuosia kestänyt väliaikaisuus on varmaan jonkin verran laimauttanut yritteliäisyyttä. Kestää jonkin aikaa, ennen kuin alueen sivustat asunto-vesistön ympärillä tulevat kalastusmahdollisuuksiltaan tutkituiksi. Kalastusta on myös toistaiseksi haitannut veneiden vähyys sekä se, että koltat eivät ole tottuneet niin kirkkaiseen vesiin, Suonikylän järvet kun olivat tummempia. Tulevaisuus on rakennettava poronhoidon varaan ja porokarjan kasvuun on siksi kiinnitettävä ensisijaista huomiota. Näätämön alueen koltilla on nyt Paliskuntain yhdistyksen arvion mukaan noin 1,400 poroa. Sekä valtion että avustusjärjestöjen toimesta on koltille hankittu jonkin verran poroja, mutta määrä on aivan riittämätön. Osa on mennyt pahimman nälän torjumiseen ja osa on kadonnut. Muualta ostettujen porojen totuttamiseksi uuteen alueeseen on keväällä 1949 rakennettu noin 2 neliöpeninkulmaa käsittävä rengasaita tekemällä aidat vain vesistöjen kannaksille. Kokemukset aidasta ovat olleet tyydyttävät, mutta porojen säilymiselle on välttämätöntä saada esteitä myös valtakunnan koilliselle rajalle. Vasta tämän aidan valmistuttua kannattaa ryhtyä porokarjojen olennaiseen lisäämiseen. Aidan pylväspuiksi on runsaasti aineksia syksyn 1949 tuulenkaadoissa.

Porokarjojen suurenemiseen saakka on kolttien toimeentulo riippuvainen ansiotöistä. Kiireellisin tällaisista töistä olisi edellä mainitun esteaidan rakentaminen. Toinen työmaa olisi huoltotien aikaansaaminen Näätämön alueelle. Vaikkakin koltat, jos heillä olisi riittävät porokarjat, voisivat pororaidoilla tehdä matkoja nykyisen maantien varteen ja siellä vaihtaa porontuotteitaan muihin tarvikkeisiin, niin maantie itse alueelle kuitenkin suuresti helpottaisi elämää. Tavaran rahtikustannukset Inarin kirkolta Sevetijärvelle ovat nykyään 25 mk kilolta, joten välttämättömien elintarvikkeiden, kuten leivän ja sokerin, ostaminen tulee tavattoman kalliiksi. Ansiotöiden pitäisi olla sellaisia, että myös niiden tulokset välittömästi koituisivat alueen taloudellisen kehityksen hyväksi.

Edellä on kiinnitetty suurempaa huomiota Näätämön koltta-asutukseen kuin Ivalon ja Nellimin välillä olevaan johtuen siitä, että jälkimmäinen koltтарыhmä välittömämmin on rinnastettavissa muihin saamelaisiin kun sen sijaan Näätämön alueen asukkaat ovat kauempana ja nykyisessä tilassaan alttiimpia vaurioille. Koska tämä väestö myös yhteiskunnallisen kehityksensä puolesta on erikois-
 asemassa, on siihen valtion taholta kiinnitettävä erityistä huomiota. Sen suhteen voidaan nimittäin vielä ottaa varteen seikkoja, jotka aikanaan on laiminlyöty muihin saamelaisiin nähden ja jotka vasta nykyajan sosiologia on oivaltanut. Erityistä harkintaa vaatii kysymys kolttien oikeudellisesta suhteesta alueeseensa, heillä kun perinteellisesti on ollut vain nautintaoikeus.

Entisestä eristyneisyydestä ja uskonnollisesta eroavaisuudesta johtuen liittyy kolttiin muitten maamme saamelaisten mielessä ennakoluuloja, joiden hälventyminen on luottamuksellisen kanssakäymisen edellytys. Kolttien nykyisillä asuinpaikoilla on ennestään sekä Inarin kalastajasaamelaisia että suomalaisia, joiden välit kolttiin olisi kehitettävä keskenään sopeutuviksi.

Komitea ehdottaa erityisesti kolttien tulevaisuuden turvaamiseksi seuraavia valtion toimenpiteitä:

1. Näätämön alueen kolttain yhteiskunnallista omatoimisuutta on edistettävä tukemalla perinteellisen kyläkouksen arvovaltaa mm. kuulemalla sen mielipidettä aluetta koskevissa asioissa;

2. Kunnes porokarjojen olennaiseen suurentamiseen voidaan ryhtyä on kolttille järjestettävä riittävästi ansiotöitä, jotka koituvat alueen taloudellisen kehityksen hyväksi. Sellaisia töitä ovat esteaidan tekeminen valtakunnan rajalle Tenosta Muotkavaaraan, huoltotien aikaansaaminen Näätämön alueelle ja rengasaidan kunnossa pitäminen uuden porokarjan totuttamiseksi alueen laidunmaihin;

3. Esteaidan tultua valmiiksi olisi porokarjaa kerralla lisättävä niin olennaisesti, että poronhoitoon kykenevät perheet voivat tulla siitä toimeen. Sitä varten olisi annettava pitkäaikaisia halpakorkoisia lainoja, jotta poronhoitoa elinkeinonaan harjoittavat voisivat lisätä karjojaan niin, että heillä perheenjäsentä kohti olisi ainakin 20 siitosporoa;

4. Saamelaisasiain toimiston on kolttien perinteitä vaalien kiinnitettävä erityistä huomiota heidän yhteiskunnalliseen kehitykseensä.

X. Kulku- ja viestiyhteydet

Kuten mietinnön IV luvussa on mainittu, ovat maantiet osoittautuneet saamelaisten tulevaisuuden kannalta sikäli tuhoisiksi, että teiden varsille on pesiytynyt etelästä tullutta väestöä kaventaen saamelaisten elinmahdollisuuksia. Tiet toivat Lappiin myös sodan. Toisaalta on teistä luonnollisesti koitunut suurta hyötyä saamelaisille: matkanteke on tullut halvemmaksi sekä vähemmän aikaa kuluttavaksi ja ostettava tavara on teitä pitkin tuotuna tullut käyttäjälle entistä pienemmillä rahtikustannuksilla. Tiet ovat siten vaikuttaneet elintason nousuun.

Maanteiden kielteinen vaikutus on lähinnä johtunut siitä, että suomalainen paine on ollut voimakas eikä sitä valtion toimenpiteillä ole pidetty kurissa, ja siitä, että saamelaiset eivät ole olleet kyllin valvutuneita tehokkaasti käyttämään hyväkseen teiden heille tarjoamia etuja. Tieverkon laajentaminen samanaikaisesti toimimatta saamelaisen yhteiskunnallisen kehityksen hyväksi voi siten koitua karhunpalvelukseksi saamelaisten tulevaisuudelle. Ne ehdotukset, jotka

komitea tekee tieverkon laajentamiseksi, liittyvät komitean tekemiin saamelaisten yhteiskunnallista omatoimisuutta edistäviin ehdotuksiin.

Saamelaisalueella on paljon asuttuja kohtia, jonne maanteitä ei ilmeisesti kannata rakentaa ja pitää kunnossa varsinkaan talvella. Näiden seutujen eristyneisyyttä muusta maailmasta voidaan olennaisesti lieventää viestiyhteyksiä parantamalla. Puhelinyhteys olisi aikaansaattava kaikkiin sellaisiin kohtiin, missä useampia perheitä asuu lähikään. Paitsi yleisen yhteiskunnallisen kehityksen kannalta on tiedotusverkolla erityinen merkitys terveydenhoidossa ja sairausavun toimittamisessa. Samoin se helpottaisi elinkeinoelämää, varsinkin poronhoitoa ja tehostaisi kulojen torjuntaa. Seuduille, joille syystä tai toisesta ei lähiaikoina voida rakentaa puhelinlinjoja, komitean mielestä olisi saatava edes radiopuhelinyhteydet.

Komitea ehdottaa seuraavien teitten ja puhelinlinjojen rakentamista:

Kunta	Tiet ja puhelinlinjat	Pituus km:issä ja tärkeysjärjestys			Kaikkiaan
		I	II	III	
Inari Inari—Enontekiö Utsjoki	<i>Maantiet</i>				
	Inarin kk.—Solojärvi—Menesjärvi	34	—	—	
	Menesjärvi—Repojoki—Lisma—Nunnanen	—	105	—	
	Rovasuvanto—Nuorgam	—	—	135	
	Yhteensä	34	105	135	274
Inari » Inari—Utsjoki Sodankylä Sodankylä—Kittilä	<i>Kevytrakenteiset maantiet</i>				
	Kaamanen—Partakko—Sevettijärvi	85	—	—	
	Sevettijärvi—Räkkijärvi	—	15	—	
	Syysjärvi—Utsjoki	75	—	—	
	Lohijoki—Ukkola—Rovanan—Äärelä	—	35	—	
	Äärelä—Pokka	—	—	25	
	Yhteensä	160	50	25	235

Kunta	Tiet ja puhelinlinjat	Pituus km:issä ja tärkeysjärjestys			Kaikkiaan
		I	II	III	
	<i>Pyörätiet</i>				
Enontekiö	Hetta—Näkkälä—Pöyrisjärvi	40	—	—	
»	Pöyrisjärvi—Kalkujärvi	—	—	12	
Inari	Inarin kk. — Angeli	56	—	—	
»	Angeli—Ranttila	—	28	—	
»	Ranttila—Karigasniemi	—	—	30	
»	Menesjärvi—Kuivajärvi—Lemmenjoen Njurgulahti ..	—	14	—	
»	Lemmenjoen Njurgulahti—Närrijärvi	—	—	18	
»	Paksumaa—Sammuttijärvi—Iijärvi	—	—	22	
»	Tiasniemi—Majavajärvi—Kessivuono	—	22	—	
»	Kessivuono—Kessijärvi	—	8	—	
»	Kessivuono—Lallajärvi—Piilola	—	—	20	
Sodankylä—Inari	Nellimjärvi—Vuoskujärvi—Sulkusjärvi	—	—	15	
Sodankylä	Purnumukka—Kuttura—Repojoki	—	60	—	
»	Korvanen—Yliluiron Maggala	19	—	—	
Utsjoki	Mutenia—Kurujärvi	—	8	—	
	Nuorgam—Polmakjärvi	—	18	—	
	Yhteensä	115	158	117	390
	<i>Puhelinlinjat</i>				
Enontekiö	Hetta—Näkkäläjärvi—Pöyrisjärvi	40	—	—	
»	Palojärvi—Salvasjärvi	18	—	—	
»	Kuttanen—Kultima	—	13	—	
Inari	Menesjärvi—Lemmenjoen Njurgulahti	—	14	—	
»	Repojoki—Lisma	—	22	—	
»	Repojoki—Kuttura	—	22	—	
»	Kaamanen—Partakko—Sevettijärvi—Räkkijärvi	100	—	—	
»	Nellim—Kessivuono	24	—	—	
Sodankylä	Nellim—Sulkusjärvi	—	15	—	
»	Pikku Poikela—Laiti—Pokka	60	—	—	
»	Mutenia—Kurujärvi	—	8	—	
»	Korvanen—Yliluiron Maggala	19	—	—	
Utsjoki	Karigasniemi—Ranttila	—	30	—	
»	Nuorgam—Polmakjärvi	—	18	—	
	Yhteensä	261	142	—	403

XI. Ehdotuksia eri aloilta

A. Terveydenhoito.

Koska terveyden- ja sairaanhoidon erikoistuntemus ei ole edustettuna komiteassa, komitean täytyy tyytyä aivan yleisluontoisiin huomautuksiin näillä aloilla.

Komitean laatima väestötilasto osoittaa, että saamelaiset perheet ovat suhteellisen lapsirikkaita. Kuviossa sivulla 32 on kanta leveä, mutta kuvio kapenee ylöspäin nopeammin kuin normaalissa väestön jakautumisessa ikäluokkien mukaan. Tämä tekee luultavaksi, että lasten kuolleisuus saamelaisten keskuudessa on ollut poikkeuksellisen suuri ja että, jos terveydenhoidolliset olot saadaan parantamaan, heimon voidaan olettaa nopeasti kasvavan. Kuvioista voi arvailla, että evakkoaikana 1944—1945 syntyneistä suhteellisen paljon on kuollut ennen v:n 1948 päättymistä. Vaikka Inarin kunnan asukkaista evakkoaikana noin $\frac{1}{3}$ oli saamelaisia, kuoli evakossa jokseenkin yhtä monta Inarin saamelaista kuin suomalaista ja kuolleista saamelaisista noin puolet oli lapsia. Oudoissa, vaikeissa oloissa ja heikon ravinnon varassa saamelaiset helposti sortuivat lavantautiin, tulirokkoon ja kurkkumätään. He olivat muita alttiimpia evakkopaikoilla Keski-Pohjanmaalla vallitsevalle tuberkuloositartunnalle. Sodan jälkeen onkin todettu tuberkuloosin uhkaavasti levinneen saamelaisten joukossa.

Nämä havainnot viittaavat siihen, että saamelaisten tulevaisuudelle on erittäin merkittävää tarmokkaasti toimia terveydenhoidon hyväksi, jolloin entistä suurempaa huomiota olisi kiinnitettävä pieniin lapsiin. Pitkän pimeän kauden haitallista vaikutusta lasten varttumiseen olisi nykyaikaisen lääketieteen tarjoamin keinoin vähennettävä. Tämä vaatii mm. tehostettua terveydenhoidollista valistustoimintaa.

Mitä varsinaiseen sairaanhoitoon tulee, ei niin hajallista asutusta varten missään tapauksessa voida rakentaa niin paljon sairaaloita, etteivät matkat niihin joka tapauksessa jäisi pitkiksi. Tarttuvia tauteja sairastavia varten, erityisesti tuberkuloottisia ajatellen, olisi kuitenkin perheiden vähähuoneisten asuntojen vuoksi tärkeätä aikaansaada eristysmajoja hoitajineen. Kulkutauteja vastaan, jotka ennen ja vielä ensimmäisen maailmansodan jälkeen hyvin tuhoisasti harvensivat saamelaista väestöä, ei yhteiskunta enää saa olla avuton. Sairaiden nopea kuljetus nykyaikaisesti varustettuihin sairaaloihin vaatii lentokuljetusta ja tähän tarkoitukseen olisi varattava lentokone saamelaisalueelle, sillä etelästä tilatun koneen on varsinkin pitkinä kelirikkoaikoina usein mahdotonta laskeutua kentälle tai järvelle, missä vuodenaajasta riippuen aivan toisenlaiset olosuhteet saattavat vallita kuin lentokoneen kaukaisella lähtöasemalla. Helikopteri olisi mahdollisesti sopivin sairaankuljetusväline saamelaisalueen olosuhteissa. Puhelinyhteyksien kehittäminen parantaa luonnollisesti myös terveyden- ja sairaanhoidon mahdollisuuksia.

Valtion olisi apurahoilla tuettava sairaanhoitajiksi, terveyssisariksi ja kättilöiksi pyrkivien saamelaisten opintoja, koska heillä paikallistuntemuksensa ja kielitaitonsa vuoksi on erityiset edellytykset onnistua sellaisissa tehtävissä.

B. Rajakauppa-oikeus ja rahtiavustukset.

Ennen sotia vallinnut rajakauppa-oikeus, jota poikkeuksellisen ajan valuutta- ja lisenssimääräykset ovat supistaneet, olisi palautettava entiselleen. Saamelaisalueen pitkien tiettömien taipaleiden asukkaille rajakauppa-oikeus on merkinnyt suurta taloudel-

lista ja käytännöllistä helpotusta pienentäen heidän elinkustannuksiaan ja vapauttaen heidät aikaa vieviltä matkoilta. Historiallisistakin syistä on saamelaisten rajakauppa-oikeus erityisessä mielessä luonnollinen, joten on aihetta mahdollisimman pitkälle lieventää valtakuntain rajoista saamen heimon perinteelliselle elämälle aiheutuvia haittoja.

Tärkeimmistä elintarpeista, kuten viljatuotteista, suolasta ja perunasta, olisi valtion varoista suoritettava rahtiavustusta saamelaisalueen asukkaille mikäli he asuvat vähintään 5 km:n päässä autotieltä.

C. Saamen kielen huomioon ottaminen.

Komitea ehdottaa, että virallisessa suomalaisessa kielenkäytössä sanat lappalainen, lappi kieli jne. korvattaisiin sanoilla saamelainen, saamen kieli jne. kuten komitea tässä mietinnössä on tehnyt.

Sen lisäksi mitä opetusolojen yhteydessä on mainittu saamen kielen huomioon ottamisesta komitea ehdottaa, että saamelaisia läheisesti koskevat lait ja asetukset julkaistaisiin valtion toimesta myös saameksi.

Saamelaisalueen paikannimet olisi säilytettävä saamelaisina virallisissa kartoissa eikä käännettävä suomalaisiksi tai väännettävä suomen kielen mukaisiksi. Tämä koskee myös esimerkiksi postiasemien ja matkailukeskusten nimiä. Vain jos seudun väestö käyttää suomalaista paikannimeä, on sen käyttö kartoissa perusteltu, mahdollisesti rinnan saamelaisen nimimuodon kanssa. Saamelaisten luonnonläheisyyden vuoksi saamelaiset paikannimet ovat erityisen ilmeikkäät, mutta käännettyinä tai muunnettuina ne menettävät saamelaista kulttuuria kuvastelevan luonteensa ja tulevat käsittämättömiksi. Saamenkielisten paikannimien kirjoitustavassa on sen sijaan syytä ottaa suomen kieli huomioon.

Viime vuosina on Samii Litton aloitteesta radiossa ollut kerran viikossa saamenkielinen uutislähetys ja kerran kuussa saamenkielinen jumalanpalvelus. Jälkimmäisen on rovasti E. J. Kaakinen tai pastori Nilla Outakoski pitänyt Oulun tuomiokirkossa kaupungin saamelaisten avustamina ja uutiset on luettu Oulun studiossa. Jotta myös voitaisiin lähettää saamenkielistä kansanvalistus- ja ajan-

vieteohjelmaa, komitea ehdottaa, että Inariin perustettaisiin studio.

D. Saamelaisten asevelvollisuus.

Tässä mietinnössä on aikaisemmin huomautettu (siv. 49) saamelaisten poronhoidon eroavan siinä suhteessa eteläisten paliskuntain poronhoidosta, että saamelaiset poronomistajat itse hoitavat poronsa, kun taas eteläisissä paliskunnissa poronhoitotyöt yleensä suoritetaan paliskuntain palkkaamalla työvoimalla. Opetusoloja koskevien ehdotusten yhteydessä on huomautettu, että lukukaudet olisi sovitettava niin, että oppilaat voivat osallistua poronhoitoon. Tämä koskee varsinkin ylempiä luokkia, joiden pojista jo on suuri hyöty paimennuksessa ja erotuksissa. (Katso myös poronhoidon huomioon ottamista Ruotsin saamelaiskouluissa, siv. 22 ja 23.) Asevelvollisuuden suorittaminen koskee vielä enemmän saamelaisten poronhoitoon, koska miehet silloin jo ovat täysiä poromiehiä.

Puolustusvoimain pääesikunta on v. 1949 esittänyt, että pääelinkeinonaan poronhoitoa harjoittavien palvelus vakinaisessa väessä järjestettäisiin sellaisena aikana, jolloin se tuottaa vähimmin haittaa elinkeinon harjoittamiselle sekä että tällaisille asevelvollisille myönnettäisiin lomaa niin paljon, kuin heidän elinkeinonsa harjoittamiselle on välttämätöntä. Vaikkakaan pääesikunta ei näe syytä kokonaan vapauttaa poromiehiä asevelvollisuuden suorittamisesta, katsoo se, viitaten tällaisten poronhoitajien vähälukuisuuteen, „ettei sotilaalliselta kannalta olisi sannottavaa haittaa, vaikka heidät kokonaan vapautettaisiin vakinaisesta palveluksesta. Sen sijaan poronhoidolle, joka on ainoa keino, millä Suomen laajoja tunturiseutuja voidaan hyväksi käyttää, olisi tällä järjestelyllä tärkeä merkitys.” Kun pääesikunta tuskin on kiinnittänyt huomiota saamelaisen ja suomalaisen poronhoidon erilaiseen luonteeseen, ovat sen perustelut poronhoitajien lukumäärään nähden sitä painavimmat, jos rajoitetaan vain saamelaisiin poronhoitajiin.

Saamelaisten asevelvollisuuden suhteen on syytä kiinnittää huomiota myös eräeseen kansalliseen näkökohtaan. Valtiollisten rajojen pirstoessa heimon asuma-alueen neljään eri valtakuntaan voisivat eri maiden saame-

laiset, jos sotilaallisia selkkauksia sattuisi, joutua vastakkain. Jos sellainen erittäin va-
litettava tilanne syntyisi, olisi se heimon kan-
nalta tuntuvasti lievempi, jos saamelaiset oli-
sivat vapautetut vakinaisesta palveluksesta.
Ruotsissa saamelaiset ovat vapautetut vaki-
naisesta palveluksesta rauhan aikana ja v:n
1751 rajasopimus takaa Ruotsin ja Norjan
saamelaisille ystävällistä kohtelua sekä tur-
vaa ja apua naapurimaassa myös sodan ai-
kana. Suurin piirtein tätä sopimusta kun-

nioitettiin viime maailmansodankin aikana,
vaikka vieras valta silloin isännöi Norjassa.
Komitea ehdottaa,

*että maamme saamelaiset vapautet-
taisiin vakinaisesta palveluksesta sota-
laitoksessa tai, mikäli tähän ei katsota
voitavan suostua, että he saisivat suo-
rittua asevelvollisuutensa rajavartiost-
tossa ja heidät lomautettaisiin poron-
hoidon vaatimusten mukaan.*

XII. Saamelaisasiain hoidon rahoitus

Saamelaisasiain hoito tulee vaatimaan melkoisia rahavaroja. Komitea ei voi tehdä täsmällisiä ehdotuksia valtion saamelaispolitiikan rahoittamiseksi, varsinkaan kun suunnitelmien toteuttaminen voi tapahtua vain asteettain. Saamelaisasiain toimiston aiheuttamien menojen lisäksi on komitea mietinnössä esittänyt valtion tulo- ja menoarvioon 15 miljoonan markan siirtomäärärahaa siitosporolainoiksi ja 300,000 markan vuotuista määrärahaa saamelaisten seminaarikoulutusta varten. Sitä paitsi on osoitettu valtion varoja tarvittavan saamenkielisten koulukirjojen valmistamiseen, kolttien ansiotyötilaisuuksien järjestämiseen ym.

Saamelaisasiain hoidon rahoitus voitaisiin kokonaan järjestää valtion tulo- ja menoarvion puitteissa, jos ennakolta voitaisiin arvioida paljonko kunakin vuonna rahaa tarvitaan, mutta kiinteistöjen ja porokarjojen ostoihin tarvittavat varat ovat epämääräisiä. Komitea pitää sen vuoksi parempana, että saamelaisten olojen kehittäminen eräiltä osiltaan rahoitetaan erityisesti sitä varten perustettavan rahaston varoilla. Sen pohjavarat tulisi osoittaa valtion tulo- ja menoarviossa riittävän suurena kertakaikkisena summana, niin että sen vapaina olevat varat sidotaan tukkuhintaindeksiin. Rahasto olisi valtiokonttorin hoidettavana. Siitä suoritettaisiin saamelaisyhteisöjen ja saamelaisvaltuustojen kokouksista aiheutuvat juoksevat menot, annettaisiin vähävaraisille saamelaisille lainoja ostettaviksi tarjottujen kiinteistöjen ja porokarjojen hankkimiseen ja sen varoilla olisi

määrätyissä tapauksissa ostettava kiinteistöjä ja rahastosta myönnettäisiin saamelaisille opintolainoja ja avustuksia.

Mietinnön sivulla 60 on komitea ilmaissut käsityksen, että saamelaisilla asumansa alueen kanta-asukkaina on ensisijainen oikeus saamelaisalueen luonnonrikkauksiin. Sellaisistakaan puhtaasti luonnon tuottamista hyödykkeistä kuin maan metsävaroista saamelaiset eivät ole saaneet suhteellisesti lähekkään niin suurta osaa kuin maan eteläisempien osien asukkaat niistä aikojen kuluessa joko välittömästi tai välillisesti ovat saaneet. Saamelaisten asuma-alue on kuten tunnettua valtaosaltaan valtion metsämaata. V. 1938 toimitetun valtakunnan metsien arvioinnin mukaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueilla metsävarat silloin olivat 60.2 milj. k-m³. Vuotuinen kasvu oli 1.05 milj. k-m³. Merkittäviä muutoksia metsien sanotun arvion tuloksiin ei metsähallituksen antamien tietojen mukaan ole todettavissa. Jos oletettaisiin tässä mietinnössä ehdotetun koko saamelaisalueen, Kittilän ja Sodankylän pohjoisimmat osat mukaan luettuina, metsävarojen vuotuiseksi kasvuksi vain 1 milj. k-m³ ja nykyiseksi kantohinnaksi 100 mk k-m³:ltä, olisi vuotuisen kasvun arvo 100 miljoonaa markkaa. Rahaston pohjavaroiksi komitea tyytyy ehdottamaan ainoastaan puolta yhden vuoden kasvusta eli 50 miljoonaa markkaa. Sen lisäksi olisi rahastoa vuosittain kartutettava 1 %:lla mainitun vuotuisen kasvun arvosta eli 1 miljoonalla markalla. Ainoastaan sanottu pohjarahasto olisi indeksiin sidottu.

XIII. Lakiehdotuksia

Saamelaislaki

Annettu Helsingissä päivänä kuuta 195 .

Eduskunnan päätöksen mukaisesti, joka on tehty valtiopäiväjärjestyksen 67 §:n mää-
räämässä järjestyksessä, säädetään:

1 luku.

Saamelaisalue.

1 §.

Valtakunnan pohjoisimpaan osaan perus-
tetaan alue, saamelaisalue, jossa kansalaisilla
on sellaiset lisätyt tai rajoitetut oikeudet,
kuin tässä laissa tai erikseen säädetään.

2 §.

Saamelaisalueen etelärajana on lännestä
lähtien Enontekiön—Muonion kunnanraja ja
edelleen Enontekiön—Kittilän kunnanraja
Ounasjoen itärantaan saakka, josta raja jat-
kuu suorana viivana Sietteläjoen ja Kuivate-
pastojoen yhtymäkohtaan, edelleen Salanki-
järven luusuaan, edelleen Sammalojan ja
Kapsajoen yhtymäkohtaan, edelleen Kittilän
—Sodankylän kunnanrajaan Rajalompolon
pohjoisrannassa, edelleen Kitisessä Kōnkään
talon yläpuolella olevaan Kōngäs-nimiseen
koskeen, edelleen Kivihaaran latvalla olevaan
Petäjäsälän koillisnokkaan, edelleen Viuvalo-
lammesta lähtevän puron ja Viuvalojoen yh-
tymäkohtaan sekä edelleen Sodankylän—Sa-
vukosken kunnanrajaan Pihtijoen eteläran-
nassa, josta lähtien rajana on Sodankylän—
Savukosken kunnanraja Talkkunapähän
saakka.

3 §.

Kittilän ja Sodankylän kunnista saame-
laisalueeseen sisältyvät osat liitetään Enon-
tekiön ja Inarin kuntiin, ja tällöin on sovel-
tuvilta kohdiltaan noudatettava, mitä laissa
kunnallisen jaotuksen muuttamisesta (180/
25) on säädetty.

2 luku.

Saamelaiset.

4 §.

Saamelaiseksi katsotaan henkilö, jonka
vanhempien tai toisen heistä kotikieli on tai
on ollut saami ja joka, paitsi mikäli on kysy-
mys pikku lapsesta tai mykästä, itsekin saa-
mea tyydyttävästi puhuu.

Saamelaisista pidetään erityistä luetteloa.

3 luku.

Maan omistus ja hallinta.

5 §.

Saamelaisalueella älköön tämän lain voi-
maan tultua annettako valtion maata omaksi
tai vuokralle muille yksityisille kuin saame-
laisille ja heidän yhtymilleen.

Saamelainen älköön luovuttako omaksi tai
vuokralle saamelaisalueella olevaa tilaansa tai
osaa siitä tai pysyvää hallintaoikeuttaan maa-
han muulle kuin saamelaiselle, saamelaisten
yhtymälle tai valtiolle. Jos toisin menetel-
lään, olkoon luovutus mitätön.

Muu kuin saamelainen älköön luovuttako
omaksi tai vuokralle saamelaisalueella olevaa
tilaansa tai osaa siitä tai pysyvää hallinta-
oikeuttaan maahan muulle kuin saamelaiselle,
saamelaisten yhtymälle, valtiolle tai henki-
lölle, joka ennen tämän lain voimaan tuloa
on henkikirjoitettu saamelaisalueella. Jos toi-
sin menetellään, olkoon luovutus mitätön.

6 §.

Jos muu kuin saamelaisalueella ennen tämän lain voimaan tuloa henkikirjoitettu henkilö, joka ei ole saamelainen, perii siellä olevan tilan tai osan siitä tai pysyvän hallintaoikeuden maahan, hänen on kymmenen vuoden kuluessa saannostaan luovutettava perintönsä sille, joka 5 §:n mukaan saa saamelaisalueella omistaa tai hallita maata, uhalla, että muutoin valtio lunastaa perinnön saamelaisrahaston varoilla.

4 luku.

Poronhoito.

7 §.

Saamelaisalueen eteläraja on oleva alueen paliskuntain eteläraja.

8 §.

Saamelaisalueella saa siellä asuvien saamelaisten ja siellä olevien paliskuntain ohella olla poronomistajana jokainen paikallinen asukas, joka siellä on ennen vuoden 1950 alkua ollut ja keskeyttämättä edelleen on poronomistajana sekä hänen jälkeläisensä suorassa miespolvessa.

Jos muun kuin saamelaisen poronomistus on 1 momentissa mainitun ajankohdan jälkeen ollut keskeytyneenä vähintään yhden poronhoitovuoden, ei hänellä eikä hänen jälkeläisellään ole oikeutta ryhtyä poronomistajaksi.

9 §.

Sen, joka saamelaisalueella perii poroja, mutta jolla ei ole 8 §:n mukaista oikeutta olla poronomistajana, on luovuttava poroistaan ja poromerkistään kolmen vuoden kuluessa saannostaan sillä uhalla, että porot poroisännän toimesta myydään poronhoitolain 24 §:ssä säädetyllä tavalla. Jos joku, jolla ei ole edellä mainittua oikeutta olla poronomistajana, muulla laillisella saannolla saa saamelaisalueella omakseen muita kuin teurasporoja, ne on ensi tilassa myytävä sanotussa §:ssä säädetyllä tavalla.

10 §.

Saamelaisalueella vuoden 1950 alun jälkeen poronomistajaksi tulleen muun kuin saamelaisen on 9 §:ssä säädetyllä uhalla luovuttava poroistaan ja poromerkistään kol-

men vuoden kuluessa tämän lain voimaantulosta.

11 §.

Saamelaisalueen paliskunnalla on oikeus pakkolunastaa porojen laidunmailla kaukana asianomaisista asumuksista sijaitsevia jänkä- tai muita niihin verrattavia luonnonniittyjä, jotka eivät ole asukkaan toimeentulolle välttämättömiä, taikka pakkolunastustoimin vapautua poronhoitolaissa säädetystä mainitunlaisen niityn ja siitä kootun heinänsuojaa- misvelvollisuudesta tai velvollisuudesta korvata porojen niitylle tai heinälle aiheuttama vahinko.

12 §.

Porojen suojelemiseksi niiden kiima-aikana on saamelaisalueella 15 päivästä syyskuuta 31 päivään lokakuuta, molemmat mainitut päivät mukaan luettuina, metsästäminen koiran avulla kielletty. Tämän kiellon rikkojaa rangaistakoon sakolla.

5 luku.

Kansanopetus.

13 §.

Saamenkielisten lasten kansanopetusta varten tarvittavat oppikirjat kustantaa valtio.

6 luku.

Saamelaisasiain hallinto ja hoito.

14 §.

Valtioneuvostoon perustetaan saamelaisasiain toimisto, jonka viranhaltijoina ovat määrävuosiksi nimitetty saamelaisasiain esittelijä toimiston päällikkönä sekä kolmeksi vuodeksi kerrallaan valittu saamelaisten edustaja.

Toimisto valmistelee ja esittelee saamelais- aluetta ja sen asukkaita erityisesti koskevia asioita taikka antaa niistä lausuntoja.

15 §.

Kussakin saamelaisalueella olevassa kunnassa asuvat saamelaiset muodostavat saamelaisyhteisön, jonka päätösvaltaa käyttävät yhteisökokous ja saamelaisvaltuusto.

16 §.

Äänioikeus saamelaisyhteisössä on sen jokaisella saamelaisella, joka vaalivuoden alussa

oli yhteisön jäsen ja vähintään kaksikymmentäyksi vuotta täyttänyt sekä silloin merkitty saamelaisista pidettävään luetteloon.

Äänioikeutta vailla on kuitenkin:

1. se, joka ei ole Suomen kansalainen;
2. se, joka on holhouksen alainen;
3. se, joka oikeuden lainvoimaisen päätöksen mukaan on kansalaisluottamusta vailla taikka kelvoton maan palvelukseen tai toisen asiaa ajamaan; sekä
4. se, joka on todistettu syypääksi siihen, että hän saamelaisyhteisön vaaleissa on osastanut tai myynyt ääniä tai sitä yrittänyt tahi väkivallalla tai uhkauksella häirinyt vaalivapautta, aina kuudennen kalenterivuoden loppuun siitä lukien, kun lopullinen tuomio asiasta annettiin.

17 §.

Vaalikelpoinen saamelaisyhteisön luottamustoimiin on, mikäli niistä ei ole erikseen säädetty, jokainen yhteisön jäsen, jolla 16 §:n mukaan on äänioikeus.

Kun se, joka on valittu yhteisön luottamustoimeen, menettää vaalikelpoisuutensa, lakkaa hänen toimensa.

18 §.

Saamelaisyhteisökokous valitsee saamelaisvaltuutetut. Valtuutettuja valitaan kunnassa, jossa asamelaisten lukumäärä heistä pidettävän luettelon mukaan on

500 tai vähemmän	5
yli 500 mutta ei yli 1,000	7
„ 1,000 „ „ „ 1,500	13
„ 1,500	15

Valtuutettujen varajäseniä valitaan vähintään kolmasosa valtuutettujen lukumäärästä.

Vaali alistetaan lääninhallituksen vahvistettavaksi.

19 §.

Saamelaisvaltuuston jäsenet ja varajäsenet on joka kolmas vuosi pidettävässä saamelaisyhteisön äänioikeutettujen jäsenten yhteisökokouksessa valittava välittömällä enemmistövaaleilla.

Vaaleissa on kaikilla äänioikeutetuilla yhtäläinen äänioikeus. Vaalioikeutta alkoon käytettäväksi asiamehen kautta.

Valtuuston jäsenten toimikausi alkaa vaaleja seuraavan kalenterivuoden alusta sekä kestää kolme vuotta ja sen jälkeenkin, kunnes uusi valtuusto on valittu.

20 §.

Saamelaisvaltuuston asiana on tämän lain mukaan ja lain muutoin säättämässä rajoissa käsitellä saamelaisten yhteisiä asioita tekemällä ehdotuksia ja aloitteita ja antamalla siltä pyydettyjä lausuntoja saamelaisten elinkeinoja, saamelaisalueen maanomistusta, opetusolojen järjestämistä ja kehittämistä ynnä muista saamelaisten turvaamista koskevista kysymyksistä. Valtuuston päätökset eivät saa lainvoimaa eikä niistä saa valittaa.

21 §.

Saamelaisvaltuusto valitsee keskuudestaan puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan vuodeksi kerrallaan sekä ottaa sihteerin, jonka tulee olla saamelainen.

Valtuusto on päätösvaltainen, kun saapuvilla on enemmän kuin puolet jäsenmäärästä.

Esteettömään valtuuston kokouksesta poisaloon ja päätöksen tekemisen järjestykseen nähden on soveltuvin osin voimassa mitä kunnallislain 26 ja 27 §:ssä säädetään.

Valtuuston kokouksessa on muilla saamelaisilla oikeus olla saapuvilla, mutta valtuusto voi kuitenkin jonkin erityisen asian osalta siitä toisin päättää.

22 §.

Saamelaisvaltuuston kutsuu kokoon puheenjohtaja tai hänen ollessaan estyneenä varapuheenjohtaja.

Valtuusto on myös kutsuttava kokoon, kun vähintään neljännes valtuutetuista tai saamelaisasiain toimisto sitä vaatii.

Kutsussa on mainittava kokouksen aika ja paikka sekä siinä käsiteltäviksi tulevat asiat. Kutsu on kirjeellisesti lähetettävä neljätoista päivää tai, jos asia on tavallista kiireellisempi, viimeistään kymmenen päivää ennen kokousta.

23 §.

Valtuuston kokouksessa on pidettävä pöytäkirjaa, jonka kirjoittaa sihteeri sekä allekirjoittaa puheenjohtaja ja varmentaa pöytäkirjan pitäjä. Pöytäkirja tarkistetaan heti.

24 §.

Valtuuston päätökset panevat täytäntöön puheenjohtaja ja sihteeri.

25 §.

Saamelaisvaltuustojen yhteinen kokous valitsee saamelaisten edustajan valtioneuvoston

saamelaisasiain toimistoon kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Vaali toimitetaan umpilipuin. Jos joku saa enemmän kuin puolet annetuista äänistä, on hän valittu. Muussa tapauksessa toimitetaan heti uusi vaali ja, jollei silloinkaan kukaan saa ehdotonta enemmistöä, vieläkin uusi vaali niiden kahden ehdokkaan

välillä, jotka toisessa vaalissa ovat saaneet suurimmat äänimäärät. Äänen jakautuessa tasan ratkaisee arpa.

26 §.

Tarkemmat määräykset tämän lain täytäntöönpanosta annetaan asetuksella.

Laki

saamelaisrahastosta.

Annettu Helsingissä päivänä kuuta 195 .

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §.

kuun päivänä 195(2) annetun saamelaislain soveltamisessa esille tulevia niitä tarpeita varten, joihin valtion tulo- ja menoarviossa ei ole osoitettu varoja, perustetaan tällä säädöksellä pysyväinen rahasto, saamelaisrahasto.

Edellisessä momentissa mainitun rahaston pohjavaroiksi myönnetään valtion vuoden 195(3) tulo- ja menoarviossa kertakaikkiaan viisikymmentämiljoonaa markkaa, jota summaa kulloinkin vapaana olevalta osaltaan on korotettava tai alennettava jokaisen kalenterivuoden alusta yhtä monella kymmenellä sadanneksella, kuin kotimaisten tavarain tukuhintaindeksi lähinnä edellisessä maaliskuussa on täysää kymmeniä sadanneksia korkeampi tai alempi kuin joulukuussa 195(3). Sitä paitsi on valtion tulo- ja menoarvioon vuosittain otettava mainitun rahaston tilille

yksimiljoona markkaa, jota ei sidota indeksiin.

2 §.

Edellisessä §:ssä säädetyn rahaston hoitamisesta ja sen varojen tilittämisestä huolehtii valtiokonttori.

3 §.

Valtioneuvoston saamelaisasiain toimiston kussakin tapauksessa antamasta määräyksestä rahaston varoilla ostetaan saamelaislain 5 ja 6 §:ssä mainittuja kiinteistöjä ja toimistolla on valta myydä tai vuokrata niitä tai niiden osia saamelaisalueella asuville tai sinne palaaville saamelaisille.

4 §.

Tarkemmat määräykset tämän lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta annetaan asetuksella.

Laki

eräiden entisen Petsamon kunnan siirtoväkeen kuuluvien henkilöiden asuttamisesta annetun lain muuttamisesta.

Annettu Helsingissä päivänä kuuta 195 .

Eduskunnan päätöksen mukaisesti, joka on tehty valtiopäiväjärjestyksen 67 §:ssä määrättyllä tavalla, muutetaan eräiden entisen Petsamon kunnan siirtoväkeen kuuluvien henkilöiden asuttamisesta 14 päivänä marraskuuta 1950 annetun lain (549/50) 2 §:n 1 momentti näin kuuluvaksi:

Petsamon kunnan siirtoväkeen kuuluvalla henkilölle, jolle maanhankintalain (396/45) mukaan olisi voitu antaa maata, mutta joka ei ole tehnyt maansaantihakemusta säädettyssä

määräajassa tahi on myöhemmin luopunut maansaantioikeudestaan tai on sen muulla tavoin menettänyt, annetaan maata Oulun ja Lapin lääneissä, ei kuitenkaan Enontekiön,

Inarin ja Utsjoen kunnissa, soveltaen vastavasti, mikäli tästä laista ei muuta johdu, mitä maanhankintalaissa ja siihen liittyvässä lain-säädännössä on säädetty.

Laki

poronhoitolain muuttamisesta.

Annettu Helsingissä päivänä kurta 195 .

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan 4 päivänä kesäkuuta 1948 annetun poronhoitolain (444/48) 4, 5, 12, 31 ja 42 § näin kuuluviksi:

4 §.

Poronomistajana saakoon poronhoitoalueella olla jokainen siellä asuva Suomen kansalainen tai poronomistajain muodostama paliskunta.

Poronomistusoikeudesta saamelaisalueella säädetään erikseen.

5 §.

Poronhoidon harjoittamista varten poronhoitoalue on jaettava paliskuntiin, joiden tehtävänä on suojella porokarjaa, edistää sen hoitoa sekä estää poroja tekemästä vahinkoa ja menemästä toisten paliskuntain alueelle. Paliskunnan kotipaikka on siinä kunnassa, johon sen alue tai suurin osa siitä kuuluu.

Paliskunnalla tulee, mikäli mahdollista, olla luonnolliset rajat. Paliskunnan esityksestä lääninhallituksella on valta, kuultuaan asianomaisia paliskuntia ja manttaalinomistajain kuntakokouksia sekä paliskuntain yhdistystä, muuttaa paliskuntain rajoja, jos se havaitaan poronhoidolle edulliseksi. Saamelaisalueella ei kuitenkaan ole manttaalinomistajia kuul-tava.

Lapin lääninhallituksessa on pidettävä rekisteriä kaikista poronhoitoalueella olevista paliskunnista. Rekisteriin on merkittävä paliskunnan nimi ja kotipaikka, sen rajat ja niihin tehdyt muutokset sekä poroisännän, varaisännän ja rahastonhoitajan nimi ja toimiaika. Rekisteriin tulee liittyä kartta, johon paliskuntain rajat on merkitty.

12 §.

Paliskunnat muodostavat yhdistyksen, jonka tarkoituksena on olla paliskuntain yhdysiteenä, kehittää poronhoitoa ja porota-

loutta, edistää poronhoidon tutkimusta, poronhoidollista koetoimintaa ja poronjalostusta sekä suorittaa sille tämän lain, toimeenpanoasetuksen ja yhdistyksen sääntöjen mukaan kuuluvat tehtävät.

Yhdistyksen jäseniä ovat kaikki poronhoitoalueella olevat paliskunnat. Paliskuntaa edustaa yhdistyksessä poroisäntä tai hänen estyneenä ollessaan varaisäntä tai, jos paliskunta niin päättää, joku muu paliskunnan osakas. Kullakin paliskunnan edustajalla on yhdistyksen kokouksessa yksi ääni, mutta, jos paliskunnan poroluku on tuhat tai sitä suurempi, lisäksi yksi ääni jokaista täyttä tuhatta kohti. Yhdistyksellä tulee olla säännöt, jotka maatalousministeriö hyväksyy ja vahvistaa. Yhdistyksen hallituksessa on valtion edustaja, jonka maatalousministeriö määrää.

31 §.

Mikäli heinät säilytetään muualla kuin suljetussa ladossa, on heinien omistajan vietävä ne pois, ellei niiden kuljettaminen luonnonesteiden vuoksi aiheuta kohtuuttoman suuria kustannuksia, ennen 15 päivää tammikuuta, mutta saamelaisalueella ennen 1 päivää joulukuuta, uhalla, ettei korvausta makseta, jos porot sen jälkeen tekevät heinille vahinkoa.

42 §.

Niillä paikoilla, missä porojen oleskelu on luvallista, älköön niitä ampumalla, koirien avulla tai muulla tavoin tahallisesti peloiteltako. Joka rikkoo tämän kiellon, korvatkoon sekä poroja kohdanneen vahingon että myös, milloin porokarja teon johdosta on hajaantunut, sen kokoamisesta aiheutuneet kustan-

nukset sekä sen vahingon, minkä porot hajaantumisellaan ovat aikaansaaneet.

Koiran, joka maaliskuun 1 päivän ja elokuun 20 päivän välisenä aikana, saamelaisalueella minä vuoden aikana tahansa, tava-

taan yksinään porolaitumella ajamassa poroja, sekä isännättömän kulkukoiran ja koiran, jolla ei ole säädettyä kaulanauhaa, poronmistaja tai poropaimen saa hävittää.

Asetus

poronhoitolain täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta.

Annettu Helsingissä päivänä kuuta 195 .

Maatalousministeriön toimialaan kuuluvia erinäisiä asioita käsittelemään määrätyn ministerin esittelystä muutetaan poronhoitolain täytäntöönpanosta 20 päivänä elokuuta 1948 annetun asetuksen (629/48) 16 § sellaisena, kuin se on mainitun asetuksen muuttamisesta 16 päivänä helmikuuta 1951 annetussa asetuksessa (103/51), näin kuuluvaksi:

16 §.

Poronhoitoalue jakaantuu seuraaviin poronhoitolain 20 §:ssä tarkoitettuihin merkki-
piireihin:

- 1) Utsjoen merkkipiiri, — — —
- 2) Inarin merkkipiiri, — — —
- 3) Enontekiön merkkipiiri, — — —
- 4) Vuomaselän merkkipiiri, jonka muodostaa Lapin paliskunta;
- 5) Etelä-Lapin merkkipiiri, — — —
- 6) Kittilän merkkipiiri, — — —

- 7) Sodankylän merkkipiiri, johon kuuluvat Sattasniemen, Oraniemen, Syväjärven ja Pyhäjärven paliskunnat;
- 8) Keminkylän merkkipiiri, — — —
- 9) Sallan merkkipiiri, — — —
- 10) Raudanjoen merkkipiiri, — — —
- 11) Läntinen merkkipiiri, — — —
- 12) Itäkemin merkkipiiri, — — —
- 13) Kuusamon merkkipiiri, — — —
- 14) Pudasjärven merkkipiiri, — — —
- 15) Kainuun merkkipiiri, — — —

Eriävä mielipide I

Sodankylän Lapin paliskunnan ja Sattasiemen paliskunnan välillä on olemassa suunnitellun saamelaisalueen rajasta alueen sisäpuolelle poikkeava esteaita, joka on edellä mainittujen paliskuntien välillä tehdyn sopimuksen mukaan mainittujen paliskuntien välisenä rajana. Mielestäni on saamelaislaissa otettava huomioon tällaiset voimassa olevat

sopimukset. Mainittu aita on vasta rakennettu ja tullut maksamaan paljon aidan rakentamiseen osallistuneille paliskunnille. Näin ollen olisi kohtuutonta, että tällaisen paliskuntain välillä olevan aidan hyödyistä joutuisi toinen osapuoli luopumaan ja varsinkin, kun luopuminen siitä vaikuttaisi mullistavasti asianomaisen paliskunnan poronhoitoon.

Oulussa, toukokuun 5 päivänä 1951.

Oula Aikio.

Eriävä mielipide II

Että voitaisiin pysäyttää kiinteimistöjen ja porokarjojen luisuminen saamelaisilta (mikä ilmiö kiinteimistöjenkin suhteen on ollut havaittavissa ainakin Inarissa), komitea päätyi ratkaisuun, että sopivimmin se ehkä voitaisiin ehkäistä valtion varoista perustettavan ja valtion valvonnassa toimivan rahaston avulla. Hyväksyttiinkin tätä varten yksimielisesti ehdotus laiksi saamelaisrahastosta (sivulla 84). Koska kuitenkin mietinnössä jäi selostamatta minkäluontoisiin tapauksiin täl-

laista rahatointa käytännössä olisi sovellettava, niin sen puutteen korvaamiseksi haluan täten kunnioittaen viitata seuraavaan komiteassa käsittelemättä jääneeseen luonnokseen asetusehdotukseksi sanotun lakiehdotuksen soveltamisesta ja täytäntöönpanosta. Muuten kävisi selostaminen näin jälkeinpäin tapahtuen liian pitkäksi, ja vaikeaksikin, kun komitean muut jäsenet eivät ole siinä auttamassa käsityksillään.

Luonnos.

Asetus saamelaisrahaston täytäntöönpanosta ja soveltamisesta.

Annettu Helsingissä päivänä kuuta 195 .

Valtiovarainministeriön toimialaan kuuluvia erinäisiä asioita käsittelemään määrätyn ministerin esittelystä säädetään päivänä kuuta 19 saamelaisrahastosta annetun lain 4 §:n nojalla:

1 luku.

Yleiset säännökset.

1 §.

Saamelaisrahastosta annetun lain 1 §:n 1 momentissa tarkoitetuiksi tarpeiksi katsotaan

a) saamelaisyhteisökokousten valitsemien valtuustojen puheenjohtajien ja jäsenten sekä toimitsijain matka- ja päivärahat, kustannukset kokous- ja toimistohuoneista ja toimistotarpeista kuin myös ne toimitsijoit-ten palkkiot, jotka he saavat heille määrättyistä tehtävistä;

b) valtioneuvoston saamelaisasiain toimistoon valittavan saamelaisten edustajan vaaliin tarvittavat varat, mitkä käytetään kustannuksina vaalihuoneesta, vaalitarpeista ja palkkioina toimitsijoille sekä matka- ja päivärahoina toimitsijoille ja valitsijamiehille;

c) lainavarat lainoitettaviksi vähävaraisille saamelaisille pitkäaikaisina halpakorkoisina kuoletuslainoina porokarjojen ja maatilatalouskiinteistöjen sekä muiden ostettaviksi tarjottujen sopivien kiinteimistöjen ostamista varten;

d) laina- ja apurahavarat lahjakkaiksi ha-
vaittujen nuorien saamelaisten opintoihin;

e) saamelaisten etuja ja oikeuksia valvo-
vien asiantuntijain ja edustajain palkkauk-
seen tarvittavat varat tapauksiin, jotka mah-
dollisesti koskevat tuotantolaitosten tai mui-
ten niihin verrattavien laitosten perusta-
mista saamelaisalueelle.

2 §.

Edellisen §:n c- ja d-kohdissa mainittuja
lainoja ja apurahoja myönnetään rahastosta
suoraan anojille, joille niitä saamelaisvaltuus-

ton puheenjohtaja sanotun valtuuston sihteerin esittelystä on puoltanut.

2 luku.

Varojen tilitys.

3 §.

Rahaston vapaat rahavarat tulee olla talletettuina mikäli mahdollista korkeinta talletuskorkoa maksavaan vakavaraiseksi tunnettuun rahalaitokseen tai useampaan sellaiseen, ei kuitenkaan pitemmällä kuin kolme kuukautta kestäväällä nostamiseen tarvittavalla irtisanomisajalla. Saadut korkotulot varataan rahaston tarkoituksiin.

3 luku.

Lainojen myöntäminen.

4 §.

Laina-anomus, jossa on mainittava ostettavan kiinteistön tai porokarjan sijaintipaikka ja liitettävä oheen selvitys anojan saamelaisuudesta ja varallisuudesta on jätettävä saamelaisvaltuuston sihteerille, jonka tulee esittää se sanotun valtuuston puheenjohtajalle viimeistään neljäntoista päivänä siitä, kun anomus on jätetty, tätä päivää lukuunottamatta. Varsinaisen puheenjohtajan estyneenä ollessa tulee sihteerin esittää anomus valtuuston varapuheenjohtajalle sanotussa ajassa.

Esittämisestä neljäntoista päivän kuluessa uhalla, että joutuu korvaamaan esteettömästä viivytyksestä aiheutuneen vahingon valtuuston puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan tulee, liitettävään oheen lausuntonsa ostettavaksi tarjotun kiinteistön tai porokarjan kelpoisuudesta, ja hinnan suhteesta siihen ja mikä olisi hänen mielestään sopivampi hinta kuin myös lausuntonsa anojan soveltuvaisuudesta ostajaksi, lähettää anomus kirjattuna pikapostilähetyksenä valtioneuvoston saamelaisasiain toimiston saamelaisien edustajalle.

Valtuuston puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan lausunnon varmentaa valtuuston sihteerin.

Saamelaisasiain toimiston saamelaisien edustajan, tai hänen estyneenä ollessa hänen määräämänsä, tulee heti esittää anomus saamelaisasiain toimiston päällikölle. Ellei ole esittämispäivästä lukien neljäntoista

arkipäivän virka-ajan päättymiseen mennessä saapunut muita saman kiinteistön tai porokarjan ostamiseen tarkoitettuja laina-anomuksia ratkaisee toimiston päällikkö laina-anomuksen yhdessä esittäjän kanssa. Elleivät he voi ratkaisussa päästä yksimielisyyteen alistaa myöntämistä puoltava puoli anomuksen valtiovarainministeriön ratkaistavaksi. Kun laina-anomus on hyväksytty lähetetään saamelaisien edustaja siitä saamelaisvaltuuston sihteerille heti ilmoituksen sillä tavalla kuin tämän §:n 2 momentissa on anomuksen lähettämisestä säädetty.

Jos edellisessä momentissa mainitun ajan kuluessa on saapunut muitakin sanotussa momentissa tarkoitettuja laina-anomuksia palauttaa saamelaisasiain toimisto edellä säädettyllä tavalla anomukset asianomaisille saamelaisvaltuustojen sihteerille, joitten tulee heti yhdessä valtuuston puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan kanssa määrätä samalle asiakirjalle perusteltu etuoikeusjärjestys anojien kesken ja sanottu asiakirja mukaan liitettynä lähettää anomukset uudestaan saamelaisasiain toimiston ratkaistaviksi. Elleivät valtuuston puheenjohtaja ja sihteerin etuoikeusjärjestystä määrätessään pääse yksimielisyyteen ratkaisee asian puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan mielipide mutta tulee sihteerin liittää mukaan oma mielipiteensä, jonka puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja varmentaa.

5 §.

4 §:n 5 momentissa tarkoitettun etuoikeusjärjestyksen määräämisestä on valtuuston sihteerin annettava heti kirjallinen tieto sille tai niille anojille, jotka etuoikeusjärjestyksen määräämisessä ovat joutuneet ensimmäiselle sijalle asetettua huonommalle osalle. Etuoikeusjärjestyksen perusteista on tiedoksiannon yhteydessä annettava valitusosoitus, joka tulee annettavaksi Lapin lääninhallitukselle sillä tavalla kuin on säädetty kunnallishallinnon alaan kuuluvista valituksista lääninhallitukseen ratkaistavaksi. Aika valituksen jättämiseen on määrättävä viimeistään kolmantenakymmenentenä päivänä ennen kello kahtatoista siitä, kun tiedoksianto on tapahtunut, sitä päivää lukuunottamatta. Valittajan asiana on heti ilmoittaa lääninhallituksen diariotodistuksella saamelaisasiain toimistolle valittamisestaan, jolloin sanotun toimiston tulee heti lähettää virallisesti oikeaksi todistettu jäljennös 4 §:n 5 mo-

mentin etuoikeusjärjestystä tarkoittavasta asiakirjasta lääninhallitukselle ja tulee saamelaisasiain toimiston jäädä odottamaan lääninhallituksen ratkaisua asiassa. Lääninhallituksen päätökseen ei saa hakea muutosta.

Jos asian kiireellisyys vaatii voi saamelaisasiain toimisto ostaa tämän §:n edellisessä momentissa tarkoitettussa valitustapauksessa kiinteistön tai porokarjan saamelaisrahaston varoilla valtiolle. Älköön kuitenkaan näin ostettua kiinteistöä tai porokarjaa luovutettako ennenkuin lääninhallitus on ratkaissut valituksen.

6 §.

Kun laina-anomus tarkoittaa pakko- tai vapaaehtoisesta huutokaupasta ostettavaa kiinteistöä tai porokarjaa, katsotaan anomus käsiteltäväksi kiireellisenä.

Mitä on säädetty 4 §:n 1 ja 2 momentissa laina-anomusten käsittelyn määrääjoista ovat ne tämän §:n 1 momentissa mainituissa tapauksissa puolta lyhyemmät, kuitenkin niin, että valtuuston puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja on vapaa sanotun 4 §:n 2 momentissa tarkoitettua vahingonkorvausvelvollisuudesta.

7 §.

Samaa pakko- tai vapaaehtoisella huutokaupalla myytäväksi tarjottua kiinteistöä tai sen osaa tai porokarjaa varten voidaan hyväksyä laina useammallekin kuin yhdelle anojalle, lainan määrää rajoittamatta, mutta lykätään varojen myöntäminen siihen kunnes myynti on tapahtunut.

8 §.

Mitä on sanottu 4 §:n 2 momentissa kiinteistön tai porokarjan kelpoisuudesta, tulee silloin, kun kiinteistö, sen osa tai porokarja tarjotaan ostettavaksi pakko- tai vapaaehtoisella huutokaupalla, sen estämättä onko samaa tarkoitusta varten jätetty laina-anomuksia, sen kunnan saamelaisvaltuuston puheenjohtajan minkä toimialueelle kuuluvassa kunnassa huutokauppa on ilmoitettu pidettäväksi tiedoittaa siitä heti saamelaisasiain toimistolle ja samalla anottava valtuutusta ostaa sanotulla tavalla myytäväksi tarjotun kiinteistön, sen osan tai porokarjan saamelaisrahaston varoilla valtiolle, ja on tällaiseen anomukseen mikäli se koskee kiinteistön tai sen osan ostamista, liitettävä kiinteistöä koskeva rasiustodistus.

4 luku.

Ostovelvollisuus.

9 §.

Kun on tarjottu ostettavaksi kiinteistö, olkoonpa se mitä laatua tai kokoa tahansa, eikä ole ilmaantunut sellaista ostajaa, jolla olisi ollut siihen saamelaisalueella oikeus tai jonka tarjousta myyjä ei ole voinut hyväksyä, on sillä, jolla on valta myyntiin, oikeus anoa valtioneuvostolta valvoitusta ostaa kiinteistö tai sen osa saamelaisrahaston varoilla valtiolle. Anomukseen on liitettävä myyjän sukuselvitys mikäli on luonnollinen henkilö, muussa tapauksessa selventävä ote kauppatai yhdistysrekisteristä, riittävä selvitys saannosta kuin myös rasituksista, ja on tällainen anomus jätettävä Lapin lääninhallitukselle, joka, liitettään siihen lausuntonsa vaaditun hinnan suhteesta kiinteistön arvoon sekä onko myyjälle välttämätöntä saada kiinteistö heti myydyksi, lähettää anomuksen valtioneuvoston ratkaistavaksi.

Hinnan suuruuden määrää harkinta, johon tullaan kuin jos kiinteistö tai sen osa olisi saatu myydä saamelaisalueen ulkopuolelta olevalle ostajalle.

10 §.

Kauppakirjan kiinteistöostoon, johon valtioneuvosto on velvoittanut, allekirjoittaa saamelaisasiain toimiston päällikkö. Niin myös huutokaupoista tai valitustapausten takia ostetuista kiinteistöistä tai porokarjoista.

5 luku.

Erinäisiä säädöksiä.

11 §.

Porokarjaksi katsotaan useita yksilöitä käsittävä eläinmäärä, joka myydään poromerkkeineen.

12 §.

Ellei laina-anomusta ole hyväksytty sen tarkoitukseen tarvittavassa ajassa katsotaan anomus hylätyksi mutta on saamelaisasiain toimiston päällikön yhdessä toimiston saamelaisien edustajan kanssa annettava siitä anojalle vaatimuksetta yhteinen selitys.

13 §.

Lainat kiinteistöä varten myönnetään, sen mukaan kuin saamelaisasiain toimiston pääl-

likkö sekä toimiston saamelaiden edustaja yhdessä kuhunkin tapaukseen erikseen määräävät, enintään 35 vuoden maksuajalle, mikä maksuaika kaikissa tämän asetuksen mukaan myönnettyihin lainoihin nähden lasketaan siitä, kun on kulunut kaksi vuotta velkakirjan sisällön ensimmäisen erän tai kokonaisu-määrän nostamisesta. Lainan korko älköön olko korkeampi kuin 3 % pääomasta vuodessa.

6 luku.

Opintolainat ja -apurahat.

14 §.

Laina-anomus opintokustannuksia varten oheen liitettyinä velkakirja valmiine vakuuk-

sineen lainan takaisin maksamisesta sekä anojan virkatodistus ja selvitys saamelaisuudesta kuin myös osoitus hyväksytyksi tulemisesta opetus- tai sellaista vastaavaan harjoituslaitokseen on jätettävä suoraan saamelaisasiain toimistolle. Kuultuaan anojan kotikunnan saamelaisvaltuuston puheenjohtajaa ratkaisevat, sen estämättä mitä valtuuston puheenjohtaja asiasta on lausunut tai jättänyt lausumatta, saamelaisasiain toimiston päällikkö ja toimiston saamelaiden edustaja yhdessä anomuksen. Elleivät he tässä voi päästä yksimielisyyteen menetellään kuten edellä 4 §:n 4 momentissa erimielisyyden ratkaisusta on säädetty.

Mitä edellisessä momentissa on sanottu varojen myöntämisestä opintolainoiksi menetellään myös anomusten suhteen, jotka koskevat opintoapurahoja.

Se saamelaisrahastosta, sillä ennenkuin suoritan tällaiselle jälkipuheelle kuuluvan allekirjoituksen kajoan vielä mietinnön saamelaislakia tarkoittavan lakiehdotuksen siihen kohtaan, jossa määritellään kuka on saamelainen (sivu 81, 4 §). Tämän pykälän ensimmäinen momentti kuuluu: Saamelaiseksi katsotaan henkilö, jonka vanhempien tai toisen heistä kotikieli on tai on ollut saami ja joka, *paiti mikäli on kysymys pikku lapsesta tai mykästä*, itsekin saamea tyydyttävästi puhuu.

Maininta pikku lapsesta ja mykästä mielestäni määritelmässä vaikuttaa hämmäntävästi. Mainintaa heistä ei tarvittane olla. Jos saamelainen pikku lapsi syystä tai toisesta joutuu varttumaan puhuvaksi jossakin sellaisessa ympäristössä, missä ei puhuta saamea, niin hän tietenkin alkaa puhua sitä saamelaisuuden kannalta vierasta kieltä, jota ympäristönsä puhuu. Hän voi olla saamelaisalueen ulkopuolella ja erossa siellä jopa äidistäänkin. Jos hän sitten aikuiseksi vartuttuaan, ja siis vieraskielisenä, haluaisi palata pysyväisesti saamelaisalueelle ja saada siellä saamelaisen oikeudet, niin hän ne saisi, vaikkapa ei laissa erityistä varausta vielä puhumattomina oleville pikku lapsille olisi-kaan. Hänen tarvitsee vain oppia puhumaan tyydyttävästi saamea. Saamea puhuvana hän

sitten voi ottaa siellä hoidettavan perinnön haltuunsa, ostaa porokarjan ja saada maata valtiolta ja muilta, sillä olivathan hänen vanhempansa kotikielenään saamea puhuvia saamelaisia tai ainakin toinen heistä. Kun hänkin alkaa käyttää kotikielenään saamea, niin myös hänenkin lapsensa tulevat olemaan lainmukaisia saamelaisia; edelleen näidenkin lapsilla sama mahdollisuus, vaikkapa hekin syystä tai toisesta joutuisivat ensin vieraskielisiksi. Lain mukainen saamelaisyydenperäisyys takaisi etenevälle polvelle tämän mahdollisuuden kiinteänä ketjuna. Ketju katkeaisi vain siinä tapauksessa, ettei jossakin polvessa tulla puhumaan enää kotikielenä saamea. Mutta sillä seikalla, että olla vielä puhumaton pikku lapsi ei ole mitään syyllisyyttä siihen.

Taas mykkä on saamelainen ilman muuta mikäli on syntynyt *saamelaisalueen* saamea puhuvista saamelaisista vanhemmista tai vain toinenkaan heistä oli kotikieleltään saamelais-syntyinen. Toisin on asia, jos molemmat vanhempiensaakin jo olivat mykkiä tai vain toinen heistä puhuva mutta hänkin muuta kieltä kuin saamea ja asuivat muualla kuin saamelaisalueella. Niinpä jos mykän suhteen on välttämättä otettava lakiin nimenomainen varaus tulee sen olla osuvampi kuin nyt on sellaiseksi otettu. Mutta niinkuin ei pikku lapsesta niin mykästäkään allekirjoittaneen

mielestä tarvitsisi olla määritelmässä mitään mainintaa. Käytäntö ei sitä vaadi. Niinpä ehdotuksen sanotun kohdan tulisikin vain kuulua: Saamelaiseksi katsotaan henkilö,

7°
jonka vanhempien tai toisen heistä kotikieli on tai on ollut saami ja joka itsekin puhuu tai on alkanut puhua kotikielensä saamea.

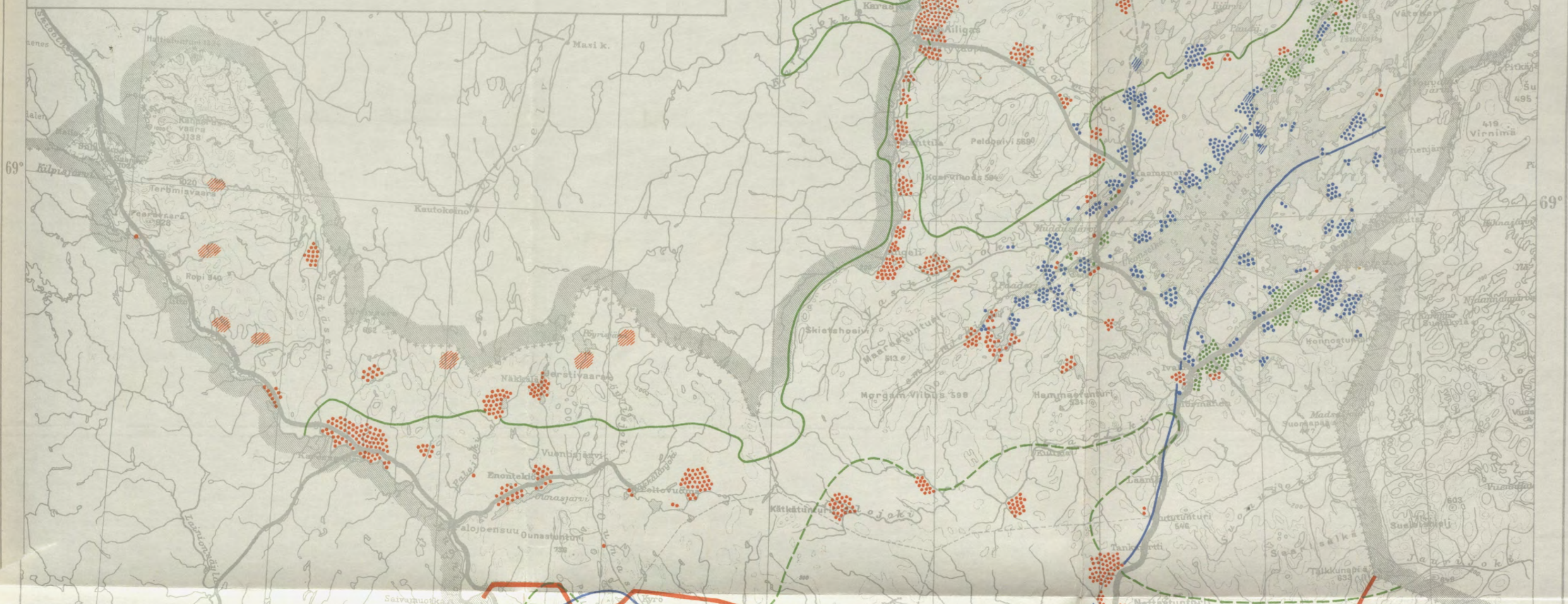
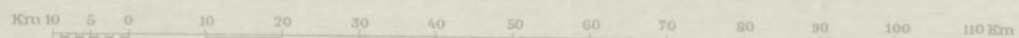
Helsingissä 10 päivänä toukokuuta 1951.

Jussi Lainioranta.

21° 22° 23° 24° 25° 26° 27° 28° 29°

SAAMELAISALUEEN SAAMELAINEN VÄESTÖ 1. 1. 1949.

Mittakaava 1:1,000,000

MERKKIEN SELITYS

- tunturisaamelainen
- kalastajasaamelainen } piste = 1 henkilö
- kolttat
- ▨ tunturisaamelaisten kesäpaikka
- ▨ kalastajasaamelaisten kesäpaikka
- saamelaisalueen raja
- yhtenäisten mäntymetsien pohjoisraja
- - - yhtenäisten kuusimetsien pohjoisraja
- yleisen ohranviljelyksen pohjoisraja

21° 22° 23° 24° 25° 26° 27° 28° 29°